

SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka

OBSAH:

E. Jóna, Významné výročia

J. Horecký, Zložené slová so zámenom sám

P. Ondrus, Zámenné tvary *niekoľkí* a *niekoľko*

M. Brassányiová, Kompozičný rozbor novely Alfonza Bednára Zrub z kameňa

DISKUSIE

Š. Peciar, Príspevok do diskusie o pravopise

V. Blanár, O dnešnej jazykovej kultúre a vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny

ZPRÁVY A POSUDKY

K sedemdesiatke prof. V. Machka. V. Blanár

Teorie informace a jazykověda. J. Horecký

P. Sgall, Cesty moderní jazykovědy. J. H.

Jazyková poradňa III. I. Ripka

J. Svoboda, Staročeská osobní jména a naše přijmení. M. Majtánová

Sborník Pedagogického inštitútu v Nitre, spoločenské vedy. E. Tvrdoň

K jazykovej stránke jedného čísla magazínu Odpovede na otázky. L. Dvonč

Medzinárodná konferencia v Sarajeve. A. H.

Zpráva o pracovnej porade Medzinárodnej terminologickej komisie. J. Ružička

ROZLIČNOSTI

ODPOVEDE NA LISTY

1

ROČNÍK 30

1965

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Hlavný redaktor prof. dr. Eugen Jóna
Výkonný redaktor dr. Ladislav Dvonč, CSc.

Redakčná rada: doc. dr. V. Blanár, CSc., dr. L. Dvonč, CSc., J. Holý, dr. G. Horák, CSc., dr. J. Horecký, DrSc., prof. dr. E. Jóna, doc. dr. F. Miko, CSc., doc. dr. P. Ondrus, CSc., prof. dr. E. Pauliny, DrSc., dr. Š. Peciar, CSc., doc. dr. J. Ružička, DrSc., dr. M. Šalingová, CSc.

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

O B S A H

E. Jóna, Významné výročia	3
J. Horecký, Zložené slová so zámenom <i>sám</i>	6
P. Ondrus, Zámenné tvary <i>niekoľkí</i> a <i>niekoľko</i>	10
M. Brassányiová, Kompozičný rozbor novely Alfonza Bednára Zrub z ka- meňa	13

Diskusie

Š. Peciar, Príspevok do diskusie o pravopise	22
V. Blanár, O dnešnej jazykovej kultúre a vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny	32

Zprávy a posudky

K sedemdesiatke prof. V. Machka. V. Blanár	42
Teorie informace a jazykověda. J. Horecký	43
P. Sgall, Cesty moderní jazykovědy. J. Horecký	45
Jazyková poradňa III. I. Ripka	47
J. Svoboda, Staročeská osobní jména a naše příjmení. M. Majtánová	49
Sborník Pedagogického inštitútu v Nitre, spoločenské vedy. E. Tvrdoň	51
K jazykovej stránke jedného čísla magazínu Odpovede na otázky. L. Dvonč	52
Medzinárodná konferencia v Sarajeve. A. Habovštiak	55
Zpráva o pracovnej porade Medzinárodnej terminologickej komisie. J. Ružička	58

Rozličnosti

<i>Pamätať si niečo, pamätať na niečo.</i> Š. Vragaš	59
<i>S ktorým pádom sa viaže sloveso konzultovať?</i> Š. Vragaš	59
<i>„Aerodýn“ či aerodýn?</i> M. Šalingová	60

Odpovede na listy

<i>Belasisté svetlo.</i> G. Horák	61
<i>Polička na obuv.</i> I. Masár	61
<i>Súlok kukurice.</i> I. Masár	63
<i>Piskať na prstoch.</i> G. Horák	63
<i>Kúrenár.</i> I. Masár	64

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED

ÚSTAV SLOVENSKÉHO JAZYKA

SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Ročník 30, 1965

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Hlavný redaktor prof. dr. Eugen Jóna
Výkonný redaktor dr. Ladislav Dvonč, CSc.

Redakčná rada: doc. dr. V. Blanár, CSc., dr. L. Dvonč, CSc., J. Holý, dr. G. Horák,
CSc., dr. J. Horecký, DrSc., prof. dr. E. Jóna, doc. dr. F. Miko, CSc., doc. dr. P. Ondrus,
CSc., univ. prof. dr. E. Paulíny, DrSc., dr. Š. Peciar, CSc., doc. dr. J. Ružička, DrSc.,
dr. M. Šalingová, CSc.

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

VÝZNAMNÉ VÝROČIA

Roku 1965 budeme si pripomínať mimoriadne významné udalosti v našich národných i svetových dejinách: dvadsiate výročie ukončenia druhej svetovej vojny a dvadsiate výročie obnovenia Československej republiky.

V národných dejinách Slovákov vzácné jubileum je stopäťdesiate výročie narodenia Ľudovíta Štúra (1815–1856), jedného z tvorcov slovenskej národnej ideológie, politika, spisovateľa, jazykovedca, ktorý uzákonil spisovnú slovenčinu stredoslovenského typu.

Zmysel osláv významných výročí v živote národov je predovšetkým v tom, že pri ich príprave a priebehu sa zamyslíme nad udalosťami, ľuďmi a ich činmi a z náležitého odstupu ich zhodnotíme. Takto sa javí v pravom svetle i význam Slovenského národného povstania, ktorého oslavami r. 1964 sa začali oslavy nášho oslobodenia. Novým hodnotením udalostí spred dvadsiatich rokov sa jasne ukázalo, že sa Slováci povstaním proti fašizmu ako vonkajšiemu i vnútornému nepriateľovi začlenili do národnooslobodzovacieho boja pokrokových národov Európy. Na križovatke dejín koncom vojny našli svoje miesto po boku Sovietskeho sväzu a druhý raz sa dobrovoľne rozhodli spojiť svoj osud s národom českým v obnovení Československej republiky, a to na nových základoch podľa zásady sebaurčenia „ako rovný s rovným“. Robotnícka trieda, vedená komunistickou stranou, bola rozhodujúcou silou v povstaní a v obnovení republiky sa stala zárukou ďalšieho pokrokového vývinu našej spoločnosti.

Za krátky čas obnovili sme vojnou zničené hospodárstvo a nekrvavými revolučnými zmenami cez ľudovodemokratické zriadenie dospeli sme k socializmu. Pravda, naša cesta za posledných dvadsať rokov nebola vždy rovná, bez chýb. Zažili sme v období kultu osobnosti udalosti, ktoré spôsobili mnoho sklamaní, trpkostí, ba i tragické nešťastia.

Uvedomujeme si, že prevratné revolučné zmeny, ktorými prešla naša spoločnosť, majú dosah i pre vývin slovenského spisovného jazyka.

V časopise Slovenská reč, ktorý vstupuje do jubilejného tridsiateho ročníka, odráža sa vývin slovenčiny i slovenskej jazykovedy za celé dve desaťročia od oslobodenia. Po vojne podarilo sa obnoviť Slovenskú reč ako prvý z jazykovedných časopisov na Slovensku. Redakcia sa kriticky postavila k predošlej teórii a praxi protičesky orientovaného jazykového purizmu

i k teórii „československého jazyka v dvoch spisovných zneniach“, pretože oba tieto smery objektívne škodili Slovákom i Čechom a ich jazyku. V Slovenskej reči priamo v štúdiách a článkoch, nepriamo v správach je dosť verný obraz jazykovedného diania u nás: ako sa slovenski jazykovedci, najmä po známej sovietskej diskusii o jazykovede r. 1950, zoznamovali s marxistickou jazykovedou, ako uvažovali o demokratizácii slovenského pravopisu (výsledkom ich práce bolo nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu r. 1953), ako na vedeckých konferenciách riešili najdôležitejšie problémy slovnej zásoby a gramatickej stavby slovenského jazyka, skúmali otázky normy a vývinových tendencií spisovnej slovenčiny, ako podľa prijatých zásad sa vypracúvajú slovník a gramatika slovenského jazyka, skúmajú slovenské nárečia a dejiny slovenčiny.

Výročia zakladateľov spisovného jazyka (sté výročie smrti Ľudovíta Štúra r. 1956, dvojsté výročie narodenia Antona Bernoláka r. 1962) alebo národných ustanovizní (sté výročie založenia Matice slovenskej r. 1963) boli príležitosťou na nové výskumy z dejín nášho jazyka a jazykovedy.

Hlavnou úlohou Slovenskej reči ostáva i pre budúcnosť na jednej strane osvetľovať doteraz nepreskúmané javy spisovného jazyka, odkrývať zákonitosti jeho vývinu a na základe získaných poznatkov pestovať, kultivovať ho podľa potrieb našej socialistickej spoločnosti, na druhej strane spolu so všetkými ostatnými činiteľmi pri jazykovej výchove v širokom zmysle šíriť poznanie tohto nástroja myslenia a dorozumievania, aby ho všetci príslušníci národa dobre poznali a náležite používali. Túto svoju úlohu náš časopis nemôže plniť bez pomoci širokého kruhu jazykovedcov a pedagógov a bez dobrej vôle, ochoty a práce samých používateľov spisovného jazyka, najmä spisovateľov, redaktorov, pracovníkov v divadle, rozhlase a televízii, korektorov atď.

Jazykovedci pri rozličných príležitostiach zdôraznili, že nemôžeme byť spokojní so stavom jazykovej kultúry v prítomnosti. Nejde len o pravopis v užšom zmysle, ktorý najmä mladí ľudia neovládajú, ide aj o správnu výslovnosť, správne tvary, o výber slov a stavbu viet. U nás sa obyčajne preceňuje pravopis, najmä písanie i a y. Teraz sa znovu rozvíja diskusia o racionalizácii nášho pravopisu. Ide o to, aby sme z pravopisnej sústavy odstránili také prvky, ktoré nemajú nijakú funkciu a sú prekážkou pri osvojovaní dôležitých zložiek spisovného jazyka. Riešenie sa často vidí v priblížení pravopisu výslovnosti. Ale je isté, že ak chceme zakladať pravopis na výslovnosti, musíme si najprv osvojiť správnu, spisovnú výslovnosť. A ak chceme nielen formálne správne, ale i výstižne a účinne vyjadrovať svoje myšlienky, treba nám poznať veľké bohatstvo slovnej zásoby nášho jazyka a rozličné možnosti spájania slov do slovných spojení a viet. Tieto možnosti nášho jazyka ukazujú a podávajú v pomernej úpl-

nosti slovníkové a gramatické práce slovenských jazykovedcov a až do podrobností články a štúdie v jazykovedných časopisoch.

Spisovný jazyk je celonárodný prostriedok dorozumievania a tým i výrazné spojivo národa a symbol národnej osobitosti ako vzácne dedičstvo po predkoch. Národný jazyk je formou národnej kultúry. S rozvojom národnej kultúry, jej obsahu, rozvíja sa prirodzene i jazyk. Vývin spisovného jazyka deje sa podľa objektívnych zákonitostí postupne, a to veľmi pomaly, až nebadateľne, nie náhodnými skokmi. Zasahovať do tohto vývinu možno len v okrajových oblastiach, ako sú pravopis a nové názvy, inak možno pri výbere slov, ich tvarov a vetných konštrukcií niektoré uprednostniť, odporúčať alebo neodporúčať, zavrhnúť.

Národy a ich jazyky žijú vo vzájomných kontaktoch, nie izolovane. Je prirodzené, že na seba viac alebo menej pôsobia, vplyvajú. Stopy takýchto vplyvov z minulosti sú v každom jazyku, teda i v slovenčine. V niektorých prípadoch dnes už iba oko jazykovedca zisťuje, ktoré prvky sú v slovenčine pôvodu maďarského, nemeckého, rumunského. Vo svojom vývine slovenčina sa najviac obohacovala z prameňov českých, pretože čeština bola dlhé storočia spisovným jazykom Slovákov. V prítomnosti v spoločnom štáte Slováci a Česi sa v nebývalej miere hromadne stýkajú pri práci priamo, prostredníctvom tlače, rozhlasu a televízie nepriamo. Slovenčina a čeština badateľne na seba pôsobia. Táto skutočnosť — ako ukázala i diskusia v Kultúrnom živote — niektorých našich ľudí znepokojuje: obávajú sa o budúcnosť slovenčiny. Slováci ako národ v minulosti utláčaný sú citliví na svoju národnú kultúru, na svoju osobitosť i v jazyku. Preto naša kultúrna politika i jazykoveda musí pracovať citlivo a taktne. Inak osud spisovnej slovenčiny je v rukách nás samých, v rukách všetkých používateľov spisovného jazyka.

Významné výročia budú novou príležitosťou zamýšľať sa nad vážnymi otázkami nášho jazyka a jeho kultúry, aby sme ich riešili spôsobom dôstojným a hodným socialistického národa.

E. Jóna

ZLOŽENÉ SLOVÁ SO ZÁMENOM SÁM

Ján Horecký

Zložené slová utvorené z určovacieho zámena *sám* a ďalšieho slovotvorného základu tvoria v slovenčine dosť rozsiahlu skupinu, zahrnujúcu všetky plnovýznamové slovné druhy a diferencovanú významove i vývinove.

Slovník slovenského jazyka uvádza okolo sto takýchto slov, pričom v kartotéke je ešte vyše sto ďalších slov tohto typu a v odbornom jazyku sa tvoria stále ďalšie. Vývinová dynamika sa však prejavuje nielen vznikáním takých nových slov ako *samoopravný*, *samoučiaci sa*, ale prirodzene aj zastarávaním slov ako *samokov* (= hámor), *samopožiar*, *samodržiteľ* (= samovládca), prípadne prechodom k inému typu zloženia (*samokritika* → *sebakritika*, *samodisciplína* → *sebadisciplína*, *samovedomie* → *sebavedomie*). Strata slovotvornej štruktúry je však v tomto procese zastarávania slov so zámenom *sám* pomerne zriedkavá. Iba v slove *samopaš* nemožno určiť význam druhej časti *-paš* na základe dnešných významových vzťahov. Inak aj v takých slovách, v ktorých druhá časť nejestvuje samostatne (napr. *samosvorný*, *samoopelivý*, *samonosný*; *samopal*, *samostrel*), je zreteľná slovotvorná štruktúra, pretože je zrejmý ich vzťah k spojeniam slov ako *opeľuje sa sám*, *nesie sa sám*; *páli sám*, *striela sám*. Okrem toho je zreteľnosť slovotvornej štruktúry slov ako *samopal* podopretá aj celým radom slov typu *teplomer*, *vodovod*, kde tiež druhá časť nejestvuje samostatne, ale jej význam je jasný. V slovách *samobytný*, *samostatný* tiež nejestvujú druhé časti ako osobitné slová *bytný*, *statný* (v dejovom význame), ale ich slovotvorná štruktúra je dosť zreteľná.

Zreteľná slovotvorná štruktúra je aj v takých zloženinách ako *samohláska*, *samoúčel*, utvorených pravdepodobne kalkovaním, doslovným prekladom z nem. *Selbstlaut*, *Selbstzweck*, *selbstverständlich*. Ba aj v slovách prevzatých z ruštiny, ako *samohonka*, *samoderžavie*, *samovar* (menej v slove *samostan* = kláštor) možno si ľahko overiť význam rozložením na dva slovotvorné základy.

Z hľadiska významu tvoria zložené slová s určovacím zámenom *sám* niekoľko skupín predovšetkým podľa toho, aký význam má toto určovacie zámeno.

1. Zrejmý číselný význam je vo zvyškoch starého spôsobu určovania poradia v číslovkách, resp. adjektívach *samodesiaty*, *samoósmý* (obidve do-

ložené u Hviezdoslava), *samoprvý*. Ešte dnes je bežné pomenovanie *samodruhá* a odvodené *samodružie*. Zdôrazňovaciu funkciu má zámeno *sám* v prídavnom mene *samojediný*, *samojedinký* i *samojeden* i v zámene *samosvoj*.

Zdôrazňovaciu alebo skôr vytyčovaciu funkciu má zámeno *sám* v takých podstatných menách, kde sa vyjadruje, že ide o jediný prípad, že nejstávajú iné prípady okrem práve pomenovaného. Patria sem také podstatné mená ako *samoväzba*, *samovláda*, *samovrava*, *samoznak*. Mnohé z nich sa už dnes nepoužívajú, v *Slovníku slovenského jazyka* sa označujú ako zastarané, napr. *samodruh* (jediný druh), *samohovor* (samovrava), *samosudca* (jediný sudca). Často sa už v slovníku ani neuvádzajú, napr. *samočlánok*, *samočlovek*, *samodedič*, *samoherec*, *samokandidát*, *samopán*, *samopožiar*, *samospev*. Tento stav jasne ukazuje, že ide o pomenovací typ značne zastaraný, dnes vôbec nevyužívaný. Veľmi málo je v tomto významovom odtienku prídavných mien. Možno uviesť len *samospasiteľný* (= jediný prinášajúci spásu), zastar. i *samospasný* a *samohospodáriaci* (napr. v spojení *samohospodáriaci roľník*, dnes *jednotlivo hospodáriaci roľník*).

2. Oveľa širšia je ďalšia skupina zložených slov, najčastejšie s dejovým významom, v ktorých určovacie zámeno vyjadruje zameranie, orientáciu vyjadrovaného deja na jeho pôvodcu (agensa). Veľmi bežné sú v tejto skupine predovšetkým slovesné podstatné mená. Možno uviesť napr. *samobičovanie*, *samoobdivovanie*, *samopoznávanie*, *samotrýznenie*, *samoučenie*, *samovzdelávanie*, *samožertvovanie*, *samomrzačenie*, *samoobdivovanie*, *samopozorovanie*, *samoprznenie*, *samooplodňovanie*. V dokonavom vide napr. *samoponíženie*, *samozabudnutie*, *samozaprenie*, *samoobesenie*, *samoobvinenie*, *samopoistenie*, *samospárenie*, *samozásobenie*. Mnohé z týchto slov sú dnes už zastarané, nezriedka sa nahrádzajú slovami s prvou zložkou *seba-* (*sebavzdelávanie*, *sebazaprenie*, *sebaobvinenie*).

Aj nehojné podstatné mená v tomto významovom odtienku majú zrejmy dejový význam, vyjadrujúci, že dej sa týka agensa. Napr. *samoobsluha*, *samosudca* (vo význame „kto súdi samého seba“), *samoútecha*, *samovražda*, *samofotografia* (= vyhotovenie snímok samého seba), *samoinfekcia* i *samonákaza*, *samokastrácia*, *samomasáž*, *samomat*, *samoopelovač* i *samoopelovateľ*, *samopitva*, *samoreklama*, *samosпотреба*, *samozásobiteľ*, *samouk*. Mnohé zo zastaraných slov tohto typu majú dnes ekvivalent s prvou časťou *seba-*: *samoklam* – *sebaklam*, *samokritika* – *sebakritika*, *samoláska* – *sebaláska*, *samoobrana* – *sebaobrana*, *samopovedomie* – *sebavedomie*, *samozáchova* – *sebazáchova*, *samoklam* – *sebaklam*, *samokázeň* – *sebadisciplína*.

Veľmi zriedkavé sú v tomto význame prídavné mená. Známejšie sú napr. *samospokojný*, staršie *samochlubný* a *samopyšný*. Živé je dnes iba prídavné meno *samoľúby* (staršie *samoľúbny*), ale má menej zreteľnú slovotvornú

štruktúru, pretože druhá časť *-ľúby* nejestvuje samostatne a nemá bežnú podobu deverbatívnych adjektív (tá je v staršom *-ľúbivý*). Ojedinelé je prídavné meno *samodružný* (v geometrickom názve *samodružné body*).

3. Ešte širšia než predchádzajúca skupina slov so *samo-* je skupina takých slov, ktoré vyjadrujú, že sa niečo deje vlastnými silami, bez pomoci iných, akosi samo od seba, prirodzene.

Patria sem predovšetkým slovesné podstatné mená, spravidla odborné názvy, ako *samočistenie*, *samofinancovanie*, *samoliečenie*, *samoopelenie*, *samooplodenie*, *samozahriatie*, *samozohrievanie*, *samokonzervovanie*. Od niektorých sú odvodené aj prídavné mená, napr. *samočistiaci*, *samofinancovací*, *samoliečivý*. Rovnaký význam majú aj niektoré iné podstatné mená, napr. *samoindukcia*, *samokontrola* (vo význame „vnútorná kontrola“), *samoliečba* (porov. *samoliečenie*), *samopohyb* (samočinný pohyb hmoty), *samospád* (prirodzený spád spôsobený gravitáciou), *samospráva*, *samotok* (samovoľné tečenie), *samovývin*, *samoiniciatíva*, *samorast* i *samorastlík*, *samoregulácia*, *samozápal*. Trocha umele boli utvorené podstatné mená *samopredaj* (novín), *samopredávač* (t. j. predaj, predajňa bez predávачov). Izolované je podstatné meno *samotok* ako názov veci, ktorá vznikla „samotečením“.

Aj prídavné mená v tomto okruhu sú spravidla deverbatívne. Napr. *samočinný* (vo význame „samovoľný, živelný“), *samokaliteľný*, *samohutný*, *samonosný*, *samosprašný* (porov. *samoopelivý*), *samorodý* i *samorodný*, *samotečný* i *samotoký*, zastar. *samotvorný*, *samovoľný* (vo význame „mimo-voľný, spontánny“), *samozápalný*, *samostavný*, *samoopravný*. Patrí sem i prídavné meno *samostatný* i *samostačný*. Napokon sem treba zaradiť i prídavné meno *samorastlý* a príslovky *samochtiac*, *samosebou*.

Trpné prídavné mená majú tu význam „urobený, dosiahnutý vlastnými silami, bez pomoci iných“. Možno uviesť z nich napr. *samorobený* (popri *samorobný*), *samotečený*, *samozvaný*, *samozvolený*, *samofinancovaný*.

4. Významovo blízke, ale predsa zreteľne odlišné sú slová, ktorými sa vyjadruje činnosť vykonávaná akoby bez vonkajšieho zásahu, bez pomoci iných, ale v skutočnosti ide o „pomoc“ nejakého stroja. Nejde o činnosť samovoľnú, prirodzenú, ale o činnosť automatickú. Patria sem napr. prídavné mená *samohybný*, *samochodný*, *samosvorný*, *samostavný*, *samostrediaci*, *samonapínací*, teda všetko nové a odborné. Podstatné mená v tejto skupine sú zriedkavé. Jednak sú zastarané, ako napr. *samokov* (hámor), *samolet* (čo samo letí), jednak ich možno pokladať za odvodené od prídavných mien, napr. *samohyb*, *samochod*, *samochodka*.

5. Podstatné mená ako *samonakladač*, *samopal*, *samospúšť*, *samostrel* (vo význame „samočinne fungujúca zbraň“), *samoviazač*, *samoriadič* tvoria vlastne osbitnú skupinu, pretože v nich prvá časť *samo-* sa nedá odvodiť

priamo od určovacieho zámena *sám*, ale skôr odkazuje na prídavné meno *samočinný* (*samočinný nakladač*, *samočinná spúšť*) alebo je odrazom gréckej predpony *auto-*. To znamená, že tu je táto časť na prechode od samostatnej časti zloženého slova k tzv. poloafixom a že slová typu *samonakladač* sú skôr odvodené týmto poloafixom než zložené zo zámena *sám* a príslušného podstatného mena.

Napokon treba poznamenať, že niektoré slová s prvou časťou *samo-* možno zaradiť aj do viacerých významových okruhov. Napr. *samočinný* má význam „prirodzený“ i „automatický“, *samokontrola* má význam „vnútorná kontrola“ i „sebakontrola“, *samosudca* má význam „jediný sudca“ i „súdiaci sám seba“. A nie je vždy možné rozhodnúť, či takéto dva významy vznikli samostatne (teda sú to temer homonymá) alebo prenesením základného významu. Zdá sa však, že vznikli samostatne. V iných prípadoch zase ťažko rozhodnúť, ktoré slovo je prvé a ktoré odvodené od neho, napr. v dvojiciach *samochod* – *samochodný*, *samohyb* – *samohybný*, *samozápal* – *samozápalný*. Vo väčšine prípadov je však jasné, že zložené slová ako *samočinný*, *samoľúby*, *samospasiteľný*, *samostatný*; *samovláda*, *samospád*, *samoindukcia* sú základom pre odvodené slová *samočinne*, *samočinnosť*, *samoľúba*, *samoľúbosť*, *samospasiteľne*, *samospasiteľnosť*, *samostatne*, *samostatnosť*; *samovládny* (azda i *samovládca*), *samospádny* i *samospádový*, *samoindukčný*. Svojrázny vzťah odvodu je v dvojiciach *samočistenie* – *samočistiaci*, *samofinancovanie* – *samofinancovací* (– *samofinancovaný*), *samoopelenie* – *samoopelivý* (– *samoopelivosť*), *samotrýznenie* – *samotrýznivý*, *samourčenie* – *samourčovaci*, *samovzdelávanie* – *samovzdelávaci*, *samovznietenie* – *samovznietivý*.

Naše pozorovania o zložených slovách so zámenom *sám* možno zhrnúť takto:

Zložené slová tohto typu tvoria päť významových skupín, ktoré možno stručne charakterizovať takto: 1. *sám* bez iných, 2. *sám* na seba, 3. *sám* od seba, 4. akoby *sám* od seba, 5. *samočinne*.

Do prvej skupiny patria zväčša zastarané podstatné mená a prídavné mená s vytyčovacou funkciou. Do druhej skupiny patria slovesné podstatné mená a dejové podstatné mená, veľmi zriedka prídavné mená. V súčasnom období sa často nahrádzajú slovami s prvou časťou *seba-*. Tretia skupina je dnes najširšia, patria do nej najmä prídavné mená s dejovým významom, ale aj slovesné podstatné mená alebo iné podstatné mená s dejovým významom. Do štvrtej skupiny patria najmä prídavné mená s významom „fungujúci automaticky“, do piatej podstatné mená ako ekvivalenty združených pomenovaní typu *samočinný nakladač*. Pritom v prvom prípade má časť *samo-* význam vytyčovaci, v druhom, treťom a štvrtom význam určo-

vací a v piatom má funkciu poloafixu. V niektorých prípadoch ide o kalky, a to v prvej skupine podľa slov s prvou časťou *mono-* (*monológ* — *samovrava*), v ostatných skupinách podľa slov s prvou časťou *auto-* (*autoinfekcia* — *samonákaza*) alebo *selbst-* (*Selbstverwaltung* — *samospráva*). Popri domácich slovách so *samo-* jestvujú však i medzinárodné synonymá s prvou časťou *auto-* (*autofekundácia*, *autogenéza*, *autoplastika*, *autosugescia*). Sú to slová patriace spravidla do našej tretej skupiny. V piatej skupine sa slová s *auto-* temer nepoužívajú, zrejme preto, že v technickom vyjadrovaní by tu vznikla homonymia so slovami, v ktorých je prvá časť *auto-* odvodená od podstatného mena *automobil* (*autožerjav*, *autoopravovňa*).

ZÁMENNÉ TVARY NIEKOĽKÍ A NIEKOĽKO

Pavel Ondrus

V slovenských gramatických prácach sa donedávna tradovala mienka, že kvantitatívne slovo *niekoľko* je neurčitou základnou číslovkou. V našich školských gramatikách sa ešte dodnes uplatňuje úzke sémantické hľadisko; preto sa jednostranne prihliada pri zatriedňovaní slova *niekoľko* do systému slovných druhov len na význam neurčitého množstva. Tak sa potom slovo *niekoľko* sústavne zaraďuje medzi neurčité základné číslovky spoločne so slovami *mnoho*, *málo*, *hodne*, *máločo*, *koľko*, *toľko*.¹

V posledných rokoch sa otázka miesta spomenutých kvantitatívnych slov v gramatickej stavbe nášho jazyka riešila z komplexného sémanticko-gramatického hľadiska. Toto hľadisko vedie k presnému určeniu miesta v systéme slovných druhov nielen pri tzv. neurčitých základných číslovkách *mnoho*, *málo*, *hodne* v rámci prísloviek, ale aj pri tzv. neurčitých základných číslovkách *máločo* a *niekoľko* v rámci zámen.²

Sémanticko-gramatické hľadisko vyzdvihlo pri triedení uvedených kvantitatívnych slov predovšetkým lexikálno-gramatické rozdiely medzi nimi. Preto ak chceme podrobnejšie poznať vlastnosti analyzovaného slova *niekoľko*, musíme pri ňom zistiť také črty, ktorými sa nielen zhoduje, ale predovšetkým líši od iného kvantitatívneho slova, napr. od slova *mnoho*.

Slová *niekoľko* a *mnoho* sa líšia od seba tým, že kým slovo *mnoho* sa

¹ Porov. J. Damborský, *Slovenská mluvnica*, 5. vyd., Nitra 1930, 255. — J. Orlovský — L. Arany, *Gramatika jazyka slovenského*, Bratislava 1946, 116. — B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 318. — E. Paulíny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 4. vyd., Bratislava 1963, 241.

² K tomu porov. P. Ondrus, *Číslovky v slovenčine*, SR 27, 1962, 223 n.

môže spájať so slovesom, napr. *mnoho písal*, kvantitatívne slovo *niekoľko* sa nemôže spájať so slovesom a vytvárať konštrukciu „*niekoľko písal*“. Slová *niekoľko* a *mnoho* sa od seba líšia aj tým, že kým *mnoho* sa môže stupňovať (*viac* – *najviac*), slovo *niekoľko* sa stupňovať nemôže.

Slovo *niekoľko* má však so slovom *mnoho* aj zhodné črty, a to nielen v tom, že obidve majú význam neurčitého množstva, ale aj v tom, že sa *niekoľko* môže skloňovať práve tak ako *mnoho* a má tvary *niekoľkých*, *niekoľkým*, *niekoľkými*, ktoré korešpondujú s tvarmi slova *mnoho* v podobe *mnohých*, *mnohým*, *mnohými*.

Tieto zhodné vlastnosti slov *niekoľko* a *mnoho* však nerozhodujú o ich zatriedení do slovných druhov. Rozhodujúcimi pri zadeľovaní kvantitatívnych slov *niekoľko* a *mnoho* do slovných druhov sú ich odlišnosti. A tak z tohto hľadiska treba slovo *mnoho* zaraďovať medzi príslovky a slovo *niekoľko* medzi zámená.

Slovo *mnoho* sa však môže vyskytovať nielen v spojení so slovesom, ale aj v spojení s podstatnými menami všetkých troch rodov. Keď sa spája s podstatným menom, má zhodné vlastnosti so zámenom *niekoľko*.

S podstatnými menami všetkých troch rodov sa tak spája nielen zámeno *niekoľko*, napr. *niekoľko domov*, *niekoľko ulíc*, *niekoľko miest*, ale aj slovo *mnoho*, napr.: *mnoho domov*, *mnoho ulíc*, *mnoho miest*. Ani zámeno *niekoľko* a ani slovo *mnoho* sa v spojeniach s podstatnými menami mužského, ženského a stredného rodu z formálnej stránky nemení. Obidve slová majú zhodné vlastnosti v tom, že nevyjadrujú v týchto spojeniach gramatickú zhodu v rode. Inými slovami povedané: ani zámeno *niekoľko*, a ani slovo *mnoho* nemá gramatickú kategóriu rodu.

V tomto sa zámeno *niekoľko* zhoduje so základnými číslovkami typu *päť*, ktoré tiež nemajú gramatickú kategóriu rodu.³

Treba poznamenať, že aj slovo *mnoho* v spojení s podstatnými menami všetkých troch rodov má funkciu zámena. Ale v rámci zámenných tvarov má osobitné miesto, pretože je iba variantom k zámennému nominatívnomu tvaru plurálu, ktorý má podobu *mnohí*⁴ a *mnohé*.⁵

Zámeno *niekoľko* sa spája, ako sme uviedli, s podstatnými menami všetkých troch rodov práve tak ako číslovky typu *päť*: *niekoľko domov*, *niekoľko ulíc*, *niekoľko miest* – *päť domov*, *päť ulíc*, *päť miest*. Uviedli sme i to, že nielen číslovka typu *päť*, ale ani zámeno *niekoľko* v spojeniach

³ Porov. P. Ondrus, *Gramatická kategória mužskej osoby v číslovkách 5–99*, Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Philologica XVI (v tlači).

⁴ Popri spojeniach *mnohí odborníci*, *mnohí básnici*, *mnohí pracovníci*, *mnohí literáti* sú bežné aj spojenia *mnoho odborníkov*, *mnoho básnikov*, *mnoho pracovníkov*, *mnoho literátov*.

⁵ Popri spojeniach *mnohé hriechy*, *mnohé rozpomienky*, *mnohé manželstvá* sú bežné aj spojenia *mnoho hriechov*, *mnoho rozpomienok*, *mnoho manželstiev*.

s podstatnými menami mužského, ženského a stredného rodu nevyjadruje kategóriu rodu.

Pokým ide o číslovky, vývin tu bol taký, že po strate kategórie rodu sa v slovenských číslovkách vyvinula osobitná morfológická kategória mužskej osoby, ktorá má svoje gramatické i formálne vyjadrenie. Gramaticky sa vyjadruje nominatívnym tvarom typu *piati* a formálne koncovkou *-i*, ako to vidieť zo spojenia *piati chlapi*. Zvláštnosťou nášho spisovného jazyka pritom je, že sa v ňom môžu popri spojeniach typu *piati chlapi* paralelne používať aj spojenia typu *päť chlapov*. Paralelné používanie spojení typu *piati chlapi* a *päť chlapov* spisovná slovenčina prevzala zo severostredoslovenských nárečí. V najväčšej časti juhovýchodoslovenských nárečí sa totiž vyskytujú iba spojenia typu *piati chlapi*.⁶

Podobná situácia ako pri základných číslovkách typu *päť* je aj v číslovkových zámenách, medzi ktoré patrí aj zámeno *niekoľko*.⁷

Aj pri zámene *niekoľko* sa v slovenčine vyvinula osobitná morfológická kategória mužskej osoby, ktorá má svoje gramatické a formálne vyjadrenie. Gramaticky sa vyjadruje nominatívnym tvarom typu *niekoľkí* a formálne koncovkou *-í*, ako to vidieť zo spojenia *niekoľkí chlapi*. Zvláštnosťou nášho spisovného jazyka pritom zostáva fakt, že sa popri spojeniach typu *niekoľkí chlapi* môžu používať aj spojenia typu *niekoľko chlapov*. Paralelné používanie spojení typu *niekoľkí chlapi* a *niekoľko chlapov* prevzala spisovná slovenčina zo stredoslovenských nárečí.

Zámeno *niekoľko* má napokon zhodné vlastnosti s číslovkou typu *päť* i v tom, že sa používa nielen v spojení s gen. pl. podstatných mien, ktoré vyjadrujú mužskú osobu, napr. *niekoľko chlapov*, ale aj v spojení s gen. pl. podstatných mien, ktoré nevyjadrujú mužskú osobu, napr. *niekoľko žien*, *niekoľko detí*, *niekoľko domov*, *niekoľko ulíc*, *niekoľko miest*.⁸

Záverom možno povedať:

Gramatická kategória mužskej osoby sa v kvantitatívnom zámene *nie-*

⁶ Podrobnejšie o tom v citovanej mojej štúdii *Gramatická kategória mužskej osoby v číslovkách* 5–99.

⁷ Kvantitatívnymi (čísllovkovými) zámenami sú okrem zámena *niekoľko* a jeho synonyma *dakolko* aj výrazy *kolko*, *tolko*, *mnoho*, *viacero*. Výrazy *veľa*, *moc* sú synonymami slova *mnoho*.

⁸ V našich dokladoch (excerpovaných zo Slovenských pohľadov z roku 1936, 1937 a 1961) sa nevyskytuje ani jeden doklad na spojenie nom. pl. typu „niekoľké“ s nom. pl. podstatných mien, ktoré nevyjadrujú mužskú osobu; nejestvujú spojenia „niekoľké ženy“, „niekoľké deti“, „niekoľké domy“, „niekoľké ulice“, „niekoľké mestá“. — V materiáli ÚSJ SAV je doložený tvar nom. pl. *niekoľké* iba v jednom doklade: *Napokon okolnosť, že korunu spomínajú aj niekoľké listy pápežov uhorským kráľom, svedčí, že išlo o zjav, ktorý bol známy ako uhorský aj za hranicami.* (Hist. Slovaca I–II, 165) — Aj keď je tvar nom. pl. *niekoľké* raz doložený, pokladám ho iba za tvar potenciálny. V slovenčine sa používajú spojenia typu *niekoľko listov*.

koľko vyjadruje tým istým spôsobom ako v číslovke typu *päť*, t. j. nominatívnou formou a koncovkou *-í*. Táto forma má podobu *niekoľkí*.

V slovenskom spisovnom jazyku sa popri zámene *niekoľko*, ktoré býva v spojení s gen. pl. podstatných mien mužskej osoby, paralelne používa aj podoba *niekoľkí*, a to v spojení s nom. pl. podstatných mien mužskej osoby.⁹

Výskyt nominatívnej formy *niekoľkí* v spojení s nom. pl. podstatných mien mužskej osoby popri forme *niekoľko* v spojení s gen. pl. podstatných mien mužskej osoby je podmienený existenciou osobitnej gramatickej kategórie mužskej osoby v našom spisovnom jazyku.¹⁰

KOMPOZIČNÝ ROZBOR NOVELY ALFONZA BEDNÁRA ZRUB Z KAMEŇA

Marta Brassányiová

Analýza novely *Zrub z kameňa** je zameraná najmä na hľadanie špecifického spôsobu, ako spisovateľ využíva dané možnosti prózy, ako uplatňuje vo svojej novele postupy a prostriedky modernej prózy.

Epická próza má potencionálne nevyčerpatelné možnosti funkčne bohato využívať a kombinovať výstavbové textové prostriedky. Medzi jednotlivými výstavbovými prostriedkami v umeleckom diele vznikajú špecifické dynamické vzťahy, ktoré v konečnom dôsledku určujú do značnej miery štýlový charakter literárneho diela. Tieto zložky dostávajú pri rozvíjaní deja funkciu základných kontextových výstavbových prostriedkov, vzájomne sa podmieňujú a vyžadujú skúmať umelecké dielo jednak komplexne, jednak z hľadiska jednotlivých výstavbových zložiek.

Novela *Zrub z kameňa* je kombináciou zobrazovacích a opisno-referujúcich postupov. Už pri bežnom pozorovaní výstavby textu možno rozoznať dve základné, funkčne však protikladné zložky, a to reč autorskú (pásmo rozprávača) a reč postáv (pásmo postáv). Ide o dve kontrárne roviny tvoriace však vyššiu jednotu. Pomer týchto rovín je v novele určovaný metó-

⁹ V materiáli ÚSJ SAV sa v jednom doklade vyskytuje tvar *niekoľký* v jednotnom čísle: *Rytmus v reči sa prejavuje niekoľkým spôsobom*. (Bujnák – Menšík, Slovenská poetika, 33) – Namiesto spojenia „niekoľkým spôsobom“ správne má byť v tejto vete *niekoľkorakým spôsobom*.

¹⁰ Gramatická kategória mužskej osoby sa vyskytuje, rozumie sa, nielen pri kvantitatívnom zámene *niekoľko*, ale aj pri kvantitatívnych zámenách *koľko*, *tolko*, *mnoho*, *viacero* v spojeniach *koľkí chlapi*, *tolkí chlapi*, *mnohí chlapi*, *viacerí chlapi*.

* Alfonz Bednář, *Hodiny a minúty*, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1964.

dou a zámerom autora, ktorý spočíva v snahe čo najviac priblížiť pásmo rozprávača k mentalite hlavnej postavy. Z tohto hľadiska všimnime si hneď vstupnú pasáž:

Ešte len svetlo zelené nedefné ráno, a starý Bajkovský z Koštíc, „starý Jano-Suchý trn“, už pri koštickej kyslej vode pásol synovi kravu. Stál v zelenej vrbine, hľadel pred seba a krava sa pokojne pásla na pažiti. Pomedzi riedke lístie sa díval na bledosivú betónovú kocku, z ktorej kyslá voda rúrou vytekala na zem, čľapotala medzi kameňmi, bežala jarčekom, vymytým do zeme, a trátila sa v neďalekom potôčku. Kyslá voda, kyselka, medokýš, pomyslel si, ako ju už ľudia, chuderu, všelijako volajú! Chodia sem veru všelijakí a všelijaké mená jej dávajú, a ododávna ju každý volal iba šfavica. (357)

Úvodné vety svedčia o tom, že autorovi ide o klasický typ autorskej reči, ktorá spĺňa funkciu expozície, naznačuje dejovú líniu, uvádza hlavnú postavu a lokalizuje dej. Statickosť opisu sa prekonáva tým, že autor jednak posilňuje úlohu slovesa (bežala, trátila sa) a jednak ho spája s monológom hlavnej postavy. Prechod od autorskej reči k reči postavy je plynulý, graficky nevyznačený, postrehneme ho len na základe odlišných slohových prostriedkov a sprievodným výrazom *pomyslel si*, ktorým autor signalizuje prejav opisovanej postavy.

Takéto narábanie s kontextovými výstavbovými prostriedkami je charakteristické pre celú Bednárovu novelu. Základný charakter rozprávania určuje reč hlavnej postavy (Bajkovský). V prejavoch, resp. v monólogoch postáv sa rozvíjajú hlavné dejové línie, autorská reč tvorí len rámec, pozadie prejavov postáv, dopĺňa, komentuje ich. Reč postáv sa realizuje vo forme dialógov, monológov, polopriamej a nevlastnej priamej reči, prerážajú v nej subjektivizované zložky rozprávania.

Hlavná dejová línia sa nevykryštalizuje v opisovanej epizóde (stretnutie Bajkovského s Majkou pri šfavici), ale v spomienkach obidvoch postáv. Z tohto dôvodu nadobúda celá novela charakter reminiscencií, pretože neustále sa obnovujúce spomienky v mysliach postáv sú len útržkovite realizované zvukovo. Vnútorný monológ vystupuje natoľko do popredia, že ho možno v celej novele považovať za dominantný. Spôsob rozprávania je akýmsi kompromisom medzi subjektívnym a objektívnym podaním umeleckého diela. Autor stiera hranice medzi obidvoma typmi používaním polopriamej reči:

Dobrá je to voda, ale ostrá. Potiahol si z krátkej krivej fajky, vypustil z prepádajúcich sa úst sivý dym. Ej, šfavica! On sa jej už čosi napil. Už je na svete dávno a šfavicu pije, ako len čo na tento svet oči otvoril. (358)

Postavy sa už nevyjadrujú iba priamou rečou – dialógmi, monológmi, ale zúčastňujú sa na výstavbe tzv. pásma rozprávača. Rozprávanie sa subjektivizuje v tom zmysle, že je podávané ako zážitok určitej postavy, pre-

javuje sa v ňom účasť, spôsob myslenia i spôsob vyjadrovania. Postava je spolurozprávačom, nie však jediným nositeľom rozprávania, ako je to napr. pri priamom rozprávaní.

Autor, aby hlbšie a vernejšie mohol líčiť duševné usporiadanie postavy, jej reakcie a reflexy na opisovanú skutočnosť, štylizuje sa do mentality svojich postáv, preberá od nich niektoré špecifické znaky vyjadrovania, myšlienkového postupu a pod. Napr.:

Tí sa hádam trochu rozkmotrili, pomyslel si starý Bajkovský a nahneval sa. Smiešny mu bol Podhájsky, ktorý prišiel ku kyslej vode, nenapil sa, iba fajčil, aj Majka mu bola smiešna, ako tam stála ani zlomená a hľadela do zeme. (371)

Takéto javy v pásme rozprávača menia vnútorný i vonkajší charakter autorskej reči, jej štruktúru i funkciu. Tým sa zároveň mení nielen obsahová, ale aj formálna stránka a kompozičné postupy v rámci pásma rozprávača. Autorská reč niekedy úplne ustúpi do pozadia, rozvíjanie deja a ostatné postavy vnímame cez zorný uhol hlavnej postavy, prijímame jej sprievodný výklad a hodnotenie ako hodnotenie autorovo. (Pozri uvedený príklad, citovaný zo strany 371.)

Dialogické prejavy sa vyskytujú pri samostatnom rozvíjaní epizodickej dejovej línie, dynamizujú dejové napätie a spád. Ideová a hlavná dejová línia je rozvíjaná v subjektivizovaných retrospektívnych partiách, ktoré celkovým grafickým charakterom a členením textu majú v podstate ráz jednoliateho monologického rozprávania.

Vybetónovali ju až v sedemaštyridsiatom roku, ale napísali „R. 1944“, lebo on to tak chcel, hoci nikomu nepovedal prečo. Chcel to tak, pýtali sa ho, toto hento hovorili, ale nakoniec spravili podľa neho. Aj hundrali, načo vraj starý Jano-Suchý trn robí také komédie! Také parády! Nakoniec dali napísať takto, murár Ondrkál, no, to tak vycifroval... (368–369)

Tento vnútorný monológ okrem toho, že je zachytený polopriamou rečou, je osobitný aj v tom, že postava si personifikuje prírodný jav, prihovára sa mu ako k živej osobe. Autor tým zdôrazňuje blízky, intímny vzťah medzi neživými javmi reality a postavou, resp. z ideového hľadiska vzťah postavy k pamiatke Slovenského národného povstania.

Vlastná obsahová náplň novely je konfrontácia prítomnosti a minulosti na príbehu viedenského typografa a Majky. Z kompozičného hľadiska je konfrontácia umožnená tým, že obidve dejové roviny spája formálny centrálny motív — šťavica, prameň minerálnej vody. Pri šťavici zomiera nemecký dezertér v poslednej chvíli, keď už mal pomoc na dosah ruky, a zo šťavice sa chce napiť aj Majka po prehýrenej noci.

Tento formálny centrálny motív zároveň umožňuje dialogizované rozvíjanie dvojvrstvového deja. Dejové roviny sa pri rozprávaní navzájom

striedajú, vystupujú do popredia alebo ustupujú do pozadia. Autor pri dokresľovaní príbehu typografa často odbočuje a úryvkovite, cez spomienkovú sféru hlavnej postavy polopriamou rečou rozpráva o tejto vojrovej udalosti. Polopriama reč prevláda vo všetkých pasážach retrospektívneho rázu. Priama reč má v novele dvojakú funkciu: jednak dopĺňa a komentuje reč hlavnej postavy a jednak udržiava kontakt s rovinou prítomných udalostí.

To som hádam nemal vykonať, radšej som ho mal vziať, hoc na chrbte, keď bol ani pierko, do Koštíc zaniest a tam niekde skryť, ale myslel som si, že mu niečoho donesiem, že si zaje a pôjde —

Ponad vrbinu a jelšinu preletel strakoš.

Tu má niekde hniezdo, pomyslel si Bajkovský, a opäť ako krútnava ho stiahlo k tej nedeli, ktorá ho už temer dvanásť rokov trápila. Ako sa to vtedy mohlo stať? Za takú chvíľu? O tom Bajkovský nevedel nič. Odišiel od kyslej vody a Robert Freystatt, typograf z Viedne, ktorý sa dovtedy už šiesty rok skrýval u brata lekára v Trnave, neskôr s ním, s jeho ženou a dvoma chlapcami v Hrušove a na úteku z Hrušova došiel až ku koštickej kyslej vode, sa pomaly obzrel za Bajkovským, díval sa chvíľu za ním, ako odchádza k dedine, ako sa ponáhľa, a nechápal nič. Nechápal od tej chvíle, čo ušiel z povaly, keď mu chlap, ktorý ho prenocoval, vydesene povedal: „Soldaten, Soldaten!“ Ušiel z Hrušova, tam sú už... Štvrtý deň už nič nejedol, až dnes tento chlieb... Nemôže, žalúdok... Freystatt stisol v ruke kôrku. Chlap mu iste nemohol na povalu nič doniesť, mal iba vidly, zhadzoval seno, pred domom chodili vojaci, bál sa. Brata vzali, so ženou, s oboma chlapcami, jemu sa podarilo ujsť, zatiaľ sa mu darí skákať na výhodnejšie miesta, akoby toto všetko bola hra, zápas... To nie je, toto nie je hra... Freystatt sa poddal predstavám,..." (365–366)

Vnútný monológ hlavnej postavy — Bajkovského, zachytený priamou rečou, je záznam vnútorného duševného rozpoltenia postavy, ktorá hodnotí minulé dej z hľadiska súčasnosti. Autor zvolil myslenú priamu reč na vyjadrenie vnútorného monológu zrejme v snahe zdôrazniť, že to, čo nám rozpráva hlavná postava, nerodí sa v ňom teraz, ale už dvanásť rokov znepokojuje jeho svedomie. Tento fakt zapríčiňuje odlišnosť tohto vnútorného monológu od takého vnútorného monológu, ktorý postihuje duševné dianie v nehotovom, často chaotickom stave. Taký je vnútný monológ Freystatta. Je zachytený polopriamou rečou, obsahuje veľa útržkovitých, kusých viet, majúcich len dve-tri slová, ktoré sú nositeľmi významu a sú postavené vedľa seba bez vetnej spojky („Nemôže, žalúdok...“). Časté je aj opakovanie zdôrazňovaných významových prvkov a prerušovanie vnútorného monológu autorskou rečou.

Kontakt s prítomnosťou a časovú zviazanosť udalostí, ktorá ostatne má i hlbší filozofický zmysel, autor zvýrazňuje vetou Ponad vrbinu a jelšinu preletel strakoš, ktorá náhle preruší plynulosť vnútorného monológu. Podobné vety sa s určitou rytmikou vyskytujú v celej novele, v rôznych variáciách. Napr.:

...nič sa nehýbalo, ani vetrik, iba vysoko ponad kyslú vodu preleteli dve hrdličky. (363)

Nezastaviteľné plynutie času, prchavosť zmyslu individuálnej existencie symbolizuje autor nečakanými, ale stále sa opakujúcimi preletmi vtákov. V dôsledku pravidelného výskytu tohto symbolu sa celá novela silne nostalgicky podfarbuje.

Priklad zo strany 365–366 nám poslúži na demonštráciu ďalšieho charakteristického javu v autorovom kompozičnom postupe. Prechod medzi prejavmi jednotlivých postáv je náhly a plynulý, striedanie postáv vyvoláva zároveň i striedanie kompozičných a štylistických prostriedkov. Vnútorne monológy obidvoch postáv pramenia z duševnej rozpoltenosti, líšia sa len tým, že vnútorný monológ Bajkovského má spomienkový ráz, kým vnútorný monológ Freystatta takýto charakter nemá. Autor to štylisticky odlišuje priamou a polopriamou rečou.

Druhá dejová rovina novely čerpá námietku zo súčasného života, kompozične však zachováva celkovo všetky charakteristické znaky Bednárovho kompozičného postupu. Nachádzame tu varianty monologického i dialogického prejavu, navzájom sklbené, striedajúce sa a tvoriace jednotný epický kontext. Líšia sa len niekedy znakmi grafickými a slohovými.

O udalostiach, ktoré sa odohrávali v minulom čase (samozrejme z hľadiska epického času) a ktoré sú logickými kauzalitami súčasnosti, dozvedáme sa z monologického prejavu Majky. Je to monologický prejav realizovaný polopriamou rečou, v rámci ktorého rozprávač reprodukuje dialógy a repliky z minulej udalosti v podobe citovanej priamej reči (autor ich odlišuje aj grafickými znakmi). Prejav rozprávača sa tým silne subjektivizuje, odкрýva sa morálny profil postavy, ktorá z vlastného aspektu klasifikuje udalosti:

Od Tibora vzala peniaze. Prvý raz. „Dal by som ti ešte, Majka,“ hovoril jej. „Dal by som ti ešte, opatrovala by si mi ich, len opatrovala, Majinka moja, a keď budeš potrebovať, vezmeš si. Platí?“ Nechcela. Prečo jej ponúkol peniaze? (376)

Aj pri týchto monóloch stále cítime v pozadí prvú dejovú rovinu, reprezentovanú Bajkovským – pastierom, ktorý rozpráva priamou rečou alebo spomína na vojnový príbeh vo vnútornom monólu. Autor stavia do protikladu dva svety, minulosť a prítomnosť v osobe dvoch hlavných postáv, Bajkovského a Majky. Majka žije vo svojom svete uzavretá, nevníma rozprávanie Bajkovského o zastrelení viedenského typografa nemeckým veliteľom; jej zdanlivo zvedavé otázky sú len konvenčným prejavom slušnosti. Jej myseľ je zaujatá spomienkami na prežitú noc. Jednu chvíľku ju znepokojuje svedomie, uvedomujúc si amorálnosť svojho konania, v druhej chvíli však myknutím pliec striasa zo seba všetku zodpovednosť. Toto je

jeden z dôvodov, prečo nevzniká zo stretnutia dvoch protikladných svetov dramatický konflikt. Genéza protikladnosti je vo dvoch historických situáciách, vo vojne smrť za nekonanie vojenských povinností, v mieri Majkin ľahostajný vzťah k obetiam vojny. Konflikt je len vo vnútornom svete postáv. Bajkovského trápí vedomie, že nestihol zachrániť nevinný život, Majka vie, že konala nemorálne, ale nenachádza východisko zo svojho položenía. Kým bezradne čaká pri šťavici, dotknú sa jej pozornosti útržkovité obrazy tej udalosti, ktorá sa roku 1944 odohrala pri šťavici, ale nezanechávajú v jej vedomí stopu.

Vzájomná odlúčenosť oboch postáv je ešte zvýraznená tým, že ich prejavy sú prevažne monologické, len Bajkovský sa snaží preklenúť túto odlúčenosť vyrozprávaním vojnovéj udalosti Majke, no nenachádza u nej pochopenie.

Nakoniec Majka predsa zahodí ľahko získanú sumu peňazí, no motív jej konania je len vo chvíľkovej nálade, nie v morálnom presvedčení. Túto sumu neskôršie zužitkujú na to, aby sa splnila dávna túžba Bajkovského: „postaví aj zrub z kameňa aj pomník s tabuľou“.

Takéto pointovanie rozprávania nielen kompozične uzatvára príbeh, ale aj ideová náplň novely tým vyvrcholí a zdôvodňuje sa príčinná zviazanosť opisovaných dejov. Dvojvrstvový charakter novely z kompozičného hľadiska vzniká zdanlivo náhodne (rozchod Majky s Ivanom práve pri šťavici), no obsahovo má hlbšie odôvodnenie. Tkvie v ideovom zámere autora, vytvoríť obraz vojnových čias konfrontáciou a striedaním dvoch plánov: plánu vonkajšieho a vnútorného sveta postáv, a konfrontáciou dvoch dejových centier: vojnového a súčasného.

Dve dejové centrá autor diferencuje nielen obsahovo, ale aj lexikálno-štylistickými prostriedkami, spôsobom reči postáv.

Bajkovský sa vyjadruje hovorovo, ľudovo. Jeho slovník je bohatý na expresívne výrazy a nárečové prvky. Daktoré nárečové prvky sa často opakujú: *hem, hento*, zriedkavejšie: *štabarc, cifrovaný, porichtovať, švarmlínia*. Dikcia Bajkovského niekedy pôsobí dojmom ťažkopádnosti v dôsledku nahrádzovania vhodného výrazu zástupnými a modálnymi slovami: *oné, a tak, nuž, no, reku*, ktoré však na druhej strane zvyšujú jej hovorovosť. Vetné konštrukcie sú voľnejšie, pomerne dlhé, najčastejšie spojené spojkou *a* alebo *aj*. Vety sa obyčajne začínajú ukazovacím alebo odkazovacím zámenom (*to, toto, tam, hen, ten, táto*) a často zostávajú nedokončené. Nič myšlienky sa pretrhne v dôsledku nejakého vonkajšieho (prelet vtáka) alebo vnútorného (náhle vynorenie nejakej spomienky) popudu a uzavrie sa príslovkou spôsobu *a tak*.

Aj po svete pochodil, nie mnoho, trochu, na vojenčine, po robotách, bol

v Prajskej, v Rakúsoch, chystal sa pozrieť do Ameriky, ale aj vtedy tak zrazu vypukla vojna – a tak... (358)

Ukazovacie zámená sa opakujú nielen na začiatku viet, ale aj vo vnútri vetných celkov, čo je typické pre hovorovú reč.

Vyskytujú sa prípady, keď zložená veta má dvojaký charakter (oznamovací a opytovací):

Murár Ondrkál ju tak zamuroval – a čože ten vie?! (357)

Realizované aj nerealizované monológy sú často prerývané citoslovcami (*ha!, ej!, chudera!*). Sú to tiché výkriky žiaľu, ktoré silne citovo zafarbujú reč Bajkovského, vyjadrujú jeho vzťah k opisovanej udalosti a zbavujú rozprávanie monotónnosti.

Vo vnútorných monológoch sú časté aj krátke opytovacie vety vo funkcii rečnickej otázky:

Za autami pripäté tri malé kanóny, jedna kuchyňa, autá plné vojakov. Čo je to? Vyjdem hen na cestu... (362)

Aj vety zvolacieho rázu:

„Ej, šfavica!“, „Ej, šfavica, moja!“, „Na môj dušu!“.

Rečnicke otázky a zvolacie vety sa vyskytujú prevažne vo vnútornom monológu postavy, keď nahlas o niečom uvažuje, presviedča sa o určitom názore, konaní.

O ľudovej genéze Bajkovského prejavu svedčí aj obrazný spôsob formulovania myšlienok a používanie typických ľudových fráz a výrazov: *tahký ako pierko, čože tam suchý chleba, ako psovi mucha, aby ste tu nepustili dušu...*, *jazykom šibala na všetky strany*. Ďalej aj používanie archaického onikania miesto jednotného čísla (... *táto slečinka sem prišla*...). Charakteristické je aj refazovité používanie viet rovnakého typu, tých istých viet, určitých výrazov a prirovnaní. Opakovanie nie je však výrazné len pre reč postáv, ale aj pre autorskú reč. (O tom v závere.)

Jazyk druhej hlavnej postavy, Majky, pripomína moderný slang mládeže, nie však natoľko výberom slov, ako skôr sformulovaním myšlienok a vetnou skladbou. Typický slangový výraz *bezva* sa vyskytuje v novele len dvakrát, charakteristickejšie sú slangové spojenia *senzačné bikini*, *divná existencia*. Aj vo vnútornom monológu Majky sú časté emocionálne zafarbené opytovacie vety, ktorými autor zvýrazňuje vzrušenie, duševný boj postavy. Odkazujeme na už citovaný príklad zo str. 376.

V úryvku sa nachádza aj ďalší charakteristický jav autorovho vyjadrovacieho postupu. V snahe podčiarknuť významovosť určitého slova autor ho vyčleňuje z vetného spojenia a pripája ho k vete ako samostatný významový celok: *Prečo jej ponúkol peniaze? Ešte...* Po preštylizácii: *Prečo*

jej ponúkol ešte peniaze? cítime, že sa veta ochudobnila o dôležitý významový odtienok. Vyčlenením sa stručne zdôrazňuje závažnosť príslovky ešte.

Pre autorskú reč je príznačné, že ju niekedy zastupuje reč hlavnej postavy a pomocou jej reči autor charakterizuje inú postavu. Napr., keď Bajkovský vidí Podhájskeho, hneď má dojem, že „to je iste dáky mamľas“ (371) a túto svoju charakteristiku opakuje stále, keď sa vyskytuje Podhájskeho meno (str. 377, 379, 390). Teda autor pre postavy nevyhľadáva nové epiteta, ale ich opakuje, aby vyzdvihol dôležitosť, akú pripisuje tejto charakteristike.

Opačne je to v deskriptívnych pasážach, vzťahujúcich sa na prírodu, na okolie, na štavicu. Tu autor epiteta bohato obmieňa, vyhľadáva tie najtypickejšie a najfarebnejšie. Najmarkantnejšie to vari vidno na str. 358:

Za cestou na rovine svietila mladá júnová zeleň, vo vrbach a jelšínach okolo kyslej vody a potôčka tmavšia, na rovine v obolí temer žltá, a pod neďalekými vrškami, prikrýťmi sivým ľahkým mrakom, svietila sivo a modravo. (358)

Opis je dynamický a prerušovaný. Niekedy ustupuje monologickým alebo dialogickým partiám, inokedy s krátkymi farebnými vetami ich dopĺňa. Nie je monolitným celkom, ale je rozložený po celej šírke epického textu.

V novele nachádzame výrazné snahy o stručné syntaktické konštrukcie, najmä v dialogických partiách, s ktorými sa zvyšuje vnútorná dynamika novely:

„Prečo? Za čím?“

„Že ste sa tu rozišli?“

„Prečo sa ma pýtate?“

„Zdá sa mi, že sem chodievajú veselší ako vy.“

„Nebanujem.“

„A páči sa vám tu?“ opýtal sa po chvíľke Bajkovský. „Tu pri štavici?“

„Tu? Je tu pekne, tak na chvíľku. Aj sem chodievam, chodievala som.“

„Vy?“

„Áno.“

„Ešte som vás tu nikdy nevidel.“ (382)

Dialógy sa hlavne využívajú na umožnenie konfrontácie dvoch dejových plánov nadviazaním konverzácie medzi Bajkovským a Majkou. Celkove však novela vyznieva monologicky. Má spomienkový charakter v oboch dejových centrách. Konfrontácia a striedanie dvoch dejových plánov v závere novely vyvrcholia v ideovej syntéze (Majka nachádza východisko u svojich rodičov a vojrovej obeti sa z úcty postaví pomník), ktorá apriórne ovplyvnila autorov kompozičný postup. Od úvodnej pasáže až po záver je pozornosť Bajkovského sústredená na jediný bod, na štavicu, a je usmerňovaná snahou postaviť jej krajší zrub. Všetko, čo sa v novele odohráva,

je lokalizované do tohto jediného bodu. Digresie pri lokalizovaní hlavnej dejovej línie vôbec nie sú.

Novelu kompozične uzatvára autorská reč. Autor kreslí záverečný obraz o postavení pomníka, potrebný pre obsahovú (a ideovú) závažnosť novely.

Rozprávanie v analyzovanej novele A. Bednára nie je jednoliaté a časove (epický čas) usporiadané po sebe. Prelína sa súčasnosť s minulosťou, aby sa zdôraznila ich kauzálna súvislosť. Kompozičný postup tvorí vzájomné striedanie minulých i prítomných udalostí, pričom nositeľmi rozprávania príbehu sú prevažne hlavné postavy. Autorská reč vystupuje do popredia len v opisných a retrospektívnych pasážach.

Uvedené najpodstatnejšie črty sú charakteristické aj pre iné novely v zbierke Hodiny a minúty.

DISKUSIE

PRÍSPEVOK DO DISKUSIE O PRAVOPISE

Štefan Peciar

Po prevažne teoretických úvahách J. Vachka¹, P. Sgalla a P. Nováka² z českej strany³ a po úvodnom článku L. Dvončáka⁴ a teoretickom príspevku J. Horeckého⁵ zo slovenskej strany chcem prispieť do obnovennej diskusie o racionalizácii nášho pravopisu stručným rozborom konkrétnych pravopisných problémov v súčasnej spisovnej slovenčine. Budem pritom vychádzať jednak z niektorých základných myšlienok vyslovených v terajšej diskusii, jednak zo zistení, ku ktorým sa dospelo v bohatých predchádzajúcich diskusiách v rokoch tridsiatych, štyridsiatych a päťdesiatych.⁶

Ustavičné obnovovanie diskusií o slovenskom i českom pravopise v posledných tridsiatich-štyridsiatich rokoch je nepochybným svedectvom o tom, že naše pravopisné systémy v praxi neuspokojujú prinajmenej istú časť používateľov spisovnej slovenčiny, resp. češtiny. Najväčšia nespokojnosť sa prejavuje v kruhoch učiteľov, ktorí opätovne poukazujú na to, že vyučovanie pravopisných pravidiel v škole zaberá neúmerne veľa času na úkor výuky dôležitejších zložiek materinského jazyka, najmä gramatiky a štylistiky, pričom výsledky nie sú zďaleka uspokojivé, ba naopak: sú skôr alarmujúce, keďže pomerne veľký počet absolventov základných i stredných škôl má v ovládaní pravopisu veľké medzery. I keď veľká časť viny za tieto nedostatky ide na vrub nízkej úrovne metodiky vyučovania materinského jazyka a samého pravopisu a časť viny nesú preťažené učebné osnovy, predsa len sa treba vážne zamyslieť nad tým, či a do akej miery by premyslená racionalizácia pravopisu mohla prispieť k ľahšiemu zvládnutiu pravopisných pravidiel a tým i k zlepšeniu vyučovania materinského ja-

¹ K *obecným otázkám pravopisu a psané normy jazyka*, SaS 25, 1964, 117–126.

² K *racionalizaci českého pravopisu*, SaS 25, 1964, 126–135.

³ Diskusia sa ďalej rozvíja v časopise *Slovo a slovesnost* i v časopise *Český jazyk a literatura*, kde sa začala už r. 1963. Prispeli do nej J. Bělič, B. Trnka, M. Těšitelová a i.

⁴ K *otázke racionalizácie slovenského pravopisu*, SR 29, 1964, 258–269.

⁵ K *diskusii o slovenskom pravopise*, SR 29, 1964, 321–332.

⁶ Prehľadné zhrnutie diskusií do r. 1948 obsahujú dve state J. Horeckého, *Prehľad snáh o reformu slovenského pravopisu* a *Rozbor jednotlivých problémov*, publikované v brožúre *O reforme slovenského pravopisu*, Bratislava 1948, 15 n. Diskusné príspevky súvisiace s pravopisnou úpravou r. 1953 prinášal časopis *Slovenská reč*, najmä v ročníkoch 17, 18 a 19.

zyka. Pre školskú prax by pritom bol dôležitý najmä psychologický moment, súvisiaci so vžitými predstavami o akomsi ústrednom postavení pravopisných pravidiel vo výuke materinského jazyka. S týmito predstavami totiž úzko súvisia isté nesprávne návyky a metodické postupy, ktoré robia zo slovenčiny nezáživný vyučovací predmet, vzbudzujúci v žiakoch strach a prípadne odpor. Jedným z cieľov budúcej pravopisnej úpravy z hľadiska školskej praxe by preto malo byť práve prekonanie tohto preceňovania pravopisu na úkor tých zložiek jazykového vyučovania, ktoré majú základný význam pre zvýšenie jazykovej kultúry u absolventov základných a stredných škôl. Tento cieľ sme sa usilovali dosiahnuť už pri poslednej pravopisnej úprave r. 1953. Skúsenosti však ukazujú, že sa nám to podarilo len v minimálnej miere, i keď sa poslednou pravopisnou úpravou odbúrali niektoré ťažké body slovenského pravopisu.

Avšak pravopis je vec nielen školy, ale celej širokej verejnosti. Naša spoločnosť má záujem na tom, aby každý občan i po skončení školy trvale dobre ovládal spisovný jazyk slovom a písmom a uvedomele sa staral o svoju jazykovú kultúru. Pravopis by pritom nemal byť neprekonateľnou prekážkou. Veď pravopis je koniec koncov účelná spoločenská konvencia, ktorú časom možno a treba meniť v súvislosti s vývojom jazyka a podľa potrieb spoločnosti. Tým sa, pravda, nepopiera kultúrna hodnota pravopisu.

Z uvedených dôvodov uvažujeme teda znovu o možnostiach ďalšej racionalizácie nášho pravopisu. A pretože to je otázka, ktorá sa dotýka každého (i pasívneho) používateľa spisovného jazyka, teda dnes prakticky každého občana, je pochopiteľné, že sa pri výmene názorov o tejto otázke budú vyskytovať nielen hlasy za pravopisnú reformu, ale i hlasy proti. Tí, ktorí sú presvedčení, že ovládajú súčasný pravopis a že sa ho môžu naučiť aj iní, vyslovujú sa spravidla proti pravopisným reformám. Naopak zasa tí, ktorí majú s jestvujúcim pravopisom nejaké ťažkosti, či pri vyučovaní, alebo pri vlastnom používaní spisovného jazyka, majú sklon vidieť jediné východisko v pravopisnej reforme. Každá skupina má svoje argumenty, vecné i citové, závažné i menej závažné, správne i nesprávne. Niekedy sa pravopisné diskusie vyvinú v tzv. pravopisné boje.

I keď sa takýmito diskusiami, či bojmi mnohé problémy osvetlia z rozličných hľadísk, sama realizácia pravopisnej reformy nebýva obyčajne ľahká ani jednoduchá. Prečo je to tak? Príčin je tu niekoľko.

Predovšetkým si treba uvedomiť, že v spisovných jazykoch s dlhšou tradíciou a s bohatou literárnou produkciou (a medzi takéto jazyky patrí aj slovenčina) je grafický obraz slov dosť pevne ustálený a používatelia spisovného jazyka sú na túto ustálenú podobu navyknutí. To má dôsledky pri písaní i pri čítaní spisovných textov. Nastáva tzv. automatizácia návykov

pri písomnom zaznamenávaní slov i pri vybavovaní ich podoby. Inými slovami: korešpondencia medzi zvukovou, ústnou podobou a písomnou podobou jazykových jednotiek sa zautomatizuje. Avšak každá pravopisná úprava zasahuje grafickú podobu istého počtu slov alebo tvarov. Takýto zásah na istý čas naruší spomenutú zautomatizovanú korešpondenciu niekedy i v značnom počte slov. To pôsobí rušivo na používateľov spisovného jazyka dotiaľ, kým sa opäť nezautomatizuje nová korešpondencia medzi oboma podobami každého spisovného slova. Preto nie je účelné príliš často meniť pravopis. Keď sa však ukáže potreba vykonať nejakú pravopisnú úpravu, ak to má byť uvážení a cieľavedomý krok, treba hľadať optimálny variant spomenutej korešpondencie. A v tom je práve najväčšia ťažkosť, keďže v jazykovede sa dosiaľ nepracuje s elektrónkovými počítačmi. Je tu totiž veľa vzťahov, ktoré treba brať do úvahy. Už samo východisko, t. j. jestvujúca pravopisná sústava, býva spravidla veľmi zložitá, keďže je výsledkom rozličných kompromisov a tendencií, uplatňujúcich sa v priebehu dlhého vývoja. Potom treba skúmať, ktorý z možných variantov odporúčanej úpravy má optimálny vzťah na jednej strane k celému budúcemu pravopisnému systému a na druhej strane k súčasnej pravopisnej sústave. Z príčin už spomínaných nie je totiž možné uskutočniť takú pravopisnú reformu, ktorá by ignorovala predchádzajúcu pravopisnú tradíciu, a toľž nie takú, ktorá by jestvujúci pravopis obrátila naruby.

Dôležité sú aj niektoré mimojazykové faktory a vzťahy. Okrem spomínaného zreteľa pedagogického je to i zreteľ ekonomický. V tejto súvislosti sa obyčajne pripomína, že pravopisnou reformou sa antikvuje celá predchádzajúca knižná a časopisecká produkcia. Na túto námietku správne odpovedal L. D v o n ě.⁷ Neslobodno však podceňovať ani ekonomickú stránku pravopisnej úpravy. Ide nielen o antikvovanie predchádzajúcej tlačenej literatúry, ale aj o isté úpravy tlačiarenských matric a ďalej o to, aby sa nespomaľovalo písanie (napríklad veľkým množstvom diakritických znamienok). I samo uvedenie novej pravopisnej kodifikácie do života má isté ekonomické nároky.

V pravopisných diskusiách sa neraz spomína i vzťah k iným jazykom, v našich súvislostiach vzťah slovenčiny k češtine a ruštine. Keďže v doterajších diskusiách sa tieto vzťahy dostatočne osvetlili, dotkneme sa ich len stručne. Ruský pravopis je síce vybudovaný na obdobných princípoch ako pravopis slovenský alebo český, ale konkrétna realizácia týchto princípov v ruskom pravopise je podstatne iná ako v oboch našich pravopisných systémoch. V ruskom pravopise prevláda morfematický princíp nad

⁷ C. m., 268–269.

fonematickým princípom⁸, kým v našich pravopisoch (najmä slovenskom) je to naopak. Okrem toho sú podstatne odlišné aj pravidlá korešpondencie medzi zvukovými a grafickými jednotkami. K tomu ešte pristupuje odlišná grafika (u nás latinka, v ruštine azbuka). Za takejto situácie je neopodstatnené odvolávať sa na ruštinu v argumentácii či už za pravopisnú reformu, alebo proti nej.

Naproti tomu vo vzťahu slovenského a českého pravopisu je celkom iná situácia. Oba tieto pravopisné systémy sa vyvinuli zo spoločných tradícií a sú vybudované paralelne, i keď každý z nich má svoje špecifické osobitosti, dané do veľkej miery odlišnými črtami oboch jazykov, ktoré sú, pravda, štruktúrne i historicky veľmi blízke. Okrem toho je tu fakt spolužitia oboch našich bratských národov v spoločnom socialistickom štáte. Máme teda dosť argumentov za to, aby sa slovenská a česká pravopisná sústava pri eventuálnych úpravách od seba neodďaľovali, ale aby sa upravovali pokiaľ možno paralelne. O to sme sa usilovali už pri poslednej pravopisnej úprave. To však neznamená, že sa jeden alebo druhý reformný návrh nemôže uskutočniť ináč, ako súčasne v slovenskom i českom pravopise. Tým menej ide o to, či konkrétna realizácia tej istej pravopisnej zásady bude do detailov rovnaká v oboch pravopisných sústavách. Ak sa to dá docieľiť, bude dobre, ale nemôže tu ísť o požiadavku stoj čo stoj. Ako ukázala posledná pravopisná úprava, uskutočnená podľa rovnakých zásad v oboch našich jazykoch, pri konkrétnej realizácii pravopisných zmien sa uplatňuje toľko faktorov (niekedy i viac-menej náhodné momenty), že je takmer nemožné vopred predvídať konečný výsledok zamýšľaných zmien. A je isté, že na českej strane môžu napokon prevládnúť iné (najmä mimojazykové) faktory ako na slovenskej strane. Stalo sa to práve pri poslednej pravopisnej úprave.

Po týchto niekoľkých teoretických poznámkach môžeme sa teraz pokúsiť aspoň o stručný rozbor konkrétnych reformných návrhov.

1. *Otázka ypsilonu.*

Ako dokazujú predchádzajúce diskusie i doterajší priebeh súčasných diskusií, ústrednou otázkou reformných návrhov v slovenskom i českom pravopise je písanie, resp. nepísanie ypsilonu. Všetci diskutujúci sa o tejto otázke zmieňujú. Jestvuje dokonca niekoľko konkrétnych návrhov, ako túto otázku riešiť.⁹ Som dnes toho názoru, že všetky staršie návrhy, počítajúc do toho i môj návrh, trpeli istou jednostrannosťou a prílišným radikalizmom. V tom vidím aj príčinu, prečo tieto návrhy neprešli. Obyčajne sa

⁸ Termíny *fonematický*, resp. *morfematický princíp* používam miesto doterajších menej vhodných termínov *fonologický*, resp. *morfologický princíp*. Termín *fonematický princíp* používa už J. Horecký v štúdií cit. v pozn. 5.

⁹ Rozbor jednotlivých návrhov podal J. Horecký v stati cit. v pozn. 6.

navrhovalo uplatniť priamočiariu tzv. fonologický princíp, t. j. odstrániť ypsilon. Pri týchto návrhoch bolo treba odpovedať na otázku, ako v grafike označovať protiklady $d - \bar{d}$, $t - \bar{t}$, $n - \bar{n}$, $l - \bar{l}$ v polohe pred i (i), keď sa odstránením y stratia grafické rozdiely $dy - di$, $ty - ti$, $ny - ni$, $ly - li$ ($dý - dí$ atď.). Bolo navrhnutých niekoľko riešení: 1. označovať $\bar{d}$, $\bar{t}$, $\bar{n}$, $\bar{l}$ v dnešných skupinách di , ti , ni , li ($dí$, $tí$, $ní$, $lí$) mäkkčnom, a to buď dôsledne, alebo len v slabikách di , ti , ni , li ($dí$, $tí$, $ní$, $lí$), nie však v slabikách s dvojhĺskami ia , ie , iu (napr. dia , die , diu), prípadne len v slabikách di , ti , ni ($dí$, $tí$, $ní$), ale nie v slabike li ($lí$); 2. ponechať dnešný spôsob písania skupín di , ti , ni , li bez zmeny a prehodnotiť funkciu y na znak tvrdosti predchádzajúcich d , t , n , l , pričom sa obyčajne počítalo so zavedením dôsledného písania dy , ty , ny , ly ($dý$, $tý$, $ný$, $lý$) aj v tých prípadoch, kde sa dnes píše di , ti , ni , li ($dí$, $tí$, $ní$, $lí$), ale vyslovuje sa tvrdé d , t , n , l , t. j. v niektorých gramatických kategóriách (napr. v 1. p. mn. č. živ. príď. mien typov *pekný* — *pekní*, *matkiny* a i.) i v základoch slov cudzieho pôvodu; 3. odstrániť y bez akejkoľvek kompenzácie a nahradiť poučky o písaní skupín di , ti , ni , li ($dí$, $tí$, $ní$, $lí$), resp. dy ... ($dý$...) poučkami o výslovnosti týchto skupín.

Najviac uvážení bol nesporne návrh L. Nováka, v ktorom sa nepočítalo so zmenou písania skupín de , te , ne , le (s označovaním mäkkosti $\bar{d}$, $\bar{t}$, $\bar{n}$, $\bar{l}$ v týchto skupinách), ani s označovaním mäkkosti $\bar{d}$, $\bar{t}$, $\bar{n}$, $\bar{l}$ pred dvojhĺskami ia , ie , iu , ba ani s označovaním mäkkosti $\bar{l}$ v skupine li . Pri uplatnení tohto návrhu nebol by sa príliš rozmnožil počet mäkkčňov a doterajší grafický obraz slov by sa bol zmenil relatívne menej ako pri iných návrhoch. Predsa však pokladám aj tento návrh za jednostranný a radikálny, a to z týchto dôvodov: Prihliada len na zvukovú stránku (na fonologický systém) súčasnej spisovnej slovenčiny a nie aj na morfológický systém. Pomerne málo rešpektuje doterajší pravopis a grafický obraz slov. Neberie do úvahy, že pri medzinárodných slovách ako *systém*, *symbol*, *hypotéza* by sotva bolo únosné a účelné meniť ich ustálenú grafickú podobu.¹⁰

Vzhľadom na uvedené argumenty pokladám nateraz za schodnú túto cestu: 1. Nemeniť doterajší pravopis v ohýbacích koncovkách (v češtine by bolo účelné zjednotiť písanie slovesných tvarov na $-li$, ako sa to uskutočnilo v slovenčine r. 1953). 2. Nemeniť ustálenú grafickú podobu slov cudzieho pôvodu medzinárodného charakteru. 3. Nemeniť dnešnú grafickú podobu skupín di , ti , ni ($dí$, $tí$, $ní$) — dy , ty , ny ($dý$, $tý$, $ný$). 4. Obmedziť odstránenie

¹⁰ Mohlo by sa namietnuť, že napr. v ruštine sa vôbec nerešpektuje pôvodná grafická podoba cudzích slov; píšú sa podľa ruskej výslovnosti. Takýto postup je odôvodnený pri transkripcii z latinky do azbuky. V grafických sústavách s latinským písmom sa však obyčajne zachováva grafická podoba cudzích slov bez zmeny, kým celkom nezdômacnejú.

y na tzv. vybrané slová (domáce) po obojakých spoluhláskach a po *l*,¹¹ a to buď bez výnimky alebo len s veľmi malým počtom výnimiek (homónym).

Čo by sa takouto úpravou dosiahlo? 1. Odstránil by sa z pravopisu ten prvok, ktorý vyžaduje pri vyučovaní a osvojovaní pravopisu najviac času a námahy, pretože si ho možno osvojiť iba memorovaním a dlhým nácvikom, pričom sa nemožno opierať o nijaké jazykové hodnoty. 2. Ponechaním grafického rozdielu *i – y* v koncovkách pri súčasnom odstránení tohto rozdielu v základoch domácich slov (hoci len v istom rozsahu) by sa prehĺbilo vedomie súvislosti pravopisu s morfológiou a to by mohlo viesť do vyučovania jazyka ozdravujúci moment, prejavujúci sa aj v istom prehodnotení ypsilonu. 3. Nenarušil by sa príliš citeľne terajší grafický obraz písaného textu a tým by odpadli rozličné nepriaznivé ekonomické dôsledky tejto úpravy.

Pravda, treba si uvedomiť, že by aj táto zdanlivo malá a jednoduchá pravopisná úprava zasiahla pomerne veľký počet slov. Uvážme, že napríklad len slov s predponou *vy-* (*do-vy-*, *na-vy-*, *po-vy-* atď.) je v súčasnej spisovnej slovenčine niekoľko tisíc.¹² Naproti tomu počet tzv. výnimiek, v ktorých by sa malo *y* ponechať v základe slova aj po obojakej spoluhláske, je nepatrný. Sú to prípady slovnej homonymie, úplnej alebo čiastočnej, kde grafický rozdiel *i – y* má rozlišovaciu hodnotu: *biť – byť*, *mi – my*, *viť – vyť* a príslušné odvodeniny a pod.

Proti uvedenému návrhu pravopisnej úpravy by sa mohli vysloviť dve námietky: 1. Prečo sa má v ohýbacích koncovkách uplatniť iný princíp než v základoch slov? 2. Prečo sa cudzie slová majú písať podľa iných zásad ako domáce slová?

Je nesporné, že v istých gramatických kategóriách má rozlišovanie *i – y* dosah pre lepšie pochopenie gramatického (presnejšie morfologického) systému spisovnej slovenčiny (i češtiny). Napr. tzv. tvrdé a mäkké vzory podstatných a prídavných mien nie sú výmysel gramatikárov, ale sú vyjadrením skutočných rozdielov v morfológii oboch našich spisovných jazykov. Podobne je to s kategóriou životnosti / neživotnosti mužských podst. mien,

¹¹ V stratifikácii *l* v spisovnej slovenčine je viacero náznakov, ktoré priradujú fonému *l* k obojakým spoluhláskam. Táto skutočnosť si však vyžaduje osobitnú štúdiu. Po nahradení skupiny *ly* v základoch slov skupinou *li* by vznikli isté ťažkosti pri osvojovaní si ortoepickej výslovnosti slov s touto skupinou. Treba však počítať s tým, že sa uzná za ortoepickú aj výslovnosť dnešného *li* so stredným *l* popri výslovnosti *li* s mäkkým *l*. Ak bude prípustné vyslovovať rovnako (so stredným *l*) slová typu *lipa*, *lišť* i slová typu *lyko*, *lyžica*, odpadnú spomenuté ortoepické problémy.

¹² Tento veľký počet slov s predponou *vy-* by mohol zvädzať k myšlienke ponechať *y* v predpone *vy-* bez zmeny. To by však vnieslo do pravopisu novú komplikáciu a sťažilo by ho. Pre priemerného používateľa spisovného jazyka nie je totiž vždy ľahké zistiť, čo je ešte predpona a čo už nie je predpona.

ktorá sa gramatickou zhodou uplatňuje aj pri príd. menách. Pokiaľ životnosť / neživotnosť bude živou morfológickou kategóriou, nebude účelné pomýšľať na rovnaký spôsob písania 1. p. sg. a 1. p. pl. tvrdých príd. mien typu *mladý* – *mladí*, *ustatý* – *ustatí*, *planý* – *planí*.¹³

K druhej otázke treba uviesť toto: Je pravda, že hranica medzi domácimi a cudzími slovami je plynulá a pohyblivá; preto sa môže zdať neúčelné uplatňovať v písaní cudzích slov iné princípy ako v písaní domácich slov. Súčasne je však pravda aj to, že grafika slov cudzieho pôvodu sa často ustalať je medzinárodným úzom (porov. nedávnu zmenu v písaní skupiny slov *oxid*, *oxidovať*, *oxidácia*, *hydroxid*, *peroxid*) a že sa tu uplatňuje aj vplyv toho jazyka, z ktorého je slovo prevzaté. Sotva by bolo účelné zaviesť napríklad písanie „matematyka, dyalektyka, komunystický, intýmny, cinyk“ miesto *matematika, dialektika, komunistický, intímny, cynik* a pod. Medzinárodný úzus je veľmi silný faktor v otázke písania tzv. kultúrnych cudzích slov. A nie je zas dobre možné rozlišovať cudzie slová „kultúrne“ a „nie kultúrne“.

Bolo by možné uvažovať ešte o tom, že *y* nemá rozlišovaciu funkciu ani v skupinách *gy*, *hy*, *chy*, *ky* a že by sa malo aj v týchto skupinách v základoch slov nahradiť *i*. Teoreticky by bola táto úvaha opodstatnená. Avšak potreba tejto zmeny nie je ani zďaleka taká naliehavá ako zjednotenie písania *i* po obojakých spoluhláskach. Doterajšie pravopisné pravidlo, že v základoch domácich slov po spoluhláskach *g*, *h*, *ch*, *k* píšeme vždy *y*, je totiž veľmi jednoduché a každý si ho môže ľahko osvojiť. Ďalej treba uvážiť, že odstránením *y* po obojakých spoluhláskach a súčasne po *g*, *h*, *ch*, *k* by sa porušila akási rovnováha vo frekvencii *i* a *y*, čo by malo za následok isté ťažkosti v tlačiarňach i v návykoch pri písaní u tých, ktorí ovládajú terajší pravopis. Zmenil by sa aj celkový optický obraz písaných textov.

Je isté, že uvedenie tejto zmeny do života, i keď sa odstránenie *y* obmedzí na postavenie po obojakých spoluhláskach v základoch slov, bude spojené s väčšími ťažkosťami, ako to bolo pri úprave písania predpôň *s-*, *z-*, *zo-*, pri ktorej bola opora v spisovnej výslovnosti. Tieto ťažkosti sa však prekonajú osvojením si nových návykov. A zisk z novej pravopisnej úpravy tieto ťažkosti viacnásobne vyváži.

2. Písanie *ô*.

Viacerí zástancovia pravopisnej reformy na základe fonologického princípu sa vyslovili za rozpisovanie *ô* na *uo*. I ja som v minulosti zastával tento názor. I keď naša argumentácia bola teoreticky z fonologického hľadiska

¹³ Učitelia slovenského jazyka dôvodí tým, že pri písaní adjektívnych tvarov typu *mladí*, *ustatí* žiaci robia veľa chýb. Toto zistenie svedčí však iba o tom, že sa pravopis nevyučuje v súvisi s gramatikou, ale samoučelne.

odôvodnená a boli tu aj argumenty praktického rázu,¹⁴ predsa tento návrh nebol napokon prijatý. Rozhodla zrejme okolnosť, že v praxi sa táto úprava vôbec nejavila potrebná. Som toho názoru, že nie je potrebná ani dnes. Preto nepokladám za účelné obnovovať diskusiu o tejto otázke.

3. Písanie ä.

Pre prevažnú väčšinu Slovákov je ä mŕtvou literou na rovnakej úrovni ako y. Preto sa v škole treba učiť vybrané slová s ä práve tak ako vybrané slová s y. Ba ani tí, ktorí poznajú ä ako osobitnú fonému zo svojho rodného nárečia, nie sú pri používaní ä v spisovnej slovenčine bez problémov, lebo ä v spisovnom jazyku má menší rozsah ako v ktoromkoľvek slovenskom nárečí, pokiaľ sa v nich vyskytuje; predstavuje čisto etymologický prvok (je to striednica za praslovanskú nosovku ě po perných spoluhláskach). V súčasnej ortoepickej výslovnosti sú prípustné dva výslovnostné varianty samohlásky ä: obyčajné e (napr. *peť, meso* — to je výslovnosť bežnejšia a bezpríznamová) a široké e (ä) s nízkou polohou jazyka (*päť, mäso* — to je výslovnosť zriedkavejšia a príznaková, veľmi často umelá a nezriedka neumelá); v slovách typu *žriebä* je častá výslovnosť s a (*žrieaba*).

Prihliadajúc na túto situáciu, vyslovili sme sa viacerí za odstránenie znaku ä zo slovenského pravopisu a za nahradenie tejto grafémy grafémou e (podľa bežnej výslovnosti), resp. v type *žriebä* grafémou a (v súlade s príslušnou paradigmou).¹⁵ Tento reformný návrh sa však zatiaľ nerealizoval. Rozhodol o tom citový moment, totiž stanovisko, podľa ktorého v širokom ä treba vidieť charakteristickú slovenskú samohlásku, ktorá slovenčinu odlišuje od iných slovanských jazykov, najmä od češtiny. To však možno tvrdiť len o type výslovnosti so širokým ä, ktorý je v menšine a je na ústupe, pretože geografické rozšírenie širokého ä v slovenských nárečiach sa stále stenčuje. Vedel o tom už L. Štúr, preto vo svojej kodifikácii nepojal spoluhlásku ä do inventára foném spisovnej slovenčiny. Ak teda ostávame na pôde faktov, treba konštatovať, že široké ä necharakterizuje súčasnú slovenčinu ako celok proti iným slovanským jazykom, ale charakterizuje niektoré stredoslovenské nárečia proti iným slovenským nárečiam a v spisovnom jazyku charakterizuje príznakový typ výslovnosti proti bežnej, bezpríznamovej výslovnosti. Ináč je celá argumentácia zástancov ä pomýlená, pretože nejde o odstránenie hlásky (fonémy),¹⁶ ale iba o odstránenie gra-

¹⁴ Porov. štúdiu L. Nováka *Slovenské ô a ä v písme a vo výslovnosti*, SMS, časť prvá, Jazykoveda XIV, 1936, 172 n., najmä 177–181. Porov. i u J. Horeckého, l. c. 36–38 a 51.

¹⁵ Podrobnejšiu argumentáciu pozri v štúdiu L. Nováka, cit. v pozn. 14, najmä str. 181–183 a predtým v štúdiu *K problému reformy československého pravopisu*, SMS IX, 1931, najmä str. 30 n. Pozri i u J. Horeckého, c. m., 33–36.

¹⁶ Hlásku nemožno z jazyka odstrániť. Možno iba konštatovať, či v jazyku je, alebo nie je.

fického znaku *ä*. A v ňom nie je nič typicky slovenského, ale naopak: je to neslovanský prvok práve tak, ako sú neslovanské aj ostatné tzv. prehlásky (*ö, ü*). Je isté, že odstránením znaku *ä* by sa slovenský pravopis uľahčil a pri vyučovaní slovenčiny by sa tým získal čas na prehlbenie potrebnejšieho učiva.

4. Odstránenie niektorých výnimiek.

Pravopisná úprava z r. 1953 tým, že zdôraznila zásadu priamej korešpondencie medzi zvukovou a písomnou podobou slova, priniesla v niektorých bodoch citeľné uľahčenie slovenského pravopisu. Preto sa v praxi ľahko vžila. Rušivým momentom pri tejto úprave bolo iba niekoľko výnimiek, porušujúcich zásadu písania predpón *s-*, *z-*, *zo-* podľa výslovnosti. Ide o slová *šbor*, *sväz*, *sjazd*, *zpráva* a všetky odvodeniny od týchto základných slov. Jazykovedci sa stavali od začiatku proti týmto výnimkám (rozpaky boli iba pri slove *zpráva*, ktoré má homonymum v slove *správa*). Napokon sme ustúpili istému nátlaku a kodifikovali sme tieto výnimky. Počítalo sa však od začiatku s tým, že sú to výnimky dočasné. Najnovšie vydania Pravidiel (4. z r. 1963 a 5. z r. 1964) už nepripúšťajú kolísanie výslovnosti v slovách *sjazd*¹⁷ a *sväz* a kodifikujú iba výslovnosť so začiatočným *z-*. Je teda rozpor medzi kodifikovanou ortoepickou výslovnosťou a písomnou podobou slov *sjazd* a *sväz*. Podobný rozpor je aj pri slove *šbor*. V praxi sa to prejavuje tým, že pri týchto slovách preniká písanie podľa výslovnosti.¹⁸ Pri slove *zpráva* je situácia skomplikovaná tým, že vo výslovnosti je toto slovo homonymné so slovom *správa* a v niektorých kontextoch môže byť táto homonymia rušivá. Preto sa zdá žiadúce rozlišovať obe slová aspoň v písme. Prípady dvojznačnosti v kontexte sú však veľmi vzácne. Homonymia spravidla nebýva na prekážku zrozumiteľnosti. Preto ju nemožno pokladať samu osebe za dostačujúci argument pre porušenie základného pravopisného princípu.

Trochu iná situácia je pri slove *mena*. Vo výslovnosti tohto slova je kolísanie (*sm-* i *zm-*) a nie je tu teda priamy rozpor medzi výslovnosťou a grafikou. Avšak aj v tomto prípade je žiadúca revízia: buď treba kodifikovať výslovnosť *mena* podľa dnešného spôsobu písania, alebo kodifikovať výslovnosť i písanie *zmena*. Pravda, v tomto druhom prípade by nastala úplná homonymia so slovom *zmena* iného významu.

Napokon mám isté pochybnosti o tom, či je definitívna dnešná podoba slova *svitok*. Súvislosť tohto slova so slovesom *zviť / zviť* je nesporná. A tak sa bude stále uplatňovať vplyv výslovnosti tohto slovesa na výslov-

¹⁷ Dvojakým písaním *sjazd* (napr. *sjazd strany*) a *zjazd* (na *lyžiach*) sa od seba odtrhli dva významy toho istého slova („dovedna“ a „zhora dolu“), ktoré sa v iných prípadoch priraďujú k sebe, a rozštiepili sa na dve slová.

¹⁸ Pozri L. Dvonč, *K otázke písania predpón s-, z-, SR 27, 1962, 353–360.*

nosť odvodeného slova *svitok*. Preto treba výslovnosť slova *svitok* znovu preskúmať.¹⁹

Odstránením uvedených výnimiek uplatní sa do dôsledkov zásada písat predpony *s-*, *z-*, *zo-* podľa výslovnosti.

5. Kvantita cudzích slov.

Pri úprave z r. 1953 bola prijatá zásada označovať kvantitu samohlások v cudzích slovách podľa súčasnej spisovnej výslovnosti. I touto zásadou bol posilnený princíp priamej korešpondencie zvukovej a písomnej podoby slov spisovného jazyka. Avšak výslovnosť niektorých typov slov cudzieho pôvodu nie je v slovenčine dosiaľ celkom ustálená. L. D v o n ě²⁰ upozornil napríklad na to, že sa často stretávame s výslovnosťou *a* v dôsledku toho i s písaním slova *filozofia* s dlhým *ó* v slabike *-zo-* (*filozófia*). Ale práve preto, že výslovnosť v niektorých prípadoch nie je ustálená a pravdu povediac, ani presne preskúmaná, nebolo by účelné meniť dnešnú pravopisnú kodifikáciu v tomto bode. Nepôjde tu už ostatne o nejakú zásadnú zmenu pravidiel o označovaní kvantity, ale iba o ustálenie výslovnosti a potom i grafiky jednotlivých slov, nie už celých typov slov.

6. Niektoré menšie problémy.

Okrem uvedených piatich bodov jestvujú v slovenskom pravopise ešte niektoré iné problémy, ktoré v praxi pôsobia ťažkosti a ktoré postupne treba riešiť. Ide napríklad o presnejšie vymedzenie pojmu vlastného mena a v súvisi s tým o otázku písania veľkých začiatkových písmen. O tejto problematike napísal L. D v o n ě sériu článkov,²¹ ktoré môžu byť dobrým východiskom pri riešení tejto otázky. Inou páľčivou otázkou sú pravidlá o písaní čiarok. Zdá sa, že pre prax je ťažké najmä pravidlo o rozlišovaní tesného a voľného prívlastku a prístavku. Myslím, že by nemalo ísť o zrušenie týchto pojmov, ale o to, ako jednoduchšie formulovať pravidlá o čiarke. Písanie veľkých písmen aj interpunkcia sú veci technickej povahy, ktoré nemajú priamu súvislosť so štruktúrou jazyka. Preto je v týchto prípadoch možné a žiadúce nájsť jednotné riešenie pre slovenčinu i češtinu, ako to v zásade bolo dosiaľ. Treba však túto zásadu dodržať do dôsledkov a odstrániť také prípady nejednotnosti, ako je napríklad písanie názvov niektorých ústredných riadiacich a administratívnych inštitúcií alebo zložiek a orgánov takýchto inštitúcií, ktoré sa v češtine píše s malým začiatkovým

¹⁹ Naproti tomu súvislosť slova *svah* so slovesom *zvažovať* sa si už priemerný používateľ spisovného jazyka neuvedomuje, aspoň nie do tej miery, aby to malo vplyv na výslovnosť slova *svah*, ktorá je ustálená. Má to dve príčiny: prvá príčina je v tom, že slovo *svah* sa javí z hľadiska dnešného jazykového povedomia ako nerozložiteľné (nejde tu už o živé vedomie predpony *s-*, ani o živý spôsob tvorenia); druhou príčinou je skutočnosť, že ide o slovo knižné.

²⁰ SR 29, 1964, 265.

²¹ Ich názvy a bibliografické údaje autor uvádza v SR 29, 1964, 268, pozn. 22.

písmenom, ale v slovenčine s veľkým začiatočným písmenom (napr. názvy ministerstiev, rozličných výborov, predsedníctiev a i.).

V predchádzajúcich pravopisných diskusiách sa navrhovali aj niektoré zmeny, ktoré čiastočne presahujú rámec čisto pravopisných problémov a týkajú sa spisovnej výslovnosti i gramatickej stavby spisovnej slovenčiny. Takejto povahy je napríklad otázka kvantity koncoviek privlastňovacích zámen, prípadne i privlastňovacích prídavných mien. Pri privlastňovacích zámenách ide o zjednotenie kvantity v koncovkách, a to alebo smerom ku krátkosti (i v 7. p. jedn. č. by sa vyslovovalo a písalo *mojím, твоjim, našim, vašim*) alebo smerom k dĺžke (dĺžka by bola nielen v 7. p. jedn. č., ale i v tvaroch mn. č. *mojí, naši, mojích, našich, mojim, našim, mojimi, našimi*). O oboch týchto variantoch možno uvažovať, pretože pri dnešnom stave je kvantita koncoviek privlastňovacích zámen častým kameňom úrazu v školskej praxi. Pri privlastňovacích príd. menách ide o vyrovnanie kvantity v koncovkách priamych pádov s kvantitou v koncovkách nepriamych pádov, t. j. o možnosť vyslovovať a písať *otcová, -ú, matkiná, -ú, otcovi, -é, matkiní, -é*. V tomto bode je však už spisovná výslovnosť pomerne ustálená. Mnohoročné pôsobenie písomnej podoby týchto tvarov na ich výslovnosť vykonalo tu svoj vplyv.

Viackrát sa písalo aj o tzv. výnimkách pri rytmickej zákon. Väčšina týchto výnimiek je odôvodnená morfológickou analógiou. Iba typ *píšúci, tichnúci* (proti *píšuc, tichnuc*) sa javí ako neorganický.

Okrem riešenia problémov všeobecnejšieho dosahu možno pri každej pravopisnej úprave odstrániť zbytočné kolísanie grafiky, ak nie je odôvodnené kolísaním výslovnosti, ďalej rôzne nedôslednosti a rozpory a napokon možno upraviť spôsob písania jednotlivých slov. Čím dôkladnejšie sa úprava pravopisu premyslí, čím starostlivejšie sa zváži každý problém a čím dôslednejšie sa vyriešia sporné otázky, tým väčšia bude nádej na dlhšiu stabilizáciu pravopisu.

O DNEŠNEJ JAZYKOVEJ KULTÚRE A VÝVINOVÝCH TENDENCIÁCH SPISOVNEJ SLOVENČINY

Vincent Blanár

1. Ferencíkovým článkom *Na obranu starých materi* v 18. č. Kulturného života (r. 1964) sa začala veľmi živá diskusia o takých závažných otázkach, ako je dnešná jazyková kultúra, vývinové tendencie spisovnej slovenčiny, úlohy slovenskej jazykovedy a pod. Táto diskusia má s mno-

hými inými spoločné to, že sa neobišla bez temperamentných slov, ktoré zabiehajú až do kádrovej oblasti, ale okrem toho je pri nej pozoruhodná široká zainteresovanosť našej verejnosti. Po uverejnení Ferenčíkovho a Mihálikovho kritického článku nasledovali viaceré príspevky jazykovedcov. Redakcia KŽ odôvodnila svoj krok týmito slovami: „Redakcia v posledných i v tomto čísle dáva slovo predovšetkým jazykovedcom. Oni sú povolaní objasniť spor medzi názormi Jána Ferenčíka a Štefana Peciara, ktorým sa diskusia začala, či priam vyvolaní, aby vysvetlili verejnosti príčiny dlhodobej stagnácie, pasivity, bezradnosti a bezzásadovosti, s akou doteraz pracovali. Oni — takisto ako ľudia na iných úsekoch nášho života — si musia uvedomiť a postupne sa zbaviť príťaže minulosti, pochybených názorov a cieľov, ktoré im očividne zväzovali ruky“ (č. 31).

V týchto slovách sa ukazuje kritický postoj k práci slovenských jazykovedcov, najmä pokiaľ ide o oblasť jazykovej kultúry.

Vlastným podnetom k celej diskusii — ktorá doteraz nebola ukončená* a v priebehu ktorej sa vyslovili nerovnaké názory aj na niektoré podstatné otázky našej jazykovej kultúry — boli myšlienky o perspektívnom vývine spisovnej slovenčiny v pomere k češtine, formulované na konferencii českých a slovenských jazykovedcov v Libliciaciach r. 1960 a v Bratislave r. 1962.¹ Preto bude na mieste pripomenúť aspoň niektoré z týchto myšlienok. V záverečných tézach *Perspektívy vývoja spisovnej slovenčiny* sa o pomere češtiny a slovenčiny medzi iným hovorí: „... Pre ďalší rozvoj slovnej zásoby spisovnej slovenčiny je dôležitý stály kontakt spisovnej slovenčiny s češtinou, najbližšie príbuzným slovanským jazykom. ... Vzájomný vplyv spisovnej slovenčiny a češtiny sa prejavuje vo všetkých oblastiach jazyka, ale predovšetkým najprenikavejšie v slovnej zásobe. Spisovná slovenčina v minulosti prevzala z vyspelejšej spisovnej češtiny veľké množstvo odborných termínov i celé terminologické sústavy, takže česká a slovenská terminológia v mnohých odboroch vedy a techniky je do veľkej miery jednotná. ... V súčasnom období zblízuje sa slovná zásoba češtiny a slovenčiny nielen vzájomným preberaním termínov, ale hlavne spoločným tvorením nových pomenovaní podľa rovnakých slovotvorných a pomenovacích modelov. Táto tendencia sa bude naďalej stupňovať. ...“ (JŠ VII, 1963, 236). Uvažovalo sa, ako súvisí kodifikačná práca s hierarchiou základných funkcií spisovného jazyka. K. Hausenblas pokladá za charakteristické pre jazykovú situáciu v podmienkach završovania kultúrnej revolúcie zdôraznenie úlohy jazyka v jeho vlastnej funkcii dorozumieva-

* Článok bol odovzdaný redakcii SR 20. 9. 1964.

¹ Materiály z liblickej konferencie vyšli v zborníku *Problémy marxistické jazykovedy*, Praha 1962. Materiály z bratislavskej konferencie obsahuje VII. zväzok Jazykovodných štúdií (Bratislava 1963).

cieho prostriedku a ústup funkcie národnoreprezentatívnej (bolo by anachronizmom, keby mala brzdiť alebo obmedzovať uplatnenie základnej dorozumievacej funkcie). Na upevňovanie kontaktov medzi našimi spisovnými jazykmi má mať jazykoveda aktívny podiel: ... "vše mluví a pracuje pro jejich postupné a všestranné sblížení, k němuž nenásilným, ale pozorným způsobem může a musí přispívat i naše jazykověda" (c. d. v pozn. 1, 42).

Hodno pripomenúť, že autori kritických článkov (J. Ferencík, V. Mihálik, J. Orlovský) a všetci, ktorí s nimi súhlasia, nepokladali za vhodné pozdvihnúť svoj hlas skôr, napr. v čase, keď sa o týchto otázkach na bratislavskej konferencii rokovalo (na konferenciu prišla len malá časť účastníkov z nejazykovedných kruhov). Zdá sa, akoby bol uzrel čas na kritické hodnotenie týchto téz až teraz.

2. Názory, ktoré sa proti sebe v diskusii postavili, poskytujú dosť pestrý obraz. Skôr než sa pokúsime aspoň v skratke zhrnúť vyslovené kritické stanoviská k pestovaniu nášho spisovného jazyka, ku kodifikácii, k úlohe jazykovedcov pri jazykovej výchove a k práci slovenských jazykovedcov vôbec, chcem najprv poukázať na kladné stránky diskusie.

Ciele, ktoré sledujú pisatelia kritických článkov v KŽ, sú zhodné s úsilím slovenských jazykovedcov. Kritikou jazykovej praxe i jazykovej teórie chcú pozdvihnúť úroveň dnešnej jazykovej kultúry na Slovensku, ktorá celkovo nie je na želateľnej výške. Túto skutočnosť sme konštatovali aj na bratislavskej konferencii r. 1962.² Nemyslím, že by malo byť predmetom sporu, či je na mieste stanovisko skeptickejšie alebo optimistickejšie (vzhľadom na celkové perspektívy vývinu spisovnej slovenčiny), pretože všetkým nám záleží na neustálom zvyšovaní jazykovej kultúry a všetci máme na ňom svoj podiel. Zvažovať vinu za neuspokojivý stav len na jazykovedných pracovníkov by bolo veľkým nedorozumením. Nazdávam sa však, že by sa mali kompetentné miesta aspoň zaoberať návrhmi na zlepšenie, ktoré v tomto smere jazykovedci predniesli. Právo jazykovej kritiky prejavu, bez ohľadu na hierarchiu spoločenskú i štýlovú, nie je u nás zatiaľ vecou samozrejmosťou. Oživenie záujmu čo len časti kultúrnej verejnosti o zvyšovanie jazykovej kultúry môže byť dobrou predzvesťou, že sa odstráni časté podceňovanie jazykovej stránky prejavu (skoro ako by bolo nevhodné pre moderného človeka venovať tejto veci pozornosť). Kiež by nás zdanie neklamalo!

² V referáte *Mimoškolská jazyková výchova* som predniesol aj niektoré návrhy na organizačné opatrenia, ktorými by sa mohla dnešná situácia aspoň do istej miery zlepšovať, ale návrhy, myslím, neupútali pozornosť kompetentných činiteľov. Z článkov v KŽ som však získal dojem, že ani autori, ktorí vyslovili kritické náhľady na prácu slovenských jazykovedcov, tieto materiály dôkladnejšie nepoznajú.

Ďalej treba oceniť úprimné zaniehanie, s ktorým naša verejnosť sleduje vývinové perspektívy spisovnej slovenčiny ako formy kultúry slovenského národa. Slovenskí jazykovedci si nemôžu neuvedomovať svoju spoločenskú zodpovednosť nielen za osvetľovanie vývinových ciest nášho spisovného jazyka, ale aj za prípadné usmerňovanie jeho vývinu. Nekompromisný postoj slovenskej verejnosti v otázke spisovnej slovenčiny ako národnej hodnoty v podstate podporil známy český jazykovedec Jaromír Bělič, keď pri osvetľovaní stanoviska českých lingvistov k otázke upevňovania kontaktu medzi slovenčinou a češtinou napísal: „... nesprávne by dnes bolo domnievať sa, že je možné vývin češtiny a slovenčiny usmerňovať tak, aby postupne splynuli v jeden jazyk. Čeština a slovenčina sú napriek svojej blízkosti dva svojbytné, samostatné národné jazyky a ako svojbytné jazyky, hoci aj vo vzájomnom kontakte, sa iste budú rozvíjať aj ďalej... Pre upevňovanie kontaktu medzi slovenčinou a češtinou nie je podľa môjho názoru vôbec potrebné ani žiadúce narušovať ich hláskový a tvarový systém alebo ich ustálený slovný fond. Veľké možnosti využívať zdedenú blízkosť oboch jazykov sú najmä pri tvorení nových slov a iných názvov (sic!), ako aj pri normalizácii terminológie v rozličných odboroch. Keďže slovná zásoba, ako aj slovotvorné prostriedky v slovenčine a češtine sú z najväčšej časti spoločné, možno vo veľkej miere tvoriť nové (riedil V. B.) pomenovania a odborné termíny vo vzájomnej zhode tak, aby s eventuálnymi obmenami hláskovými alebo tvarovými vyhovovali obom jazykom.“ Uvádzam tu dlhší citát z Běličovho príspevku *Jazyková kultúra a vzťahy* (KŽ, č. 36) preto, aby sa mohla primerane posúdiť tá časť teórie jazykovej kultúry, ktorá sa z hľadiska kultúrno-politického pokladá za zodpovedajúcu dnešnému spoločenskému vývinu v ČSSR.

Napokon užitočné boli aj otázky, ktoré položil na konci svojho príspevku J. Ferencík. Odpoveď na otázky ako: vedecké zisťovanie a záväznosť jazykového úzu, usmerňujúca úloha jazykovedy pri presadzovaní jazykových noriem do praxe, miesto slovenčiny medzi slovanskými jazykmi a perspektívy jej vývinu a i. vedú omnoho ďalej ako k diskusnému článku. Nebude zbytočné znova sa nad týmito otázkami zamýšľať.

Vráťme sa teraz k vysloveným kritickým poznámkam.

3. O čo vlastne šlo kritikom z Kultúrneho života? Slovenským jazykovedcom (najmä autorskému kolektívu *Slovníka slovenského jazyka* a na prvom mieste jeho vedúcemu Š. Peciarovi) vyčítajú prílišnú liberálnosť v kodifikačnej práci, nedostatok hodnotiaceho postoja, preceňovanie jazykového úzu, ktorý sa podrobne neskúma. V dnešnej situácii, keď vraj slovenskí vzdelanci stratili alebo sa im aspoň veľmi otupil jazykový cit, odporúčajú namiesto „všetko posväcujúceho zbližovania“ slovenčiny a češ-

tiny opierať sa o „udivujúco dokonalý jazykový cit prostého slovenského človeka“, o jazykový cit „starých materí“.³ Vojtech Mihálik hovorí presnejšie: „Dostávame sa do obdobia, v ktorom by hnutie ‚mierneho purizmu v medziach zákona‘ nezaškodilo“.⁴ Žiadajú prehodnotiť kritický postoj k jazykovému purizmu. Negatívne hodnotenie zásahu slovenských puristov do rozvoja našej slovnej zásoby ostro odmietol Jozef Orlovský v článku *O našom jazykovom povedomí* (KŽ, č. 28). Príklady – podľa kritikov – nesprávneho hodnotenia niektorých slov ako spisovných sa uvádzajú aj zo Slovníka slovenského jazyka (napr. *obiloviny*, *ochotný*, *hluk*, *riaditeľ* – „viest“, *chuligán*, *družba*, *dispečing* a i.). V. Mihálik sa domnieva, že heslom vedeckej činnosti slovenských jazykovedcov je: Aj tak sa môže, aj tak sa môže, pretože strach z purizmu im zviazal ruky. Slovenská jazykoveda sa vraj vzdala hodnotenia. „Lenže lingvistika, ktorá sa vzdáva svojej normotvornej úlohy, prestáva byť vedou a stáva sa registračnou kanceláriou.“ Podľa Mihálika musí byť slovenská jazykoveda spoločensky aktívna, nesmie pripúšťať „nehatený rozvoj“. Len keď si plne uvedomí svoje normotvorné poslanie a bude bojovať za čistotu národného jazyka, znova si získa stratenú autoritu (KŽ, č. 27).

Štefan Peciar do istej miery nahnal vodu na mlyn kritikom dnešnej kodifikácie slovenskej jazykovedy polemicky zahroteným článkom *O nehatený rozvoj* (KŽ, č. 24), ktorý bol napísaný ako odpoveď J. Ferencíkovi. Hoci Š. Peciar svoje názory na zásady dnešnej jazykovej kultúry formuloval podrobnejšie a presnejšie v príspevkoch prednesených na liblickej a bratislavskej konferencii, ostrie kritiky sa zameralo na výklady, ktoré podal v tomto článku. Z nich napr. téza o „nehatenom rozvoji“ spisovnej slovenčiny si žiada bližší komentár samotného autora. Do ohňa kritiky sa dostal riaditeľ ÚSJ, Slovník slovenského jazyka, práca ÚSJ a slovenská jazykoveda vôbec. Niektorí diskutujúci akoby zabudli, že nešlo a nejde o Peciaru alebo „peciarovcov“, ale o závažné otázky našej jazykovej kultúry, ktoré možno i treba vyjasňovať bez osobnej zaujatosti. Ide o to, aký má postoj k nadhodeným otázkam slovenská jazykoveda (v čom sa názory zhodujú, v čom sa rozchádzajú, a ako na ne pozerajú spisovatelia, prekladatelia i ostatná kultúrna verejnosť).

4. Príspevky Š. Peciaru, J. Kollára, E. Ďuroviča (najdôkladnejšie osvetlil stanovisko jazykovedca k nadhodeným otázkam), J. Béliča a iných ukázali, že Ferencík i Mihálik narábajú s mnohými hmlistými pojmami, ktoré pripúšťajú nerovnakú interpretáciu, že vychádzajú aj z poloprávd a nesprávnych názorov: napr. jazykový cit „starých materí“ ako kri-

³ J. Ferencík, KŽ, č. 18.

⁴ *Staré matere a umývanie murínov*, KŽ, č. 27.

térium pri kodifikácii spisovnej slovenčiny; pomer integračných a diferen-
ciačných tendencií spisovnej slovenčiny vo vzťahu k češtine; neodôvodnené
je tvrdenie, že slovenskí jazykovedci sa vzdali hodnotenia; nesprávny je
náhľad, že činnosť jazykovedcov by sa mala vyčerpávať normotvornou prá-
cou; z chápania spisovného jazyka ako dorozumievacieho nástroja nevy-
plýva zúžený pohľad na jeho pestovanie a naozaj už nemožno obviňovať
Š. Peciaru z laxného a ľahostajného postoja k jazykovej kultúre. (Proti
tomu svedčí jeho jazyková teória⁵ i mnohoročná prax.) Aj pokiaľ ide o Slo-
vník slovenského jazyka, uviedli sa na pravú mieru skeptické hlasy. Nijako
to, pravda, nemá znamenať, že by vecná kritika tohto základného sloven-
ského jazykovedného diela nemohla alebo nebola mohla zlepšiť prácu
autorského kolektívu. J. Orlovský v závere svojho článku *O našom jazy-
kovom povedomí* — nevdojak — potvrdil, že ani štylistické hodnotenie v SSJ
nemožno paušálne zavrňovať (hoci z tohto hľadiska má slovník svoje nedo-
statky). Avšak hodnotenie uvádzaných hesiel je v SSJ správne nie preto,
že sa Štefan Peciar dostal „pod tlakom vyjadrovacích prostriedkov živej
reči našich starých materi na platformu tzv. purizmu“ (KŽ, č. 28), ale preto,
že sa v daných prípadoch správne zvažil písomný a hovorený úzus. Mnohé
nezrovnalosti vyplývajú v diskusii z toho, že kritici v KŽ jasne nerozlišujú
úroveň spisovnej slovenčiny ako jazykového systému (tu sa dá hovoriť
o dobrej úrovni) a stav jej jazykovej kultúry (tu zas nemožno zatvárať oči
nad vážnymi nedostatkami).

Pravdu povediac, od nelingvistov nemožno žiadať prisnu jazykovednú
argumentáciu. Je prirodzené, že Mihálikove a Ferencíkove výklady sú z ja-
zykovedného stanoviska diskutabilné. V danej súvislosti je však dôležité,
že na viacerých nepresných výrokoch, polopravdách a nesprávnych náhľa-
doch stoja ich závery, ktoré v posledných dôsledkoch do nepravého svetla
stavajú prácu autorského kolektívu Slovníka slovenského jazyka a jeho
vedúceho, prácu ÚSJ i činnosť slovenských jazykovedcov. I keď som na
začiatku spomenul, že vyslovenú kritiku by slovenskí jazykovedci nemali
nechať bez povšimnutia vzhľadom na niektoré závažné pripomienky, na
druhej strane ani tento fakt nemožno mlčky obísť.

Po prvý raz v histórii slovenského národa sa všestranne skúma jeho spi-
sovný jazyk na úrovni súčasnej jazykovedy. Pre tento základný výskum sa
budujú archívne zbierky v Ústave slovenského jazyka SAV. Väčšina iných
európskych národov má už podobné archívy vybudované, lebo na nich pra-
covali predchádzajúce generácie jazykovedcov. Pokiaľ ide o základný vý-
skum slovenčiny, zaostávame — vďaka známym nežičlivým historickým

⁵ Porov. napr. Š. Peciar, *Niektoré problémy jazykovej kultúry v súčasnosti*,
Jazykovedné štúdie VII, 1963, 17: „Súčasne však odsudzujeme ľahostajnosť a nihilizmus
k národnému jazyku.“

podmienkam — o jednu až dve generácie. Nemožno však zamlčať, že sa pociťuje nedostatok odborných kádrov na rozvinutie rovnomerného výskumu vo všetkých odvetviach jazykovedného bádania. Výsledky kolektívnej práce sa predsa dostávajú postupne do rúk našej verejnosti, ktorá je právom netrpezlivá. No ak si neuvedomujeme spoločenské príčiny dnešného stavu vo výskume slovenčiny (J. Stanislav v článku *Dnešok a perspektívy slovenčiny* vedecké spracovanie slovenského jazyka naopak trochu nadsadil), nepozeralme sa na vec historicky. Tým nechcem povedať, že sa v minulosti pri organizácii práce a pri stavaní úloh nerobili chyby. R. Krajčovič vo svojom diskusnom príspevku v 27. čísle KŽ právom na túto okolnosť upozornil. Rozpracované alebo zaplánované kolektívne diela sa budú môcť rýchlejšie dokončiť len vtedy, ak naše vedecké pracoviská dostanú vyššie finančné dotácie a ak sa na nich zúčastní väčší počet odborných pracovníkov. V takom prípade by zostalo viac času aj na teoretické a metodologické práce. Vyslovená požiadavka závisí od našich hospodárskych možností. Ale od jej splnenia zas závisí rýchlejšia a kvalitnejšia príprava diel, ktoré slovenská jazykoveda dlhuje našej spoločnosti.

5. Dostávame sa k ďalšej otázke, ktorá pri rozvíjaní tejto úvahy zasluhuje pozornosť. Spomenul som už, že sa zhodujeme v kritickom stanovisku k úrovni jazykových prejavov na najrozličnejších miestach nášho života. V súvislosti s tým kladíme otázku: aký je postoj slovenskej verejnosti k jazykovednej práci? Tieto dve veci úzko súvisia. Podceňovanie spoločenskej funkcie spisovnej slovenčiny v našej spoločnosti, s ktorým sa dosť často stretávame, svedčí, že výsledkom jazykovednej práce sa v širokej verejnosti nevenuje primeraná pozornosť. Úprimne by sme si želali, aby sympatický pátos, s ktorým napísal J. Mihálik svoj článok *Staré matere a umývanie murínov*, rozozvučal srdcia starých i mladých materí aj otcov a tiež ich detí vo všetkých kútoch našej vlasti. Spontánny záujem o neustále zvyšovanie úrovne v poznaní a uvedomelom využívaní prostriedkov materinského jazyka sa doteraz v širokom rozsahu nepodarilo vzbudiť. Vyučovanie cudzích rečí sa u nás v posledných rokoch teší mimoriadnej pozornosti. To je radostný fakt. Ale koľkí ľudia prejavili záujem o prehĺbovanie znalostí spisovnej slovenčiny? A pritom základné normatívne príručky tu sú. Ba dovoľím si vysloviť aj takúto myšlienku: keby široká verejnosť poznala základné normatívne príručky spisovnej slovenčiny aj so všetkými chybami a nedostatkami (skutočnými i diskutabilnými), patrili by sme medzi národy s najvyspelejšou jazykovou kultúrou!

6. Ináč otázky zisťovania spisovnej normy a jej kodifikácie tvoria dôležitú súčasť jazykovednej práce a sú zložitejšie, než aby tu pomohol nejaký

„fofr okolo slovenčiny“ (sic!, KŽ, č. 34). Zaujímavé bude pripomenúť, že o dôležitosti všestranného výskumu otázok jazykovej kultúry súčasnej spisovnej ruštiny pre teoretickú i praktickú jazykovedu a o metódach tohto výskumu v poslednom čase uvažujú aj sovietski jazykovedci. V. Vinogradov⁶ vidí v tomto výskume aktuálnu úlohu i dlh dnešnej sovietskej jazykovedy. Cenný podnet k úvahám o problematike dôkladného štúdia otázok jazykovej kultúry spisovnej slovenčiny prináša aj diskusia v KŽ.

I keď sa Ferenčíkovi, Mihálikovi, prípadne ďalším nepodarilo jazykovednými argumentami odôvodniť do istej miery odlišný náhľad na kritériá spisovnosti, ukázalo sa, že aspoň časť slovenských spisovateľov a majstrov slova má konzervatívnejší náhľad na normu spisovnej slovenčiny a aj v jej dnešnom vývinovom štádiu zdôrazňuje národnoreprezentatívnu funkciu nášho spisovného jazyka. Akoby bola na adresu jazykovedcov vyslovená otázka, či sa v poslednom čase, najmä po liblickej konferencii príliš neuvolnili kritériá spisovnosti, či tým napr. neorganicky nevzrástol počet štylisticky neutrálnych slov v Slovníku slovenského jazyka. Vyslovené pochybnosti by sa isto rozptýlili, keby autorský kolektív slovníka vypracoval a verejnosti predložil podrobný úvod (či doslov) k SSJ, ktorý by neobsahoval len lexikografické princípy diela, ale aj hlavné zásady kodifikačnej práce. Túto požiadavku som vyslovil už v recenzii SSJ r. 1960, keď som uverejenie I. dielu privítal ako kultúrny čin (KŽ 1960, č. 24).

Rozpaky, s ktorými sa aspoň v istých kruhoch našej verejnosti prijíma štylistické hodnotenie viacerých slov v SSJ, signalizujú potrebu dôkladnejšie sa zaoberať niektorými základnými otázkami teórie jazykovej kultúry v dnešných podmienkach. Ide tu podľa môjho názoru o celý okruh bádateľských úloh: Na širokom materiáli pokračovať vo výskume vývinových tendencií dnešnej spisovnej slovenčiny. Pri štúdiu spisovného úzu sa dobre uplatnia kvantitatívne metódy. Osobitnú váhu klásť na osvetľovanie štylistického rozvrstvenia výrazových prostriedkov, pričom sa nesmie púšťať zo zreteľa celá historická perspektíva. Do tohto okruhu patrí aj štúdium živej reči na rozličných miestach Slovenska, ktoré sa už začalo. Teoretické princípy, ktoré sa vypracovali pre pestovanie jazykovej kultúry v socialistickej spoločnosti, treba aplikovať na podmienky upevňujúcich sa kontaktov medzi češtinou a slovenčinou. Keď sa zdôrazňuje požiadavka, že jazykovedci sú zodpovední za usmerňovanie vývinu spisovného jazyka, treba dodať, že možnosť i povinnosť jazykovedy do tohto vývinu zasahovať a prípadne ho usmerňovať musí sa chápať z hľadiska vnútorného vývinu spisovnej slovenčiny. Ako sa dotýka tejto jazykovej politiky požiadavka, že

⁶ V. Vinogradov, *Problemy kultury reči i nekotoryje zadači russkogo jazykoznanija*, *Voprosy jazykoznanija* 13, 1964, č. 3, 3–18.

v období dovršovania kultúrnej revolúcie v našom štáte treba posilňovať vzájomné vzťahy českého a slovenského spisovného jazyka?

Zo strany jazykovedcov sa zdôraznilo, že zbližovaním slovenčiny a češtiny, presnejšie upevňovaním ich kontaktov sa nesmie rozumieť splývaniu.⁷ Otázka je však zložitejšia, ako by sa zdalo z príspevkov prednesených v Libliciach i v Bratislave. Pokiaľ ide o stránku jazykovú, tento proces sa týka takmer výlučne novej slovnej zásoby. Tu možno celkom súhlasiť so stanoviskom J. Běliča v KŽ. Charakteristická stránka spisovnej slovenčiny, jej gramatická stavba a základný slovný fond vyvíjajú sa naďalej podľa vlastných vnútorných zákonitostí. Dôležité je uvedomiť si ešte jednu okolnosť. Pomerne rýchle vývinové zmeny (pribúdanie, ústup, hierarchická prestavba) sa netýkajú gramatickej stavby a základného slovného fondu, ale ostatnej slovnej zásoby. Preto nemožno klásť vo vývinovej perspektíve na jednu rovinu napr. gramatickú diferenciaciu češtiny a slovenčiny s integračnými tendenciami, ktoré badáme v slovníku.

Pri usmerňovaní jazykového vývinu kodifikačnou prácou ide jednak o hodnotenie jestvujúcich výrazových prostriedkov, jednak o tvorenie a ustáľovanie nových výrazových prostriedkov, napr. pri budovaní terminologických sústav. V druhom prípade sa môže uplatňovať jazyková teória, ktorá rešpektuje vnútorné zákonitosti jazyka, alebo tiež taká teória, ktorá vychádza z apriórnych ideologických postojov. Veľká zhoda slovo-tvorných prostriedkov a modelov v češtine a slovenčine poskytuje možnosť vytvárať nové termíny vo vzájomnej zhode (pozri aj KŽ 1964, č. 36).

Iná situácia je pri hodnotení jestvujúcich výrazových prostriedkov. Predmetom úvah a diskusií bola a bude predovšetkým slovná zásoba. Ako je známe, pomerne veľká časť tzv. vyššej, knižnej slovnej zásoby spisovnej slovenčiny je z češtiny. Od chvíle, keď sa tieto výrazy dostali do nášho kultúrneho a neskoršie spisovného jazyka, začal sa proces zdomácnovania. Tento proces prebieha neustále. Slová prevzaté z češtiny postupne si vytvárajú isté lexikálne vzťahy v slovenskej slovnej zásobe, mení sa ich pomer k prípadným domácim synonymám, viac alebo menej sa mení ich lexikálne začlenenie. Uveďme niekoľko príkladov z dejín slovenského slovníka. Napr. z češtiny prevzaté *mluno* „blesk, elektrina“ (a podľa toho len

⁷ K otázke splývania by som chcel uviesť pozorovanie, ktoré mi vyplynulo z výskumu vplyvu bulharčiny na jazyk rozptýlene žijúcich Čechov a Slovákov v Bulharsku. V podmienkach najväčšieho vplyvu sa tieto dva jazyky miešajú s bulharčinou do tej miery, že sa zdá, ako by sa vytváral nejaký nový jazyk. Ale v tomto štádiu sa končia dejiny tejto slovenčiny a češtiny, lebo ich nositeľ prijíma bulharčinu za svoj dorozumievací prostriedok, stáva sa Bulharom. V období pevne kodifikovaných národných spisovných jazykov — ak uvažujeme i na základe tohto výskumu — miešanie jazykov nevedie k nejakým základným zmenám systému ovplyvneného jazyka. Iná bola situácia, keď ešte nejestvovali pevne kodifikované spisovné jazyky.

v slovenčine utvorené *mluniť* „blýskať sa“) ustúpilo paralelne zo spisovnej slovenčiny i češtiny medzinárodnému výrazu *elektrina*; v matičných rokoch boli ešte obvyklé nové združené pomenovania: *mlunný prúd*, *mlunná iskra*. V matičných rokoch sa prevzali z češtiny niektoré termíny pre pojmy, ktoré sa v slovenčine vyjadrovali staršími, samostatne tvorenými výrazmi. Tak sa vytvorili synonymné rady: *poťah* – *vztah*, *žível* – *prvok*, *tokárstvo* (výrazy *tokár*, *tokárstvo* pozná napr. A. Bernolák, výrazy sú aj v Sreznovského rukopisnom materiáli zo štúrovského slovníka) – *sústružníctvo*.⁸ V ďalšom vývine našej spisovnej slovnej zásoby sa často presadil výraz prevzatý z češtiny, napr. *vztah*, *poťah*; kodifikácia výrazov *tokár* – *sústružník*, *tokárstvo* – *sústružníctvo* je predmetom dlhších sporov. Uvedené príklady nás presvedčajú o jednom: spôsob začleňovania týchto výrazov (a podobne slov prevzatých z iných jazykov) do slovenskej slovnej zásoby je vnútorný jazykový proces. Možno ho podporovať i brzdiť, možno ho nevidieť pri kodifikačnej práci, ale je tu. Z tohto hľadiska je vývin slovenskej slovnej zásoby málo preskúmaný. Dá sa však už teraz povedať, že miesto mnohých od pôvodu českých lexikálnych prvkov v slovenskom spisovnom slovníku bolo pred 50 rokmi iné, ako je dnes, a nebude rovnaké o ďalších 50 rokov. Diskusie o týchto otázkach ukazujú, že kodifikácia istého stavu sa môže dostať do kolízie s národnoreprezentatívnou funkciou spisovného jazyka.

K tejto problematike sa budeme vracieť. Tým viac, že sa nevyvíja len náš spisovný jazyk, ale aj princípy rozvíjania jazykovej kultúry podľa spoločenských podmienok jeho nositeľov.

⁸ Bližšie pozri V. Blanár, *K terminológii v matičných rokoch*, Československý terminologický časopis 1, 1963, 267, 273.

ZPRÁVY A POSUDKY

SEDEMDESIATINY PROF. V. MACHKA

8. 11. 1964 sa dožil sedemdesiatich rokov popredný československý jazykovedec člen korešpondent ČSAV, profesor porovnávacieho indoeurópskeho jazykospytu na Filozofickej fakulte Brnenskej univerzity Václav Machek. Prof. V. Machek patrí do radu tých českých jazykovedcov (ako V. Vážný, Vl. Šmilauer), ktorí medzi dvoma svetovými vojnami na čas pôsobili na Slovensku, oboznámili sa so životom, jazykom i kultúrou slovenského ľudu a zo Slovenska si odniesli trvalý záujem o slovenské jazykovedné problémy.

V. Machek pochádza zo severovýchodných Čiech (Úhlejov pri Miletíne). Záujem o indoeuropeistiku a slavistiku v ňom vzbudili vtedajší významní bádatelia a učitelia na Karlovej univerzite, ako boli J. Zubatý, O. Hujer, F. Pastrnek, E. Smetánka, O. Jiráni, F. Groh. Počas dvojročného študijného pobytu v Paríži počúval prednášky u A. Meilleta, J. Vendryesa a i. Potom vyučoval na strednej škole vo viacerých mestách v Čechách, na Morave a na Slovensku (Trnava, Nové Mesto n. V.). Roku 1931 sa habilitoval na Filozofickej fakulte Brnenskej univerzity pre porovnávaci indoeurópsky jazykospyt. Tam pôsobí dodnes.

Od začiatku svojej vedeckej práce sa prof. V. Machek zaoberá výskumom indoeurópskej, najmä slovanskej slovnej zásoby. V etymologických a historicko-lexikologických štúdiách uplatňuje široké komparatistické hľadisko. V. Machek osvetľuje vzťah slovanskej slovnej zásoby k slovníku iných indoeurópskych jazykov. Osobitnú pozornosť venoval tvoreniu expresívnych výrazov (Studie o tvorení výrazů expresivních, Praha 1930) a pomeru balto-slovanskej slovnej zásoby (Recherches dans le domaine du lexique balto-slave, Brno 1934). Podľa požiadaviek modernej jazykovedy V. Machek skúma isté vecné okruhy alebo vrstvy slovnej zásoby; spomeňme napr. cennú monografiu *Česká a slovenská jména rostlin* (Praha 1954), početné štúdie z oblasti slovanskej a baltskej morfológie a tvorenia slov. Niektoré Machkove štúdie znamenajú prínos aj pre slovanský národopis a archeológiu. Významným celoživotným kompendiom prof. V. Machka je *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského* (Praha 1957). Autor pracuje na druhom vydaní Etymologického slovníka. Pod Machkovým vedením pripravuje autorský kolektív v Brne etymologický slovník slovanských jazykov.

V. Machek nie je priateľom teoretických abstrakcií. Zastáva názor, že najprv sa musí získať široká materiálová báza a len potom možno odhaľovať vývinové zákonitosti slovnej zásoby. Pritom však etymologické práce prof. V. Machka sú dôležitým prínosom aj pre metodológiu etymologického bádania. Metodológiu etymologického výskumu rozvíja tým, že oproti mladogramatickému chápaniu bezvýnimočného hláskoslovného vývinu kladie dôraz na sémantickú blízkosť porovnávaných slov. Sémantická blízkosť oprávňuje postaviť etymologickú rovinu i v tom prípade, ak treba predpokladať sporadicky sa vyskytujúce hláskové zmeny (napr. zámena r/l, metatéza, osobitný vývin expresívnych slov).

Uplatnením najnovších výsledkov jazykovedného výskumu na lexikálny vývin vytvoril V. Machek množstvo nových originálnych etymológií. Pre svoje etymologické výklady neraz nachádza oporu v ľudovej slovnej zásobe. Preto Machkov hlboký záujem o nárečový slovník nie je náhodný.

Slovenskí jazykovedci s vďačnosťou pripomínajú Machkovo jubileum aj preto, že český komparatista vyoral hlbokú brázdú do slovenskej historickej lexikológie. Už od konca dvadsiatych rokov publikuje v slovenských a českých jazykovedných časopisoch na pokračovanie Drobnosti ze slovenštiny, pravidelne si všima slovenské jazykovedné časopisy a recenzuje jazykovedné práce týkajúce sa slovenčiny. V. Machek sa najviac zaslúžil o slovenský etymologický slovník. Túto zložku jeho práce treba vyzdvihnúť najmä preto, že zo strany slovenskej jazykovedy tu nemal ani zďaleka pripravené také predpoklady, ako to bolo pri českom jazykovom materiáli. V. Machek mnohé otázky riešil, mnohé nastolil a slovenskí jazykovedci budú v tomto výskume pokračovať. Ceníme si záslužné dielo prof. Václava Machka, jeho vedeckú svedomosť i rýdzy charakter. Želáme mu ešte mnoho rokov ďalšej pokojnej tvorivej práce.

Súpis prác V. Machka priniesol z pera A. Erharta Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university (J. E. Purkyně) XIII, 1964, řada jazykovědná, č. 12, 8–15.

Vincent Blanár

TEORIE INFORMACE A JAZYKOVĚDA. Nakladatelství ČSAV, Praha 1964, 349 strán.

Ako sa upozorňuje v úvode, cieľom tohto zborníka prekladov je prispieť k prekonaniu nedostatočnej informovanosti našich jazykovedcov o možnostiach využitia metód a výsledkov teórie informácie pre jazykovedné bádanie. Ide teda o publikáciu určenú užšiemu kruhu vedeckých pracovníkov v jazykovede, ale aj v iných vedných odboroch.

Preklady sú začlenené do štyroch okruhov.

V okruhu venovanom všeobecným otázkam matematickej jazykovedy je predovšetkým práca sovietskeho matematika R. L. Dobrušina o matematických metódach v lingvistike, podávajúca (dnes už nie presný) prehľad o možnostiach použitia matematických metód v jazykovede. Ide tu o matematický opis gramatických pojmov, o teóriu informácie a o lingvistickú štatistiku, najmä o výskum pravdepodobnosti istých javov.

V prehľade W. Platha sa podáva rozbor pokusov o modelovanie jazyka pomocou štatistických a štruktúrnych modelov. V prvom prípade ide o vzťahy v slovnej zásobe a o využitie hodnôt teórie informácie, v druhom o metódy tzv. algebraickej lingvistiky. K prehľadu je pripojená rozsiahla bibliografia prác západných autorov.

Sovietski autori V. V. Ivanov a S. K. Šaumian uvažujú predovšetkým o vzťahu štruktúrnej lingvistiky a kybernetiky. Štruktúrnu lingvistiku definujú ako štúdium prirodzených jazykov z hľadiska ich pretvárania na abstraktné kódy, ktoré sú formálnymi modelmi prirodzených jazykov. Štruktúrna lingvistika zostrojuje takéto formálne modely, ale skúma iba fonémy a iné vzťahové jednotky plánu a vyjadrenia (fonológia), ako aj morfémy a iné vzťahové jednotky plánu obsahu (štruktúrna gramatika). Fonetika a sémantika (skúmanie

fyzikálnych substrátov foném a sémantických substrátov morféme) nepatria do štruktúrnej lingvistiky.

V okruhu venovanom vlastnej problematike vzťahu teórie informácie k jazykovede je predovšetkým stať C. E. Shannona o predikcii a entropii tlačenej angličtiny. Táto stať je známa tým, že v nej autor publikoval svoju metódu pre odhad entropie grafém. Priamo na túto štúdiu nadväzuje práca E. B. Newmana a N. C. Wangha o entropii angličtiny, ruštiny a samojčiny. Ukazuje sa v nej, že Shannonova metóda predpokladá rovnakú mieru ovládania jazyka u všetkých „odhadcov“, čo v praxi nebýva, a ďalej nemôže sa vyhnúť tomu, aby hádajúca osoba nebola ovplyvnená predchádzajúcim textom. Preto autori navrhujú inú metódu, pri ktorej sa odhaduje vzťah medzi susednými písmenami a potom medzi písmenami vzdialenými od seba o viacero krokov.

Ďalej sa v zborníku publikuje preklad známej práce E. C. Cherryho, M. Halla a R. Jakobsona o logickom opise fonologickej štruktúry ruštiny s využitím sústavy dištinkčných príznakov a s pokusom o vyjadrenie pravdepodobnosti foném pomocou entropie H_1 .

V štúdiu maďarského jazykovedca T. Tarnóczyho sa uvádzajú najmä údaje o rozložení slabík v maďarčine. Autor dochádza k záveru, že medzi entropiou slabík v maďarskej poézii a próze je určitý rozdiel (ešte väčší je medzi ďalšími štýlmi). To znamená, že jazyk nemožno charakterizovať iba jednou, celkovou hodnotou entropie.

B. Mandelbrot v rozbere formálnej štruktúry textu ukazuje, že v každom texte musí byť ako dôsledok fyzikálnych zákonov komunikácie nejaká zpráva a že jazykové jednotky musia vyhovovať istým štruktúrnym princípom (sú diskrétné, arbitrárne, lineárne atď.). V druhej časti podáva zovšeobecnenie a doplnenie Estoupovho a Zipfovho zákona (súčin frekvencie a poradí slova je konštantný). Kým Zipfov zákon je harmonický, Mandelbrotov zákon je kánonický: závislosť frekvencie a poradí nie je lineárna, ale vyjadruje sa čiarou, ktorá má pri najvyšších hodnotách frekvencie sploštenú časť.

Na Mandelbrotove úvahy nadväzuje V. Belevitch v štúdiu o vzťahu teórie informácie a lingvistickej štatistiky, ale všima si aj ďalšie vzťahy: vzťah dĺžky slova a priemerného množstva informácie na slovo, vzťah poradí a frekvencie foném a grafém.

Tri štúdie v zborníku sú venované problematike sémantickej informácie. Je tu predovšetkým základná štúdia Y. Bar-Hillela a R. Carnapa, v ktorej sa základné pojmy teórie sémantickej informácie definujú na základe teórie induktívnej pravdepodobnosti. V stati D. M. MacKaya sa nadväzuje na rozbor pojmu sémantickej informácie u Bar-Hillela a Carnapa. MacKay však zdôrazňuje, že nie je správne pripisovať význam iba výrokom, ale že význam majú i rozbor, otázky i zvolania. Do definície informácie zavádza pojem matice podmienených pravdepodobností, ktorá je u adresáta a na ktorú sa prenášaním informácie pôsobí. R. Wells skúma jednak subjektívnu informáciu, ktorá pôsobí, že istá veta môže byť subjektívne dôležitejšia (má väčšiu mieru informácie) než iná, jednak tzv. informatívnosť ako jednu z dôležitých funkcií vety.

Štúdia sovietskej bádatelky L. A. Čistovičovej je venovaná problematike rozpoznávania reči človekom. Na bohatom experimentálnom materiáli ukazuje, že aby človek mohol správne opakovať (a teda najprv správne vnímať) určitý rečový signál, musí si vybrať určitý komplex pohybov zodpovedajúcich

nejakému prvku reči, napr. hláske alebo slabike. Možno povedať, že hláska je vlastne inštrukcia pre použitie rečových orgánov, a preto treba zisťovať, čo sa človek dozvie z tejto inštrukcie v rôznych okamžikoch znenia rečového signálu. Pokusy ukázali, že pri rýchlom opakovaní človek poznáva nie všetky príznaky (nie celú inštrukciu), ale iba niektoré, zrejme tie, ktoré riadia činnosť rečových ústrojov.

Osobitné miesto zaujíma v zborníku problematika štylistiky a básnického jazyka (tretí okruh). N. I. Žinkin v štúdiu o mechanizme regulácie segmentárnych a prozodických zložiek jazyka a reči ukazuje, že v gramatike niet pravidiel pre výber konkrétnych slov. Ale pretože výber slov nie je ľubovoľný, musia jestvovať nejaké pravidlá aj v tejto oblasti. Za princíp výberu konkrétnych slov pokladá autor operáciu rozkladu slova na dva segmenty a substitúciu jedného druhým. Pritom kritériom správnosti rozkladu je súhlas alebo nesúhlas s daným rozkladom u adresáta. Popri segmentoch však jestvuje v jazyku aj ich zvuková realizácia, riadená prozódou.

M. Riffaterre si stavia cieľ zistiť isté dištinkatívne charakteristiky komunikačného procesu v umeleckom jazyku, najmä pri procese kódovania a dekódovania. Najmä ohľad na adresáta má tu neobyčajný vplyv na podobu literárneho textu.

Práca J. B. Carrolla je pokusom o subjektívne i objektívne meranie istých vlastností umeleckého jazyka za použitia faktorovej analýzy. Skúma faktor všeobecného štylistického hodnotenia, osobného afektu, ozdobnosti, abstraktnosti, vážnosti a popisnosti.

V štúdiu Ch. E. Osgooda sa skúma vplyv motivácie na štýl kódovania. Štýl sa však definuje ako individuálna odchýlka od noriem charakteristických pre situácie, v ktorých prebieha proces kódovania. Výskum je založený na listoch skutočných a nepravých samovrahov.

J. Woronczak podáva výsledky štatistického výskumu niektorých problémov slovanského neizosylabického verša.

Štvrtý okruh, venovaný otázkam automatického spracovania jazykových informácií, prináša preklad dvoch štúdií P. L. Garvina o využití samočinných počítačov v jazykovednom výskume a o automatickom spracovaní jazykových údajov a všeobecného, no dosť názorného prehľadu S. M. Lamba o možnostiach číslicových počítačov. Obidve štúdie majú skôr informatívny charakter.

Ako vidieť zo stručných poznámok o obsahu preložených štúdií, ich tematika i orientácia je pomerne rôznorodá. No vo svojom celku podávajú dobrý obraz o základných otázkach nových jazykovedných metód usilujúcich sa využiť základné pojmy teórie komunikácie a teórie informácie. Je prirodzené, že niektoré z nich sú už prekonané, pretože počet pracovníkov v tomto odbore ustavične vzrastá. Ale pre každého záujemcu o matematickú jazykovedu je neoceniteľné to, že sú tu zhrnuté skutočne základné štúdie, veľmi často menej prístupné v našich knižniciach a okrem toho v solídnom preklade.

J. Horecký

P. S G A L L, *CESTY MODERNÍ JAZYKOVĚDY*, Orbis, Praha 1964, 193 strán.

Všeobecné úsilie o spresnenie vedeckých metód vo všetkých vedných odboroch, ktoré sú schopné dosiahnuť potrebný stupeň abstrakcie, našlo v polovici nášho storočia priaznivý ohlas i v jazykovede. Už dávnejšie sa hovorí aj u nás o ma-

tematizácii jazykovedy, ale predstavy o možnostiach tejto matematizácie a o matematickej jazykovede nie sú ešte dosť známe ani u značnej časti jazykovedcov a tým menej u pracovníkov iných vedných odborov (často aj u matematikov).

Do takejto nejasnosti vnáša príručka kolektívu českých jazykovedcov pod vedením P. Sgalla aspoň do tej miery jasno, do akej sa už dosiahla jednotnosť názorov vo svetovej jazykovede. Do matematickej jazykovedy sa tu zahrnuje nielen počítanie rozličných jazykových jednotiek (kvantitatívna lingvistiká), ale aj využitie metód matematickej logiky a kybernetiky (algebraická lingvistiká), ba aj tzv. strojová lingvistiká (použitie strojov na spracovanie informácií v jazykovednom bádaní i pre praktické účely, napr. strojový preklad).

V kapitole o kvantitatívnej lingvistike (je to III. kapitola) sa uvádza predovšetkým prehľad metód a vzorcov pre výpočet kvantitatívnych vzťahov v slovnej zásobe, pričom výklady sa osvetľujú príkladmi z frekvenčného slovníka češtiny. Ďalej sa tu uvádzajú hlavné poznatky o teórii informácie, ale najmä o možnostiach použitia hodnôt entropie a redundancie pre hodnotenie rôznych jazykových prvkov, resp. rovnakých prvkov v rôznych jazykoch (jazyková typológia). Táto kapitola je uzavretá úvahami o význame kvantitatívnych metód pre skutočne vedecký výskum jazyka a výpočtom hlavných úloh kvantitatívnej lingvistiky (medzi nimi je napr. úloha navrhovať ďalšie kvantitatívne ukazovatele a príslušné empirické formuly).

V tretej kapitole sa najprv ukazuje, že pre matematizáciu jazykovedy je najdôležitejšie dosiahnuť taký stupeň abstrakcie, aký je známy v matematike a ktorý umožňuje presne zachytiť systémové vzťahy. Pritom sa však správne zdôrazňuje, že by nemalo ísť iba o jednostranné uplatňovanie matematických metód v jazykovede, ale že by jazykoveda mala stavať nové problémy pre matematiku.

Jednou zo základných metód algebraickej lingvistiky je metóda modelovania, metóda zostrojovania modelov zložitej jazykovej skutočnosti, resp. jej jednotlivých stránok. Doterajšie výsledky v tomto smere ukazujú, že najplodnejšie sú tzv. generatívne modely, t. j. také formálne, resp. formalizované opisy gramatiky, ktoré ukazujú, ako asi prebieha proces tvorenia správnych viet v danom jazyku. Popri názornom výklade o základných prvkoch generatívnej gramatiky sa uvádzajú aj pravidlá tzv. rekognoskativnej (rozpoznávacej) gramatiky, tvoriacej do istej miery protiklad ku generatívnej gramatike, ako aj hlavné myšlienky konfiguračnej gramatiky. Treba poznamenať, že gramatika sa tu spravidla chápe širšie ako v tradičnej jazykovede, totiž tak, že sa do gramatiky zahrnuje aj fonológia a morfonológia.

Otázkam mechanizácie jazykovedy sú venované dve kapitoly: druhá o jazyku a technike a piata o mechanizácii a automatizácii v jazykovednom výskume. V druhej sa hovorí o základných metódach strojového prekladu a automatického vyhľadávania informácií. Právom sa tu zdôrazňuje, že tieto na prvý pohľad nejazykové oblasti majú hlboký dosah i pre teóriu jazyka, pretože vyžadujú jednoznačný, presný a podrobný opis jazykového systému a nútia konštruovať prevodný jazyk. V piatej kapitole sa popri výklade o využití mechanizácie (stroje na dierne štítky i samočinné počítače) pre praktické ciele, ako je excerpovanie, archivovanie a štatistické spracovanie rozsiahleho jazykového materiálu uvádzajú aj príklady využitia strojov pre výskumné ciele.

Výklady o moderných metódach jazykovedného výskumu (bez fonetiky) sú v knižke zarámčované do všeobecných úvah o vzťahu jazyka a spoločnosti, resp.

jazykovedy a spoločnosti. Obidve všeobecné kapitoly sa dotýkajú aj problematiky národného jazyka a jeho kultúry. Treba však pripomenúť, že ak podľa autorov dnes prevažuje chápanie jazyka ako nástroja spoločenského styku, nie je to charakteristika úplná, lebo sa tým odsúva do úzadia celá problematika jazyka ako nástroja umeleckého vyjadrovania. (Azda z tohto postoja autorov k jazyku vyplýva aj to, že v knižke sa nevenuje pozornosť štylistike.) Súhlasí však treba s tézou, že jazyk je v ustavičnom pohybe, že sa v ňom prejavuje dialektické protirečenie medzi potrebou stability a nevyhnutnosťou vývinu. Za najvýraznejšie tendencie súčasného vývinu spisovnej češtiny pokladajú autori racionalizáciu (spravidelňovanie a spresňovanie jazykových prostriedkov i pravopisu), úspornosť (v stavbe vety i v tvorení slov), špecializáciu a diferenciáciu (najmä v terminológii) a internacionalizáciu (v slovnej zásobe, ale i vo frazeológii a syntaxi). Charakteristické z dnešného jazyka je i rozvrstvenie češtiny, preto mu autori venujú značnú pozornosť. Nie je však jasné, prečo sa o tejto problematike hovorí v práci o cestách modernej jazykovedy; zdá sa, že okrem kvantitatívnych metód sa pri riešení takýchto otázok nedajú použiť nijaké iné metódy matematickej jazykovedy.

Vcelku sa však kolektivu autorov podarilo v knižke nevelkého rozsahu zhrnúť základnú problematiku matematickej jazykovedy, poukázať na slabšie miesta i na potrebu ďalšieho výskumu a zahrnutia ďalších odborov (sémantika, lexikológia). Knižka je okrem toho doplnená cvičeniami k jednotlivým kapitolám (i keď v nerovnakom rozsahu) i riešením úloh, menným i vecným registrom i údajmi o autoroch. Takéto vystrojenie knižky ju určuje nielen za popularizačnú prácu, ale i za základnú príručku pre adeptov matematickej jazykovedy.

J. Horecký

JAZYKOVÁ PORADŇA III. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1964, 287 strán.

V jeseni 1962 zavŕšila rozhlasová Jazyková poradňa desať rokov svojho trvania. Za týchto desať rokov odznelo vo vysielaní rozhlasovej stanice Bratislava mnoho päťminútových jazykových poznámok, ktoré sa stali neodmysliteľnou súčasťou jazykovej výchovy širokej verejnosti. Päťminútovky Jazykovej poradne vysvetľujú aktuálne otázky a problémy rečovej praxe, bezprostredne a živo reagujú na podnety svojich poslucháčov.

Stalo sa – pri trefom výbere to vari už možno povedať – dobrým zvykom, že rozhlasové päťminútovky sa dostávajú do rúk verejnosti i v písanej podobe. Predchádzajúce dva zväzky výberov z rozhlasových päťminútoviek obsahovali upravené príspevky, ktoré odzneli v rozhlase zhruba za prvých šesť rokov (1952–1958), najnovší III. zväzok zhromažďuje príspevky, ktoré Československý rozhlas v Bratislave vysielal v Jazykovej poradni v r. 1958–1960.

Redaktori publikácie G. Horák a J. Ružička uvážene vybrali a usporiadali príspevky dvadsiatich piatich autorov, väčšinou pracovníkov Ústavu slovenského jazyka SAV. Jazyková poradňa III je, práve tak ako predchádzajúce dva zväzky, jazykovou príručkou v pravom zmysle slova. Doplná, rozširuje,

spresňuje a vysvetľuje poučky, kodifikované v Pravidlách slovenského pravopisu a iných sústavných príručkách spisovnej slovenčiny. Jednotlivé príspevky vznikali zväčša na základe podnetov, ktoré obsahovali listy poslucháčov Jazykovej poradne, pomáhajú teda riešiť tie problémy, ktoré sa v širokom okruhu používateľov spisovného jazyka pocíťujú ako najpálčivejšie.

Ani jeden príspevok nie je stroho akademický a súčasne všetky sú veľmi vzdialené od školometského spôsobu vysvetľovania a argumentovania. V každom príspevku sa zraďi snaha vysvetľovať poučky, resp. rozhodovať o správnosti toho-ktorého slova vecne, zrozumiteľne, taktne a primerane cieľu, ktorý príručka sleduje — pomáhať všetkým, ktorí majú snahu zlepšovať a zdokonaľovať svoj jazykový prejav. Je chvályhodné, že autori vedeli i pri splnení týchto kritérií spracovať príspevky i na patričnej odbornej výške.

Mohol by vzniknúť dojem, že veľký počet autorov a široký okruh príspevkov, ktoré zasahujú vlastne všetky plány jazyka, bude na prekážku kompaktnosti príručky, že jednotlivé príspevky budú v knižnom výbere pôsobiť izolovane. Je iste i zásluhou zostavovateľov, že tretí výber Jazykovej poradne tvorí jednoliaty celok, vnútorne vyvážený a logicky usporiadaný. Príspevky sú zaradené do siedmich okruhov (I. Všeobecné príhovory, II. Zo slovnej zásoby, III. O tvorení slov, IV. O tvaroch slov, V. Zo skladby, VI. Zo štylistiky, VII. Z hláskoslovía, výslovnosti a pravopisu) a doplnené abecedným zoznamom slov a termínov, ktorý pomáha ľahšie sa orientovať pri práci s príručkou.

Všeobecné príhovory obsahujú príspevky viac-menej informatívneho rázu (*Niekoľko slov o Slovníku slovenského jazyka, Staré a nové v jazyku a pod.*).

Najviac príspevkov sa zaoberá slovnou zásobou. Vysvetľuje sa význam a vznik slov nových, nárečových a okrajových, osvetľujú sa synonymické rady, upozorňuje sa na ich správne využitie v jazykových prejavoch. Autori príspevkov neobišli napr. ani problémy športovej terminológie. Vo viacerých príspevkoch (*Niektoré slová zo športovej terminológie, Niekoľko hokejových termínov, Pivotman — pivotmanka*) pomáhajú ustaľovať našu športovú terminológiu, upozorňujú na správny pomer internacionálnych a domácich termínov.

Príspevky, v ktorých sa hovorí o tvorení slov a o správnych tvaroch slov (je pochopiteľné, že sa všetky príspevky pre ich praktické zameranie nedali vždy presne zadeliť a oddeliť), primeraným spôsobom upozorňujú na správnosť toho-ktorého slova alebo tvaru (*Merítka — meradla, Počúvalské jazero, Krtí — krtčí — krtiči a pod.*). Navrhované tvary a slová majú vždy svoje opodstatnenie v spoločenskej potrebe, autori sa opierajú i o jazykový cit svojich poslucháčov, resp. čitateľov. Aj keď sa pri odôvodňovaní niektorej poučky opierajú o Pravidlá, táto autoritatívnosť nepôsobí rušivo, je taktná a nenásilná.

Aj príspevky z oblasti skladby a štylistiky pomáhajú ustaľovať normu a hodnotia správnosť jednotlivých väzieb a slov. Kultúra prejavu závisí i od správneho výberu jazykového prostriedku. Autori uvádzajú jasné príklady a prirovnania, no pri definovaní sa nevyhli ani gramatickým pojmom. V príspevkoch zo skladby (*Zhoda menného prísudku s podmetom, Chybná vzťažná veta a i.*) sa používajú gramatické pojmy a príslušné odborné termíny, no táto skutočnosť nie je na prekážku zrozumiteľnosti, ba používanie gramatických termínov je v niektorých príspevkoch nutné. Pri výkladoch sa prihliada i na funkčnosť jednotlivých jazykových javov.

V časti o hláskosloví, výslovnosti a pravopise sú zhrnuté príspevky, ktoré si všímajú aktuálne problémy slovenskej ortoepie a ortografie.

Je nepochybné, že v súčasných pomeroch je dôležitým činiteľom jazykovej praxe a jazykovej kultúry kontakt slovenčiny s češtinou. Je stále intenzívnejší a pre blízkosť a rovnoprávnosť oboch jazykov i svojho druhu ojedinelý. Novotvárajúci sa pomer medzi češtinou a slovenčinou je očividný práve v rozhlase, kde sa české príspevky striedajú so slovenskými. Príspevky Jazykovej poradne si všímajú i česko-slovenské jazykové vzťahy, hodnotia napr. správne začleňovanie českých slov do slovnej zásoby slovenčiny, vysvetľujú zhody medzi češtinou a slovenčinou v terminológii a pod. Autori v svojich príspevkoch ukazujú, že puristická požiadavka tzv. „historickej čistoty“ spisovnej slovenčiny je neudržateľná. Vzájomné obohacovanie slovnej zásoby češtiny a slovenčiny nijako neublížilo svojráznosti spisovného jazyka, pretože spisovná slovenčina si všetky prevzaté slová prispôbuje svojim jazykovým zákonitostiam.

Záujem verejnosti o rozhlasové päťminútovky dostatočne dokumentuje to, že tento spôsob jazykovej výchovy je správny a potrebný, že mu treba venovať patričnú pozornosť i naďalej. Pri príležitosti vydania tretieho výberu Jazykovej poradne treba poďakovať všetkým, ktorí sa o túto sympatickú príručku zaslúžili, teda i Slovenskému pedagogickému nakladateľstvu.

Jazyková poradňa III pomôže uvádzať normy spisovnej slovenčiny do praxe. Má všetky predpoklady na to, aby sa stala práve tak úspešnou a hľadanou ako prvé dva zväzky. Je publikáciou cennou a potrebnou.

I. Ríпка

JAN SVOBODA, STAROČESKÁ OSOBNÍ JMÉNA A NAŠE PŘÍJMENÍ.
NČSAV, Praha 1964, 320 strán.

Predmetom monografie J. Svobodu sú staročeské osobné mená od najstarších dokladov až po rok 1419. Len v niektorých odôvodnených prípadoch využil autor aj neskôr doložené mená.

Svoju prácu postavil Svoboda na hlbokých teoretických základoch. Všade nachádzame konfrontácie so staršími aj novými názormi našich i zahraničných onomastikov a všade dokladá paralely z iných, najmä zo slovanských jazykov. Vlastné materiálové spracovanie staročeských osobných mien je takto zasadené do širšieho rámca veľmi cenných teoretických úvah a štúdií.

V úvodných častiach sa autor vyrovnáva so základnými otázkami, ktoré sa týkajú vlastných mien, ich podstaty, vzťahu k apelatívam a ktoré vymedzujú ich miesto v pomenovacej sústave. Definuje pojmy s českými názvami *antroponomastika*, *antroponym*, *antroponymie*, *etnonym*, *osobní jméno*, *rodné a křestní jméno*, *příjmení*, *příjmí*, *přídomek*, *přezdívká* a i. Pozoruhodné je najmä zavedenie termínu *příjmí*, ktorý na rozdiel od termínu *příjmení* označuje staré neustálené doplnkové meno, ktoré sa nemuselo dediť. Termín *příjmení* sa používa pre novodobé rodinné mená, fixované koncom 18. storočia. V slovenčine sa zatiaľ používa len jeden termín *priezvisko*.

Osobné a vôbec vlastné mená chápe Svoboda ako systém, ktorý má základy už v indoeurópskom období. Podľa stavby ide tu o zložené mená, skrátené kompozitá a mená jednoduché. Tieto tri základné typy antroponym sa zachovali aj v slovanských jazykoch. Zložené mená nie sú však natoľko produktívne ako

v jazykoch neslovanských. Svoboda nepokladá za odôvodnené chápať slovanské kompozitá len ako neskoršie napodobeniny cudzích najmä nemeckých vzorov, aj keď, najmä v mladších obdobiach, s napodobňovaním dobových „módnych“ zložených mien musíme počítať, pretože práve zložené osobné mená boli dlho výsadou privilegovaných vrstiev.

V domácom prostredí sa zložené mená často skracovali. Skrátene zložené mená sú teda rovnako starobylé ako neskrátene. Princíp krátenia slovanských osobných mien zložených objavil už J. Dobrovský, ale svoje poznatky nepublikoval a ostali nepovšimnuté.

Jednočlenné nezložené osobné mená starší bádatelia väčšinou obchádzali, niektorí už preto, že tieto mená charakterizovali ako prezývky, a tým ich vylučovali zo starobylého antroponymického systému. Svoboda terminologicky jasne rozlišuje jednočlenné osobné mená a prezývky. Prezývky dostávali a dostávajú podľa nejakého nápadného znaku, vlastnosti a pod. dospelí ľudia, zatiaľ čo osobné mená dostávali deti hneď po narodení. Staré jednočlenné mená mali spravidla prostí ľudia. Tieto mená súviseli s ostatnou slovnou zásobou tesnejšie než kompozitá. Sú zaujímavé aj zo stránky lexikálnej, sémantickej a slovtvornej.

Zložitú problematiku prinášajú pomenovania žien. Podradné postavenie žien v minulosti bolo príčinou toho, že do písomností prenikli ženské mená len ojedinele. Zlomkový materiál nedovolil potom stanoviť presnejšie závery. Prevažná väčšina ženských mien v indoeurópskych jazykoch vznikla prostým prechýlením mužských mien. Niektoré sú však špecificky ženské. Aj staré ženské osobné mená boli zložené, skrátene a jednočlenné.

Pri každom type antroponým uvádza Svoboda doklady, vyexcerpované zo všetkého publikovaného staročeského materiálu.

Treba upozorniť predovšetkým na obsiahly súpis jednotlivých komponentov staročeských zložených osobných mien, ktorý je pripojený ku kapitole o kompozitách, a na prehľad prípon staročeských osobných mien v kapitole o tvorení odvodených mien.

Problematika osobných mien cudzieho pôvodu, ich prenikanie, udomácnovanie a pomer k starým domácim menám sa spracúva osobitne.

Repertoár staročeských osobných mien bol bohatý, ale aj tak od najstarších čias vznikala potreba presnejšieho pomenovania pomocou ďalšieho doplnkového mena „příjmí“. Najstaršie doplnkové mená, patronymiká na *-ov*, *-in*, *-ič* a pod., sú v starej češtine na rozdiel od väčšiny slovanských jazykov pomerne málo zastúpené. Porovnaním so stavom v lužickej srbčine a v slovinčine dospel Svoboda k názoru, že tu ide o jav charakteristický pre západnú a strednú Európu.

Na zaradenie staročeských „příjmí“ podľa ich vecných významov vypracoval Svoboda na základe Šmilauerovej sústavy miestnych mien podrobnú sústavu.

Záver knihy tvorí zhodnotenie významu staročeských osobných mien, obsiahly prehľad hlavných prameňov českej antroponymie, ruské resumé, autorský a vecný register, index prípon a index staročeských osobných mien.

Svobodovo dielo možno pokladať za základnú príručku slovanskej antroponomastiky. Patrí medzi najlepšie české onomastické publikácie.

M. Majtánová

SBORNÍK PEDAGOGICKÉHO INŠTITÚTU V NITRE. Spoločenské vedy. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1963.

Pedagogické inštitúty sa snažia popri výchove mladej učiteľskej generácie prispievať k súčasnému rozvoju vedy. Okrem článkov v príslušných vedeckých periodických časopisoch a samostatných publikácií, poväčšine učebníc pre školy I. cyklu, objavujú sa zborníky, v ktorých pracovníci inštitútov podávajú výsledky svojich výskumov. Takto chápeme aj Sborník PI v Nitre, ktorý vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave r. 1963. Z dvanástich príspevkov rozmanitého charakteru (pedagogika, literatúra, výtvarná a hudobná výchova a i.) nás budú zaujímať len dva, lebo sú z jazykovednej oblasti.

J. Holý v štúdiu nazvanej *K systematike a metodike zloženého súvetia* si všíma diferenciaciu jednotlivých typov zloženého súvetia a hľadá odpoveď na otázku, ktoré súvetia treba považovať za zložené. Svoj zámer odôvodňuje tým, že je nevyhnutné vytvoriť základnú sústavu viacvetných útvarov, lebo len tak sa môžu spresniť aj niektoré štylistické a pravopisné stránky tejto problematiky. Autor sa zaoberá doterajším triedením jednotlivých typov zloženého súvetia (J. Ružička, L. Dvonč, G. Počtová) a uvádza aj vlastné triedenie. Rozoznáva priraďovacie, podraďovacie a rôznorodé zložené súvetie. V rámci podraďovacieho zloženého súvetia vydeľuje tri typy: zložené súvetie súradné, postupné a voľné. Ako osobitný druh uvádza tzv. vetné refazce. Dve štúdie F. Kočiša (*Ku klasifikácii zloženého súvetia* a *Deväť typov zloženého súvetia*, SR 28, 1963) svedčia o. i. aj o tom, že triedenie zložených súvetí na jednotlivé typy ostáva nateraz najvýhodnejšie, lebo samotná klasifikácia zložených súvetí nie je skončená. Z tohto dôvodu bude asi ťažké nájsť vhodné termíny na typy zloženého súvetia, ako chce autor. Ináč však možno súhlasiť s návrhom, aby sa záväzne prijal termín zložené súvetie, ktorý sa nakoniec v našej jazykovednej literatúre vžil takmer bezvýnimčne. (Termín „zložené súvetie“ používa u nás J. Orlovský, z českých autorov spomeňme F. Trávníčka.) V druhej časti štúdie, ktorá má metodický charakter, použil J. Holý grafické schémy vysvetľovaných súvetí. Tento spôsob považujeme za vhodný najmä z pedagogického hľadiska.

Druhým príspevkom je štúdia Š. Krištofa *Študentský slang v Nitre*. V prvej časti autor vysvetľuje termín slang, ktorý chápe v zhode s M. Šalingovou v úzkom význame ako nespisovnú reč určitého pracovného prostredia a zároveň v širšom význame ako nižšiu hovorovú reč (najmä mestského prostredia). Všíma si aktuálnosť využívania žiackeho a študentského slangu v umeleckých dielach, opierajúc sa o články M. Šalingovej. Nasledujú state a štúdie, v ktorých sa píše o slovenskom študentskom slangu (V. Šmilauer, F. Oberpfalcer). Zaráža však, že sa tu nespomína štúdia J. Orlovského *K slovenskému slangu študentskému a vojenskému* (Martin 1941 – separát), ktorá je po Šmilauerovom článku *Študentské prezývky z Bratislavy* (NŘ XVII, 1934) a Križkovej materiálovej práci odtlačenej v Eláne (VI, apríl 1936, 5–6) pod názvom *Feuilleton skoro filologický* prvým sústavným dielom v tomto smere, vypracovaným na základe viacročného cieľavedomého výskumu, a akýmsi predchodcom práve Krištofovej štúdie.

Predmetom výskumu podľa autorovho plánu bol študentský slang na Slovensku, najmä slovník, frazeologické zvraty (frázy), tvorenie slangových slov, ich hláskoslovné a tvaroslovné zvláštnosti a významy pôvodných a prevzatých slov. Výskum, ktorý sa uskutočnil dotazníkovou metódou, nie je ešte dokončený. Stretávame sa tak s materiálom získaným len z nitrianskych škôl. Ďalšia kapitola

prvej časti s názvom *Slovník študentského slangu* (v Nitre) je spracovaná podľa spomenutého dotazníka. Myslíme, že autor nemusel slovník nitrianskeho študentského slangu vysvetľovať uvádzaním slov a fráz v súvislom kontexte, lebo tento spôsob je niekedy násilný. Napr. „Často sa pri jednom dievčati stretnú dvaja a jeden druhému povie: *raplo ti v palici?*, *straši ti v kotrbe?* ...“ Treba upozorniť, že žiaci takto povedia aj pri iných príležitostiach. Alebo: „Okrem študentských povinností sa študent aj zabáva. Ide na kúpalisko a slangom to vyjadrí: *idem na kupko*“. Stačilo by takto: *kupko* (= kúpalisko). Podobných prípadov je viac (102).

V druhej časti, ktorej dal Krištof nadpis *Formálne a sémantické odvodzovanie slangových slov a ich gramatické zvláštnosti*, využil sa síce opäť bohatý materiál z vyplnených dotazníkov, ale žiadalo by sa podrobnejšie hodnotiť aj formálnu a sémantickú stránku slangových slov. Hoci autor správne zaraďuje slangové slová do štyroch skupín (skomoleniny, slová s preneseným významom, cudzie slová a zložené slová), predsa však príklady nie sú vždy dobre zaradené. Odvodené slová typu *asák*, *deják*, *labák* považuje totiž autor za skomoleniny a pri prevzatých cudzích slovách (*hellóvboj*, *fajn*, *štigro*) hovorí dokonca o tvorení týchto slov. Viac pozornosti bude treba venovať skúmaniu sémantických vzťahov medzi neutrálnymi a slangovými slovami.

V *Záverečných poznámkach* sa osvetľuje problém vzniku a šírenia študentského slangu. Najmä tu sa prejavilo poučanie a moralizovanie. Nemožno súhlasiť s postupom redakcie, ktorá obhajuje túto skutočnosť poznámkou, že sa tak stalo preto, lebo „ide o sborník, ktorý budú pravdepodobne čítať i naši poslucháči“. V práci, autor ktorej si stanovil iné, teda vedecké, a nie pedagogické ciele, je tento postup celkom nevhodný. V súvislosti s poznámkou o časovosti riešenia problému slangu v umeleckej literatúre spomínajú sa len potreby spisovateľov, zvlášť tých, ktorí sa zaoberajú detskou literatúrou. Bolo by vhodné pripomenúť, že problémy slangu, a nielen študentského, dotýkajú sa aj prekladateľov, ako na to upozornil už J. Felix v článku *O slangu a žargóne zásadne i z hľadiska prekladateľskej praxe* (KŽ XI, 1956, č. 11, 12).

Na záver ešte niekoľko drobných poznámok. Pri slove *myškár* (96) by sa žiadalo doplniť, že pôjde zrejme o žiakov SPTS, ktorí študujú veterinársky odbor. Pochybujeme, že slovo *pešibus* (101) práve v nitrianskom študentskom slangu značí autobus. Už prvá časť slova poukazuje na opak. Taktiež výklad výrazu *duševný maloroľník* (101; v stati sa vysvetľuje ako „všetko pre seba“) je nepresný. Zdá sa nám, že pôjde skôr o pomenovanie človeka, ktorého duševný obzor je príliš úzky, malý. V práci sa vyskytli aj iné chyby. V poznámke č. 9 (92) i v texte (96), kde sa uvádza skratka školy PTS, má byť správne SPTS, lebo ide o úradnú skratku štvorročnej strednej poľnohospodárskej technickej školy, ktorú žiaci končia riadnou maturitnou skúškou. V tej istej poznámke pri vysvetlení značky PSS sú hneď dve chyby (slovosled a nenáležitý, nespisovné slovo): priemyselná strojárka škola miesto (stredná) priemyselná škola strojnica.

E. Turdoň

K JAZYKOVEJ STRÁNKE JEDNÉHO ČÍSLA MAGAZÍNU ODPOVEDE NA OTÁZKY

Na stránkach tohto časopisu sme si svojho času povšimli jazykovú stránku Zemplínskych novín (*O slovenčine Zemplínskych novín*, SR 27. 1962, 188–189).

Ukázali sme, že sa jazykovej stránke tohto týždenníka venuje minimálna pozornosť. V tomto prípade išlo o vidiecky týždenník. Trápnejšie je však písať o základných nedostatkoch v časopise, akým je napríklad magazín Odpovede na otázky, ktorý si robí nároky na čitateľov z celého Slovenska (vydáva ho Pravda – Vydavateľstvo politickej literatúry, tlačí Pravda v Bratislave). Rozbor jazyka posledného, 7. čísla z r. 1964, ktoré máme v ruke, ukazuje, že sa tu s jazykom narába priam trestuhodne. Nemienime sa tu naširoko pohoršovať nad týmto prejavom naprostej neucty k nášmu jazyku, ale prejdeme radšej priamo k základným jazykovým nedostatkom, s ktorými sa tu stretávame; nechceme ich pritom v nijakom prípade vyčerpať (lebo na to by bolo potrebné mať podstatne viac miesta), ale len poukázať na ne ako na odstrašujúci príklad.

Na prvom mieste možno upozorniť na ignorovanie mäkkého *ľ*. Napr. *pozvoľné* (1), *kúpeľné* (3), *džungla* (7), *voľný* (4), *smrteľníci* (26), *pokulháваме* (48), *zapalovania* (55). Nejde pritom len o zanedbávanie mäkkého *ľ*, pretože v čísle sú aj prípady, keď sa objavuje mäkké *l* namiesto *ľ*, čo ukazuje, že autori (sadzači, korektori, redaktori) majú slabé vedomosti o používaní týchto hlások. Napr. na str. 14 je podoba *sveteľnými* namiesto *svetelnými*.

Podobne sú nedostatky v kvantite slov, napr. *výjde* (5), *nevýjde* (5), *informáciám* (6), *vnúkli* (12), *privilegovaní* (14), *výjst* (22), *učinuje* (33), *anonymní* (48; !). Nerešpektuje sa rytmický zákon, napr. *atómie* (9), *podmienkám* (11), *poriadnými* (15), *riadiť sa* (17), *dotiahnú* (18), *mikrosnímiek* (38).

Nesprávne sa píše veľké písmeno v prípade: *výstavba prvej Československej atómovej elektrárne v Bohuniciach* (9). Tu ide o prvú československú atómovú elektráreň, ktorá nemá nejaké osobitné pomenovanie, pretože elektrárnam sa takéto vlastné mená ani nedávajú. Rovnako nie je správne veľké písmeno v prípade: *veľkolepé cesty do Vesmíru* (12; k tomu porov. SR 25, 1960, 311–312). Naopak, píše sa tu *Organizácia spojených národov* (53), hoci aj v Pravidlách slovenského pravopisu sa výslovne uvádza príklad *Organizácia Spojených národov*, v ktorom píšeme veľké písmeno nielen na začiatku celého vlastného mena, ale aj vnútri tohto vlastného mena, pretože celok *Spojené národy* tiež predstavuje vlastné meno. Nie je správne ďalej písanie slova *pravdupovediac*: *pravdupovediac nevitáme náš odchod s uľahčením* (14). Tu treba písať dve slová: *pravdu povediac*. Slovo *Aténčan* sa tu píše v podobe *Athénčan* (17), hoci v slovníci už niekoľko desiatok rokov píšeme v cudzích slovách namiesto *th* len *t* (*katedra*, *teória*, *téma*, *estetika*, *katolík* atď.).

S najpočetnejšími chybami sa tu stretávame pri používaní interpunkčných znamienok. Napr. vo vete *Rozmaznaný Athénčan vypytoval sa skýtskych bojovníkov, ako môžu chodiť bosí po snehu?* (12) sa nesprávne používa otáznik, pretože za súvetím nepíšeme otáznik, ak má opytovací zmysel len vedľajšia veta (v Pravidlách slovenského pravopisu sa to pri výklade otáznika výslovne pripomína). Pri písaní čiarky vládne v tomto čísle naprostá ľubovôľa. Niekde, a to vo väčšine prípadov, čiarka chýba, sú však aj prípady, že sa čiarka kladie, hoci to nie je potrebné. Niekoľko príkladov: *Túto treba homogénne skovať*(,) *t. j. spojil bez najmenšieho kazu* (12), *Uvážme len*(,) *čo znamená takúto nádobu napríklad zvärať!* (12), *Dnes sa výroba uberať smerom obohatených zliatin uránu*(,) *a to v týchto takým povlakom, ktorý by odolával vysokým teplotám* (12), *Je paradoxné, že v období, keď ľudia podnikajú veľkolepé cesty do Vesmíru*(,) *sú ešte obrovské priestory Zeme úplne neprebádané*(,) *nevieme o nich takmer nič* (12), *Ti, čo majú nejaký obraz o práci potápačov*(,) *vedia ...* (14), *Simone Costeau*(,)

manželka vedúceho výpravy(,) si odchádzala oddýchnuť do „Morskej hviezdy“ (14), V zatvorenej miestnosti im potom môžeme holdovať po celý rok a vyzbrojiť sa ochrannými reakciami proti chladu(,) vlhkosti i prievanu (18), Hnedé sfarbenie osoží(,) len ak vzniká postupne (18), Chceš vedieť(,) aký má tvoja krajina priemysel (21), Len jeden z tých(,) čo stavajú stožiare(,) sa mi posťažoval (22), Nestarý a už nemladý majster Mitka si spomína na ťažký úsek nad Strečnom, na tri dni na sovietskej hranici, na hrdosť(,) akú pocítoval z našich stožiarov (22), No sú aj takí, je ich málo(,) ale sú (27), Nina Vjazovcová, ktorej fotografiu ste mali spoznať v minulom kvíze(,) je mladé, veselé dievča (32), Nebojácne preseďala v triednej skrini cez hodinu neďaleko profesora(,) a to v čase, keď nedostatočné len tak lietali (33), schuti sa tomu zasmiali(,) aj keď si tehly na colnici ponechali (33), keď ide na prechádzku(,) nosí vraj so sebou tri tehly, aby ju vietor neodfúkol (33), Prístroj signalizuje, či bola odpoveď správna(,) a zaznamenáva počet všetkých odpovedí (38). Atď. Naopak, čiarky sú zbytočné v týchto prípadoch: On tiež navrhol organizačné zásady pre CIA, a návrh zákona Control Intelligency Act (6), Riaditeľ CIA, má takú právomoc(,) akú nemá žiadny šéf tajnej služby na svete (6; čiarka má byť za právomoc), Pri hľadaní nových priestorov, popri kozmonautoch, vzniká nový typ ľudí — oceonauti (12), Najnovší pokus o obsadenie morského dna podľa plánu, ktorý autor Costeau nazval, Pekontinent II.(,) urobili v Červenom mori (12), A tvoja tvár, prečo znáša chladný vzduch? (17), Pre začiatok je najvhodnejšia teplota 20 °C, pri bezvetří (18), Na budúci rok sa má, podľa plánu jazdiť až na Štrbské pleso (31), Skonstruovali ho v Brne, na Ústredí zdravotníckej osvetly, pod vedením MUDr. Aleše Šatánka, vlastne amatérsky (39) atď. Zbytočné je nadmerné používanie úvodzoviek, napr. Každý dospelý občan musí mať „Alkoholický preukaz“ zvaný „Henkilotodistus“ (37). Nesprávne sa píše pomlčka vo výraze kde — tu (1); správne píšeme tu spojovník: kde-tu. Nesprávne sa používa pomlčka aj v tomto prípade: Hlavná časť vyučovacej aparatury — vľavo obrazovka s premietacom — vpravo ovládacie zariadenie, ktorým sa volí program a skúšobné otázky (39); tu má byť zrejme pomlčka až za slovom otázky. Inde chýba pomlčka: Ak si však uvedomíme, aká zhánka (!) bola špeciálne o tomto Roháčika — najmä medzi „veľkými zberateľmi“ (—) a za aké hodnoty sa vymieňali, nebudeme môcť, v tomto prípade, celkom s katalógom súhlasiť (55). Ak by sa mali vo vetnej súvislosti stretnúť pomlčka a čiarka, píšeme podľa Pravidiel spravidla len pomlčku. Pre väčšiu zreteľnosť stavby súvetia možno však písať obidve znamienka: pomlčku i čiarku. Teda najprv má byť pomlčka a potom čiarka, a nie naopak, ako je to v prípade: niet pochybností — ako píše veľmajster Barcza, — že táto prehra bola jednou z radu príčin, pre ktoré maďarské družstvo vypadlo (52).

Všimnime si ďalej niektoré lexikálne prvky. Používajú sa tu niektoré nesprávne slová: zavazadiel (1), topinky (16; hoci na str. 38 sa už hovorí o hriankach), obtiaž (20), tlačítko (38), dárky (48, 50), krabička (19), kolo (28) miesto koleso (bicykel majúci len jedno kolo), zhánka (55). Nesprávne sa tu používa sloveso nechať sa namiesto dať sa: Podľa želania si vraj na ňom možno upražiť chlieb s ornamentami byzantskými, florentínskymi i gotickými a nechať sa pritom unášať Mozartovými melódiami (16). Na str. 33 sa hovorí o triednej skrini; obvykle však hovoríme len o triednom učiteľovi a o triednej knihe. Čudné je vyjadrenie pohorie Máttra a Bükk (3); tu používame domáce podoby Matra a Bukové vrchy. Ani používanie výrazu atómka (9–12) nemožno schvaľovať. Tento výraz je hovorový a nehodí sa dobre do článku, ktorý sa vážne zaoberá

otázkou výstavby našej prvej atómovej elektrárne. Nie je dokonca ani nejaká všeobecne známe, pretože zatiaľ sa u nás stavia len prvá atómová elektráreň. V článku sa mal používať len termín *atómová elektráreň* (používa sa tu popri výraze *atómka*).

Rovnako sú chyby pri odvodzovaní slov: *svahilština* (7; svahilčina), *jadernej energie* (9; jadrovej), *šampaňské* (14; šampanské), *držákom* (47; držiakom), *baňku* (55; banku) atď.

Aj v morfológii sú niektoré chyby, napr. na str. 20 je tvar *Sučan* namiesto *Sučian*, na str. 39 *Aleše Šatánka* m. *Aleša*, na str. 55 tvar gen. pl. *nálepok*, hoci na tejže strane o niekoľko riadkov vyššie je správny tvar *nálepiek*. V syntaxi sa tu nesprávne používa *keď* namiesto *keď*: *Zdravšie je mierne opaľovanie, keď najmä spočiatku, (!) využívame dopoludňajší čas* (19). Netreba používať zastarané výrazy, ako napr. spojku *akonáhle* (19).

Stylizácie niektorých viet sú veľmi zlé, popletené a nejasné. Napr. *Americká vláda po vojne rozhodla, že treba preskúmať činnosť svojich tajných služieb a skoordinať ich prácu* (6; americká vláda sa rozhodla preskúmať činnosť amerických tajných služieb a skoordinať ich prácu), *On tiež navrhol organizačné zásady pre CIA, a návrh zákona Control Intelligency Act* (6; On tiež vypracoval organizačné zásady CIA a podal návrh zákona Control Intelligency Act), *Čo sme obdivovali najviac – boli turistické orientačné tabule. Niet azda obce, kde by chýbali* (4; Čo sme obdivovali najviac, to boli orientačné tabule. Nechýbali azda v žiadnej obci), *Dnes sa výroba uberať smerom obohatených zliatin uránu* (12; dnes sa výroba uberať k obohateným zliatinám uránu alebo dnes sa vo výrobe začínajú uplatňovať hlavne obohatené zliatiny uránu), *Budúcnosť majú články z karbidu uránu a keramické* (12; tu treba zopakovať pred príd. menom *keramické* podst. meno *články*: budúcnosť majú články z karbidu a uránu a články keramické), *V niektorých mestách západnej Európy možno stretnúť ľudí, vezúcich sa na „bicykli“, majúcom len jedno kolo* (38; ľudia vezúcich sa na bicykli s jedným kolesom), *Je to nálepka, ktorú uverejňujeme a patrí do skupiny nálepek neoficiálnych* (55; takto nemožno spájať dve vety pomocou zlučovacej spojky, ale musíme ich podať samostatne: *Je to nálepka, ktorú uverejňujeme; patrí do skupiny nálepiek neoficiálnych*), *Jeden ani druhý nebanujú za krásnym cestovným kufrom* (22; ani jeden ani druhý nebanujú za krásnym cestovným kufrom).

Inak v čísle je množstvo typických tlačových chýb, napr. *pribúdali dekami* (1), *Mláďatá, to je veľmi pozorne strážený podklad – a nielen v budúce* (15; *podklad*), *LFÚK* (19; LFUK, skratka Lekárskej fakulty Univerzity Komenského).

Poznamenávame nakoniec, že sme si všimli len jazykovú stránku 7. čísla, a nie ostatných čísel. Je možné, že úroveň predošlých čísel je lepšia (a radi by sme tomu aj verili).

L. Dvonč

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA V SARAJEVE

Jedna z hlavných úloh pri prácach na Slovanskom jazykovom atlase – konečná úprava dotazníka, pomocou ktorého sa má vykonávať nárečový výskum všetkých slovanských nárečí – vstupuje do záverečnej fázy. S cieľom upraviť

dotazník pre výskum slovanských jazykov do takej podoby, aby mohol byť odovzdaný ešte tohto roku do tlače, zišli sa v dňoch 25. 5. – 6. 6. 1964 zástupcovia všetkých slovanských národov a zástupcovia aj podaktorých neslovanských krajín do Sarajeva na konferenciu venovanú výlučne tejto úlohe.

Na konferencii sa zúčastnili z SSSR prof. R. I. Avanesov, prof. I. F. Protčenko, V. F. Konnova, z Poľska prof. W. Doroszewski, prof. Z. Stieber, dr. Z. Topolińska, dr. W. Pomianowska, dr. J. Basara, B. Falińska, K. Feleszko, z ČSSR akad. B. Havránek, prof. A. Lamprecht, doc. H. Křížková, dr. S. Utěšený, dr. A. Habovštiak, z Bulharska prof. S. I. Stojkov. Najpočetnejšiu skupinu tvorili juhoslovanskí jazykovedci v tomto zložení: prof. M. Hraste, prof. M. Stojanovič, prof. R. Kolarič, prof. R. Alexič, prof. J. Vuković, prof. B. Vidoeski, prof. D. Brozović, prof. L. Vujović, prof. K. Tošev, doc. M. Moguš, dr. B. Finka, dr. J. Riegler a M. Stanič. Ako zástupcovia neslovanských krajín boli v Sarajeve prítomní z NDR dr. S. Michalk, dr. E. Eichler, dr. L. Lotsch, dr. H. Faska, z Maďarska dr. P. Király, z Rakúska prof. J. Hamm a z Talianska prof. B. Meriggi. Zasadnutie viedol prof. R. I. Avanesov.

Ako je našej jazykovednej verejnosti známe, ešte v septembri minulého roku bol predložený V. medzinárodnému sjazdu slavistov v Sofii elaborát dotazníka, ktorý vyšiel vo Varšave r. 1963 v troch zväzkoch pod názvom *Voprosnik obščeslavianskogo lingvističeskogo atlasa*. Toto znenie dotazníka sa vypracovalo za účasti slavistov na jazykovednej konferencii, ktorá sa konala v marci 1963 v Dušníkách (Poľsko). Prvá časť tohto elaborátu obsahuje zoznam javov zaradených do dotazníka a inštrukcie pre explorátorov (technika zapisovania materiálu, transkripcné zásady a poznámky o údajoch skúmaného bodu, ktoré má explorátor získať pre mimojazykové ciele).

Druhá časť tohto dotazníka (tzv. terénna verzia) obsahuje súbory otázok z oblasti fonetiky, prozódie, morfológie, tvorenia slov a lexiky usporiadané do vecných okruhov (2. zväzok). Ďalšiu časť tejto terénnej verzie (3. zväzok) tvorí tzv. gramatická časť, t. j. niektoré otázky z fonetiky a otázky z paradigmatickej morfológie a syntaxe, ktoré sa pre svoju špecifickosť nedali zaradiť podľa tematických okruhov do 2. zväzku. V tejto časti sú aj otázky sémantického charakteru a otázky z okruhu pastierskej terminológie.

Dotazník pre výskum nárečí na slovanskom území v tej podobe, ako sa v Dušníkách pripravil pre sofijský kongres, použil sa pre prvé terénne výskumy už v druhej polovici r. 1963 vo všetkých slovanských krajinách. Na základe materiálu získaného pri prvých pokusných výskumoch bolo potrebné urobiť záverečnú úpravu formálnej i obsahovej stránky tohto dotazníka a pripraviť ho pre konečné vydanie. Za týmto cieľom bola zvolaná do Sarajeva aj konferencia, ktorá mala úplne pracovný charakter. Konferencia splnila svoj cieľ a dotazník má v terajšej fáze prác tú podobu, že môže byť odovzdaný do tlače.

Na zasadnutí tejto konferencie sa prezreli všetky časti dotazníka, zredigovali sa tieto úpravy, ktoré vykonala pracovná skupina vo februári t. r. v Moskve a upravili sa jednotlivé formulácie otázok do definitívnej podoby. Revízia jednotlivých častí dotazníka sa vykonávala v menších pracovných skupinách, a to na základe výskumov, ktoré vykonali pracovníci v teréne. V rámci týchto menších pracovných skupín sa niektoré otázky vylúčili a v ojedinelých prípadoch nahradili aj novými. Vo všetkých častiach dotazníka spresnili sa aj formulácie otázok a otázky sa upravili do takej podoby, aby sa na ich základe získali jednoznačné a presné odpovede. Okrem toho jednotlivé komisie vykonali aj celý rad

úprav podľa pripomienok zástupcov slavistických pracovísk. Tak napr. komisia pre fonetiku upravila číslovanie a signatúry otázok. Okrem toho ustálila inventár fonetických javov. Komisia pre prozódriu pripravila ostatný súbor otázok a určila rozsah skúmania prozodických zvláštností na tzv. hustej a riedkej sieti.

Komisia pre morfológicko-syntaktickú časť znovu preverila inventár morfológických a syntaktických javov a prijala návrh Čs. dialektologickej komisie, aby sa zo súboru morfológických otázok vyradili také otázky, ktoré sa skúmajú vo fonetickej časti a ktoré sú z hľadiska morfológie irelevantné. Navrhlo sa jednomyseľne, že otázky pre výskum syntaxe sa budú skúmať na tzv. riedkej sieti. V syntaktickej časti dotazníka sa upravili formulácie otázok do takej podoby, aby explórátori na základe týchto otázok získali čo najpresnejšie odpovede.

Komisia pre lexiku a sémantiku zrevidovala ešte raz všetky otázky a vylúčila zo súboru také, ktoré sa zo zozbieraného materiálu dajú ťažko porovnať. V dotazníku sa ponechali len otázky na realie známe na celom skúmanom území a na slová z lexikálneho hľadiska výrazne diferencované.

Komisia pre tzv. pastiersku terminológiu definitívne ustálila súbor otázok z tohto okruhu a ponechala v dotazníku len tie, ktoré môžu mať osobitný význam pre porovnávanie medzislovanských vzťahov.

Okrem úpravy dotazníka pre Slovanský jazykový atlas na konferencii v Sarajeve sa prediskutovali aj inštrukcie pre prácu v teréne vypracované Čs. dialektologickou komisiou. Tieto inštrukcie sa na základe diskusných a písomných pripomienok zástupcov jednotlivých krajín znova prepracovali a doplnili o druhú časť, ktorá bude tvoriť jadro inštrukcií pre prácu explórátorov v teréne. V súvislosti s inštrukciami pre túto prácu vypracoval sa aj index kvalifikátorov, pomocou ktorých sa má hodnotiť získaný materiál.

Po pripomienkach zástupcov jednotlivých krajín vypracovali sa aj konečné transkripčné zásady. Úpravy týchto zásad viedol za pomoci slavistov z viacerých slavistických pracovísk prof. Z. Stieber. Na konferencii v Sarajeve sa prerokovali aj otázky výskumu slovanských nárečí v neslovanských krajinách (otázky dotazníka, pomocou ktorého by sa na tomto území mal vykonávať výskum, otázka hustoty bodov, v ktorých by bolo potrebné vykonať tento výskum). Komisia pre výskum slovanských nárečí v neslovanských krajinách navrhla túto hustotu siete bodov: Taliansko 4 body, Rakúsko 7 bodov, Maďarsko 7–8 bodov (z toho 2 body z obcí so slovenskými nárečiami). Hustota siete bodov v Rumunsku, v Albánsku a v Grécku sa určí neskôr.

Účastníci konferencie sa zaoberali aj ďalšími otázkami súvisiacimi s úspešným priebehom prác na Slovanskom jazykovom atlase. Za týmto cieľom sa vypracoval návrh prác na rok 1964 a na obdobie do slavistického sjazdu v Prahe. Ako problematická sa javila forma dotazníka, spôsob prepisovania získaného materiálu aj expedovanie materiálu do pracovného strediska.

Hlavný cieľ konferencie v Sarajeve – pripraviť na vydanie dotazníka pre Slovanský jazykový atlas – sa splnil. Elaborát tohto dotazníka je už hotový, a preto sa odovzdal pracovisku v Moskve, aby sa spolu s inštrukciami vydal pre zberateľské ciele. Okrem tohto hlavného cieľa konferencie v Sarajeve vyriešil sa aj rad iných závažných otázok súvisiacich s úspešným priebehom tohto závažného a veľkolepého podujatia.

A. Habovštiak

ZPRÁVA O PRACOVNEJ PORADE MEDZINÁRODNEJ TERMINOLOGICKEJ KOMISIE

Ústrednou témou pracovnej porady, konanej v Lubľane v dňoch 25. až 30. mája 1964, bolo posúdenie ostatnej verzie návrhu na *Slovanský slovník základnej jazykovednej terminológie* (v 11 slovanských jazykoch). Na základe úvodných referátov sa podrobne prediskutovali najmä termíny týkajúce sa problematiky spisovného jazyka, štylistiky, slovesného vidu a matematickej jazykovedy. Problematiku spisovného jazyka rozobral prof. A. Jedlička, o štylistike hovoril doc. K. Hausenblas, terminológiu slovesného vidu v rusistike uviedol V. Vaščenko a v neslovanských jazykoch prof. R. Ružička, s termínmi matematickej jazykovedy sa zaoberal J. Horecký. V diskusii sa podrobne rozoberala nielen všeobecná problematika, ale sa posúdila aj správnosť navrhovaných ekvivalentov vo všetkých slovanských jazykoch. Táto časť pracovnej porady bola veľmi úspešná. Závery diskusie pomôžu osvetliť niektoré zložitejšie otázky slovanskej terminológie, ktoré sa vynorili až pri podrobnej konfrontácii jednotlivých terminologických sústav.

Okrem referátov, ktoré sa týkali jednotlivých úsekov celoslovanskej terminológie, odznali na lubľanskom zasadnutí aj referáty, ktoré sa zaoberali juhoslovanskou problematikou. Prof. R. Kolarič hovoril o novšej slovinskej jazykovednej terminológii, prof. D. Brozovič naznačil problematiku niektorých fonologických javov, B. Vidoeski hovoril o rozvoji a problémoch macedónskej jazykovednej terminológie. Tieto referáty boli viac informatívne.

Pre ďalšiu prácu na slovníku jazykovednej terminológie je dôležité, že sa ustanovila širšia redakcia, ktorá má pracovať oddelene od pléna MTK a má na starosti vyhotoviť rukopis slovníka do r. 1966. Táto redakcia má mať dve samostatné pracovné porady. Je v nej po jednom zástupcovi každého slovanského jazyka.

Pôvodne sa mali v chystanom slovníku okrem slovanských ekvivalentov uvádzať ešte nemecké a anglické ekvivalenty termínov. Na lubľanskom rokovaní sa rozhodlo, že sa uvedú aj francúzske ekvivalenty. Dodá ich prof. P. Garde.

Ďalej sa rokovalo o vydávaní sborníkov venovaných otázkam slovanskej jazykovednej terminológie. Prvý sborník *Slavistična lingvistična terminologija* vyšiel v Sofii r. 1963. Je v ňom zhruba materiál prerokovaný na predchádzajúcich rokovaníach MTK (vo Varšave roku 1962 a v Budyšíne roku 1963); prehľad príspevkov v tomto zväzku sborníka podal A. Tejnor v Československom terminologickom časopise (3, 1964, 116–122). V druhom zväzku má byť najmä materiál z rokovania v Lubľane, ako aj základná štúdia o koncepcii porovnávacieho slovníka slovanskej jazykovednej terminológie. Okrem toho sa má uverejňovať aj základná bibliografia prác z oblasti slovanskej jazykovednej terminológie.

Pracovná porada v Lubľane bola veľmi užitočná. Referáty a diskusia sledovali hlavný cieľ MTK – vypracovať hodnotný slovník jazykovednej terminológie k nasledujúcemu Medzinárodnému sjazdu slavistov, ktorý má byť v Prahe roku 1968.

Nasledujúca pracovná porada Medzinárodnej terminologickej komisie (ktorá je pracovným orgánom Medzinárodného slavistického komitétu) bude v máji 1965 v Bratislave.

J. Ružička

ROZLIČNOSTI

Pamätať si niečo, pamätať sa na niečo. – Nedávno sme v športovom denníku Československý šport čítali nasledujúcu vetu: *Veď si pamätáte na náš výkon a prehru vo finále Československého pohára*. Zarazila nás v tejto vete nekorektná rekcia pri zvratnom slovese *pamätať si*: „pamätáte si na náš výkon“, teda „pamätať si na niečo“. Aby sme si našu pochybnosť o nesprávnosti tejto väzby overili, stačí pozrieť do *Slovníka slovenského jazyka III*, kde je spracované sloveso *pamätať si*. Lexikografické spracovanie tohto slovesa (a teda i materiál, na základe ktorého bolo spracované) ukazuje, že sa spája s jednoduchým štvrtým pádom, alebo je bez väzby, ale neuvádza sa nijaký príklad na väzbu „pamätať si na niečo“. Preto nám jednoznačne vychodí, že takáto väzba pri slovese *pamätať si* je nekorektná.

Pozrime sa ešte, ako je to s rekciou druhého zvratného slovesa *pamätať sa*. Zo spracovania v SSJ vidno, že pri zvratnom slovese *pamätať sa* máme inú rekciiu. Pri *pamätať si* sme mali jednoduchý bezpredložkový pád (väzbu priameho predmetu), kým *pamätať sa* viaže sa s predložkou *na* (väzba nepriameho predmetu): *pamätať sa na niekoho, na niečo*. Pritom je možné aj bezpredmetové použitie slovesa *pamätať sa*, alebo sa toto sloveso môže spájať s vedľajšou vetou. Svedčia o tom citované príklady v SSJ. A takto sme dospeli k zisteniu, že chybná väzba „pamätať si na niečo“ vznikla jednoducho zámenou väzby slovesa *pamätať sa na niečo*.

V spisovnom jazyku, ako nám to ukázal tento krátky rozbor, za korektnú treba pokladať rekciiu *pamätať si niečo, niekoho a pamätať sa na niečo, na niekoho*. V našom kontexte by to znelo takto: *Veď si pamätáte náš výkon a prehru... alebo Veď sa pamätáte na náš výkon a prehru...*

S. Vragaš

S ktorým pádom sa viaže sloveso konzultovať? – V denníku Práca sme čítali takúto vetu: *Peter Zucca sa medziiným dopustil aj takých porušení nadácie, že svojvoľne, bez toho, aby konzultoval výbor, prepustil profesora oxfordskej univerzity Ronalda Syma*. A o niekoľko riadkov ďalej bola ešte veta: *Tretina členov výboru nebola však tohto roku konzultovaná*.

Vidíme, že v uvedených príkladoch spája sa sloveso *konzultovať* so 4. pádom: *konzultovať výbor, tretina členov nebola konzultovaná*, t. j. *konzultovať tretinu členov*. Je na mieste otázka, či pri slovese *konzultovať* je správna väzba so 4. pádom.

V *Slovníku slovenského jazyka* sa pri slovese *konzultovať* uvádza len väzba so 7. pádom: *konzultovať s niekým o niečom* (s výkladom „rokovat o nejakej otázke s odborníkom, radíť sa, pýtať radu“). O správnosti väzby so 7. pádom

nemožno pochybovať, lebo tá je jazykovému citu veľmi povedomá a aj uvedený slovník ju dokladá príkladom (*poslanci konzultujú so svojimi voličmi o rôznych otázkach*). Vžitost tejto väzby dosvedčujú aj slovesá majúce blízky, i keď nie v pravom slova zmysle synonymický významový vzťah, napr. *radíť sa s niekým* (o niečom), *debatovať s niekým* (o niečom), *diskutovať s niekým* a pod.

Sloveso *konzultovať* je cudzieho pôvodu (latinského). Slovesá tohto druhu sa k nám dostávali a dostávajú prostredníctvom iných živých jazykov, napr. francúzštiny, nemčiny a pod.; prenikajú najmä do populárneho vedeckého a odborného štýlu a uplatňujú sa pri nich neraz rozličné väzby alebo pri nich dochádza k rozšíreniu významu. Spomenieme ako príklad sloveso *diskutovať*. Ako sme videli, v bežnom význame sa toto sloveso spája so 7. pádom: *diskutovať s niekým o niečom*. No v poslednom čase sa toto sloveso začalo používať v matematike s akuzatívnou väzbou: *diskutovať niečo* s významom „robiť analýzu“. Z tohto dôvodu nemôžeme jednoznačne odmietnuť ani väzbu so 4. pádom pri slovese *konzultovať*. Podporu má táto väzba napr. aj vo francúzštine, kde je pri slovese *consulter* akuzatívna väzba. Podobne v češtine je známa akuzatívna väzba; uvádza ju *Průruční slovník jazyka českého (konzultovati koho)*. V slovenčine sa zatiaľ vyskytuje akuzatívna väzba pri slovese *konzultovať* len sporadicky. O osude tejto väzby rozhodne ďalší vývin.

S. Vragaš

„Aerodýn“ či aerodyn? – V *Slovníku slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, 9 je uvedený termín *aerodyn* v podobe „aerodýn“. Slovo sa charakterizuje skratkou odb. a po nej nasleduje výklad významu tohto termínu. Výklad je správny, ale sporným sa nám zdá písanie *ý* v časti *-dýn*. Sporným sa zdá už aj preto, že iné slovo, utvorené rovnakou slovotvornou časťou, v inom prípade sa uvádza s krátkym tvrdým *y*, napr. *heterodyn* (SSJ I, 471). Pretože slovo *heterodyn* je už zachytené v mnohých slovníkoch, mohli sme si spôsob písania overiť a porovnať. Toto slovo sa v nich píše dôsledne s krátkym tvrdým *y* (pozri napr. *Slovník spisovného jazyka českého I*, Praha 1953, 584; *Slovník cudzích slov*, Bratislava 1953, 396).

Keďže termíny *aerodyn* a *heterodyn* sú utvorené z rovnakého gréckeho základu *-dyn*, názdávame sa, že treba zjednotiť spôsob písania oboch slov. S krátkym tvrdým *y* sa slovo *aerodyn* píše aj v češtine (porov. cit. *Slovník spisovného jazyka českého I*, 9).

Dĺžka pri slove *aerodyn* sa do SSJ I dostala pravdepodobne nedopatrením a bude ju možno korigovať pri prípadnom ďalšom vydaní slovníka.

Obdobne sa s krátkym tvrdým *y* píšú aj ďalšie odborné termíny, ako napr. *amplidyn* a *gyrodyn*. Ba rovnako by sa mali písať i prípadné ďalšie odborné výrazy, ktoré sa utvoria pomocou zložky *-dyn*.

M. Šalingová

ODPOVEDE NA LISTY

Belasisté svetlo. — R. B-ová z Trnavy: „Môj syn práve číta román Luda Zúbka Doktor Jesenius. Nazrela som do knižky a trochu som čítala. Došla som i na toto miesto: Mesiac v splne ožaroval Cisársku záhradu jasným belasistým svetlom. Sladká tiš spočívala na celom kraji. Nehybný vzduch bol presýtený vôňou ruží, ktoré vrúbili chodníčky, vysypané zlatistým pieskom. Spytujem sa Vás, aký význam si treba predstavovať pri slove belasistý.“

Odpoveď: Prídavné meno *belasistý* je odvodené od prídavného mena *belasý*, ktoré má význam „svetlomodrý (ako nebo)“ alebo niekde (v istých našich krajoch) vyjadruje tú istú farbu ako prídavné meno *modrý*. V daktorých našich krajoch má i podobu *belastý*. V starších časoch bolo slovo *belasý* rozšírenejšie, ako je teraz. — Ako je utvorené prídavné meno *belasistý*? Zreteľne to vidíme: k základu *belas-* pribudla prípona *-istý*.

Pozrime sa na iné prídavné mená podobne odvodené od prídavných mien označujúcich farby. Napr. *zelený* — *zelen-astý*, *žltý* — *žlt-astý*, *čierny* — *čern-astý*, *modrý* — *modr-astý*, *sivý* — *siv-astý*. Uvedené (a takto utvorené prídavné mená) majú význam „trocha taký, ako označuje východiskové prídavné meno“. Rozdiel je len v tom, že tieto prídavné mená majú príponu *-astý*, naproti tomu prídavné meno *belasistý* bolo utvorené variantom tej istej prípony *-istý*. No uvedený variant prípony je zvukovo zhodný s príponou *-istý*, ktorá vyjadruje aj iný od-tieň (stupeň) vlastnosti (porov. napr. *kamenistý*, *tŕnistý*). Ako ukazuje i prídavné meno *zlatistý*, ktoré je v tom istom úryvku zo Zúbkovho diela, prípona *-istý* nemá presne vyhranenú funkciu.

Z povedaného vychodí, že prídavné meno *belasistý* má význam „trocha belasý“, „s belasým nádychom“; je teda synonymné (rovnoznačné) s prídavným menom *beláskavý*.

Podoba *belasistý* dobre zapadá do celkového archaizujúceho štýlu, ktorý spisovateľ Ludo Zúbek pozorne uplatňuje v celom románe. (Porov. i jazykovú stránku v jeho diele Jar Adely Ostrolúckej.)

G. Horák

Polička na obuv. — Pracovníci nábytkového závodu v Prešove: „V našej prevádzkárni začíname vyrábať nový druh bytového doplnku. Je to polička na topánky z kruhovej ocele. Tento výrobok chcú niektorí naši pracovníci nazvať „botník“. Nepozdáva sa nám to, preto sa obraciame na Vás s prosbou, aby ste nám pomohli nájsť priliehavý jednoslovný názov pre náš nový výrobok.“

Odpoveď: Súhlasíme s náhľadom, že slovo „botník“ nevyhovuje ako pomenovanie nového bytového doplnku, resp. účelového zariadenia na odkladanie topánok, i keď je toto slovo zo slovotvorného hľadiska celkom správne. Ide totiž

o to, že slovo *bota*, z ktorého sa príponou *-ník* utvoril názov „botník“, nemá celonárodnú platnosť. V *Slovníku slovenského jazyka I*, 121 sa síce uvádza slovo *bota* i variant *bôta*, ale treba si všimnúť aj jeho hodnotenie. Označené je štylistickou hodnotiacou skratkou *kraj.*, čo značí, že ide o slovo, ktoré sa nepoužíva na celom Slovensku, ale len v niektorých krajoch. Navyše neslobodno obísť ani výklad tohto slova. V tom istom slovníku sa slovom *bota (bôta)* rozumie špeciálna obuv – čižmy, teda nie je to zhrnujúci názov pre všetko, čo si obúvame.

Pri ušľachťovaní jednoslovného pomenovania pre nový výrobok nábytkových závodov treba vychádzať z najvšeobecnejšieho názvu výrobku na ochranu spodnej časti nohy a zároveň zistiť, aké slovotvorné postupy sú najobvyklejšie pri pomenovaniach tých častí bytového zariadenia (kusov nábytku) a bytového priestoru, kde sa ukladajú veci bežnej dennej potreby. Najvšeobecnejší názov, ktorý zahrnuje všetky druhy výrobkov na ochranu nohy, je slovo *obuv*. A najčastejšou slovotvornou príponou pri pomenovaniach takých kusov nábytku, do ktorých sa niečo ukladá, je prípona *-ník*. Celkom zreteľne sa vydeľuje v slovách *priborník, lyžičník, šatník, bielizník*. Ak však použijeme na pomenovanie nového výrobku ako slovotvorný základ slovo *obuv* a v tejto oblasti pomerne frekvencovanú príponu *-ník*, dostaneme slovo *obuvník*. V tejto súvislosti však nemôžeme o ňom vôbec uvažovať, lebo je celkom jednoznačne a na celom slovenskom jazykovom území obsadené len významom „remeselník, ktorý zhotovuje alebo opravuje obuv“. Treba teda vziať do úvahy inú príponu alebo aj iný slovný základ. V okruhu pomenovaní bytových priestorov a istých častí (kusov) nábytku, do ktorých sa trvale alebo prechodne niečo ukladá, vyskytuje sa ešte prípona *-ica*, napr. v slovách *izbica, kutica* (slovo je nárečové a expresívne), *truhlica, múčnica, pivnica*. Spojením slovotvorného základu *obuv* a prípony *-ica* dostaneme slovo *obuvnica*, splňajúce predpoklady jednoslovného pomenovania pre skrinku (poličku), do ktorej by sa odkladala obuv. Slovo *obuvnica* by síce mohlo navodzovať aj význam prechýleného ženského podstatného mena k substantívu *obuvník*, ale živá prechýlená podoba je *obuvníčka* (ako *baník – banička, hlásnik – hlásnička, straník – stranička* atď.).

Ďalšia možnosť pomenovania sa ukáže, keď za základ odvodzovania vezmeme slovo *topánka*. Pre odvodzovanie ďalších pomenovaní tu už môžeme rátať s príponou *-ník*, pričom prichodia do úvahy podoby *topánočník* a *topánkovník*. Variant *topánočník* je slovotvorne komplikovanejší, pri odvodzovaní ide o alternáciu skupín *nk > nok > noč*, ktorá je v súčasnom jazyku na ústupe. Jednoslovné pomenovanie skrinky na topánky (na obuv) by teda mohlo mať aj podobu *topánkovník*.

Obidve navrhované podoby (*obuvnica, topánkovník*) sú však dosť umelé. Pre praktické použitie majú síce výhodu ako všetky jednoslovné termíny, ale aj napriek týmto výhodám neradíme zanedbávať viacslovné pomenovania. V našom prípade ide o pomenovania *skrinka na obuv, polička na topánky, polička na obuv, topánková skrinka* a pod. Veď aj viacslovné názvy sa sem-tam používajú na označenie rôznych úžitkových predmetov v bytovom zariadení (*polička na knihy, vešiak na utierky, sušiak na taniere* atď.). Tendencia k univerbizácii za každú cenu nie je celkom zdravá. Termíny *obuvnica, topánkovník* sa napred musia osvedčiť v praxi.

I. Masár

Šúlok kukurice. — V. R. z Nitry: „Pri štúdiu poľnohospodárskej literatúry som sa stretol s výrazmi kukuričný šúlok, kukuričný klas, kukuričná palica. Napíšte mi, či sú správne všetky výrazy, alebo či za správny možno pokladať len jeden z nich.“

Odpoveď: Hneď úvodom pripomíname, že naša odpoveď nemôže byť taká jednoznačná, ako očakávate. Termíny *kukuričný šúlok*, *kukuričný klas* a *kukuričná palica* sme si overili aj v inej literatúre, ako ste uviedli v liste, a zistili sme, že jestvuje aj ďalší termín — *šúlok kukurice* (pozri *Pestovanie rastlín*, Bratislava 1961, 193). Ak posudzujeme všetky tieto termíny čisto z jazykového hľadiska, musíme len konštatovať, že sú celkom správne. Iná vec je, či vyhovujú aj z odborného hľadiska.

Podľa ustálenej terminológie botanickej morfológie klasom (lat. *spica*) treba rozumieť strapcovité súkvetie, ktorého hlavná os je zhrubnutá; veľmi často je toto súkvetie obalené listeňom, napr. kukurica, áron (pozri *Terminológia botanickej morfológie*, Bratislava 1959, 94). Z toho teda vyplýva, že z odborného hľadiska lepšie vyhovuje termín *šúlok kukurice*. Rovnako zrozumiteľný a výstižný je aj variant *kukuričný šúlok*.

Pokiaľ ide o samotný termín *šúlok*, naozaj možno nim rozumieť akýkoľvek predmet valcovitého tvaru. Ale zhodný prívlastok *kukuričný*, prípadne nezhodný prívlastok *kukurice* celkom jednoznačne a dostatočne zreteľne naznačujú, o aké šúľky ide vtedy, keď je toto slovo spresnené uvedenými prívlastkami. Termíny *šúlok* a *klas* sú z jazykového hľadiska úplne správne; nemožno im prisúdiť väčšiu alebo menšiu mieru správnosti. Termín „kukuričná palica“ nevyhovuje, lebo pre vec, ktorú má pomenovať, ustálili sa iné termíny. Ide o mechanické poslovenčenie českého termínu. (Latinskému termínu *spadix*, t. j. slov. *šúlok* zodpovedá český názov *palice*. Pozri J. Dostál, *Květena ČSR*, Praha 1950, 37.)

Z našej odpovede vychodí, že termíny *kukuričný šúlok*, *kukuričný klas* — ako naostatok všetky termíny — neslobodno posudzovať len z hľadiska jazykovej správnosti. Pri hodnotení odborných názvov sú rovnako dôležité aj iné kritériá, napr. motivácia, významová priezračnosť, ustálenosť a i.

I. Masár

Pískaf na prstoch. — F. K. z Levíc: Vo vtipnej knižke Jaroslavy Blažkovej *Ohňostroj pre deduška* som sa stretol s väzbou, s ktorou nemôžem súhlasiť. Ide mi o väzbu slovies *písať*, *zapísať*, *vyhrávať*. Spisovateľka píše: „Nik nevie tak krásne písať na dva prsty ako Rudo Brdo“. — „Od radosti zapískne na predné zuby“. — „Iba chrúst v žltom tričku sedí na vrbe a vyhráva na harmoniku (na fúkáciu)“. — „Rudo vyhrával na hrebeň“. Je to tak dobre? Keď som bol chlapec, pískaval som na prstoch (na dvoch i na jednom); i teraz keď zahvízdnem, nuž vždy len na prstoch, a nie na prsty. Valasi pískajú na prstoch na ovce (na psa, na kamaráta atď.). Domnievam sa, že väzba *písať na dva prsty* je neprirodzená a nevhodná. Potvrdíte môj postoj?“

Odpoveď: Súhlasíme s touto vyčítavou pripomienkou. I keď sa kde-tu nie dost odôvodnene pripúšťa i väzba „hrať na husle“ (v spisovnej slovenčine by bolo treba uznávať len väzbu *hrať na husliach*, ako sa na to upozorňovalo v rozhlase), v daných prípadoch naozaj obстоjí a znie jednoznačne len väzba so šiestym pádom, teda *písať na dvoch prstoch*, *zapísať na predných zuboch*, *vyhráva na harmonike*, *vyhrával na hrebeni*.

Keď pozorne prečítame knižku, z ktorej citoval pisateľ listu, zbadáme, že jej autorka (alebo redaktorka?) si dobre uvedomovala správnu väzbu v uvedených a podobných prípadoch. Môžeme to ukázať na tejto vete (na str. 90): *Na hlavách mali papierové čapice, Rudo Brdo a Onko držali šable a Andrej hasičskú trúbku, požičanú z Brdovie povaly. (Tú istú na ktorej trúbil už ráno).* Ako vidieť, v tomto prípade spisovateľke Blažkovej (alebo redaktorke jej knižky) jednoznačne vychádzalo, že treba použiť väzbu so šiestym pádom, teda *trúbil na trúbke*, a nie väzbu so štvrtým pádom, „trúbil na trúbku (na trúbu),“ lebo by vyjadrený obsah nebol býval spisovný a jednoznačný. No celkom tak bolo treba vybrať väzbu (alebo opraviť nesprávnu) i v ostatných prípadoch.

Malo teda správne byť: *Nik nevie tak krásne písať na dvoch prstoch ako Rudo Brdo.* (16) — *Od radosti zapískne na predných zuboch.* (40) — *Iba chrúst v žltom tričku sedí na vŕbe a vyhráva na harmonike, na fúkacej.* (64) — *Rudo vyhrával na hrebeni.* (81) Knižka by bola bývala ešte milšia našim deťom i nám, keby sa jej jazykovej stránke bolo venovalo viacej pozornosti.

G. Horák

Kúrenár. — E. H., Veľké Leváre: „Nedávno som počula slovo kúrenár. Je to akési čudné slovo. Napíšte mi, či ho možno pokladať za správne a dobré. Ak áno, potom sú celkom správne aj slová „pečenár“, „varenár“.“

Odpoveď: Slovo *kúrenár*, ktoré sa Vám zdá čudné a nezvyklé, je utvorené podobne ako slová *údenár*, *lešenár* a i. Pokladáme ho za správne, i keď má hovorový pôvod (porov. J. Horecký, *Kúrenár*, SR 24, 1959, 380). Okrem toho je toto slovo aj potrebné. Označuje sa ním pracovník, ktorý montuje (opravuje) vykurovacie zariadenia. Pomenovanie *kurič* ako odporúčaná náhrada za termín *kúrenár* neprichádza do úvahy, lebo toto slovo sa vzťahuje na pracovníka obsluhujúceho vykurovacie zariadenie počas prevádzky, teda na toho, kto kúri. Prípady, keď sa činiteľské podstatné mená tvoria od slovesných podstatných mien (*kúrenie* — *kúrenár*), resp. od substantív na *-ie* (*lešenie* — *lešenár*), sú zriedkavejšie ako typy *cestár*, *farbiar*, *kurič*, *vodič*, *nosič*. Slová „pečenár“, „varenár“, o ktorých sa domnievate, že sú tiež možné, ak je správne slovo *kúrenár*, nie sú ani správne ani potrebné. Pre tieto činiteľské mená sa v slovenčine už dávno ustálili slová utvorené iným slovotvorným postupom (*pekár*, *kuchár*). Bolo by to veľmi chaotické, keby sme namiesto dobre utvorených starších slov začali odrazu bezdôvodne používať slová ináč utvorené, ale s tým istým významom.

I. Masár

sú také staré ako samé ľudstvo a dlhé časy boli súčasťou náboženstiev a neskôr filozofie. Preto je dnes vítaný každý pokus o ujasnenie si historického pozadia, z ktorého vyrástli prvé názory na duševnú činnosť. Táto úloha je sťažená ešte tým, že dosiaľ z hľadiska vedeckej psychológie nie sú spracované jednotlivé čiastkové úseky tak, aby tvorili bázu a umožňovali rýchlejší postup pri systematickej práci.

Autor *Dejín psychológie* podobral sa urobiť „sprievodcu“ vývinom názorov na ľudskú psychiku počnúc predhistorickým obdobím a končiac starovekom. Osobitný zreteľ venoval okruhu takzvaných psychologických predstáv, psychologických náhľadov, ktoré nazýva „psychologickými ideami, psychologickou orientáciou“.

Celý nesmierne rozsiahly materiál rozčlenil do troch hlavných častí, z ktorých prvá je venovaná základným problémom dejín psychológie, druhá rieši problematiku vzniku a počiatkov psychologických predstáv u prvobytného ľudstva a napokon tretia časť sa zaoberá názormi na psychiku a psychologickými poznatkami v starovekých otrokárskych spoločnostiach. Táto tretia časť je najrozsiahlejšia a tvorí vlastne jadro celej práce. Autor sa v nej zaoberá vývojom psychologických predstáv a myslením v hlavných ohniskách historického života starovekých otrokárskych spoločností v Egypte, Mezopotámii, Palestíne, Indii a Číne a v oblastiach gréckorímskej kultúry. Podľa úrovne spoločensko-ekonomickej, technickej, kultúrnej a vedeckej pokúša sa rekonštruovať psychologické myslenie tých čias, čo umožňuje vidieť historické osudy psychológie a jednak v tom, čo je jednotlivým oblastiam spoločné, čo vyplýva z dosiahnutej úrovne spoločnosti, ekonomiky a vedenia otrokárskej formácie staroveku, jednak učí oceňovať aj osobitosti ich prínosov do spoločnej pokladnice vedenia ľudstva.

Cieľom autora bolo vytvoriť také dielo, ktoré bude základom pre spracovanie nových osudov tohto vedného odboru. Pretože psychológia je úzko spätá s celým radom ďalších úsekov vedenia a poznania, bude kniha zaujímavá aj pre pracovníkov iných vedných disciplín, ako je filozofia, etnografia, historiografia, dejiny vied, dejiny náboženstva, sociológia a prírodné vedy.

VS AV 1964, str. 528, obr. 19, v iaz. Kčs 38,50.

SLOVENSKÁ REČ, časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru jazyka. Ročník 30, 1965, číslo 1. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Redaktorka časopisu Mária K u r i š o v á. Technická redaktorka Magdaléna M a c o v á. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 24,-, jednotlivé čísla Kčs 4,-. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS – ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS – Ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ, čís. 18163/50-II/3. – V-15*41459

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965

Kčs 4,-.

Ján Mišianik

ANTOLÓGIA STARŠEJ SLOVENSKEJ LITERATÚRY

Autor po mnohoročnej výskumnej a zberateľskej práci zostavil antológiu, pričom pre neujasnenosť a nepracovanosť materiálov musel upresniť celý rad teoretických a metodických problémov súvisiacich s dejinami našej staršej literatúry. Antológia obsahuje texty z našej starej latinskej tvorby a je v nej niekoľko pozoruhodných ukážok pôvodín, uverejnených paralelne so slovenským prekladom. Zachycuje obdobie od čias Veľkej Moravy cez stredovek, humanizmus, barok až ku sklonku 18. storočia a všima si nielen oblasť poézie, ale aj prózu, drámu a korešpondenciu. Nájdeme v nej množstvo neznámeho a nevidovaného materiálu.

Pri výbere sa autor snažil ukázať, ako sa postupne žánrovo členila literárna tvorba, ako sa literatúra laicizovala a ako prispievala k sociálnemu oslobodzovaniu ľudu. Keďže doteraz sa skúmal najmä teologický ráz našej staršej literatúry, sviežo pôsobia oddiely ľúbostnej a sociálnej poézie, historických spevov, osobnej lyriky a príležitostnej poézie, takže sa v diele dôležitosť náboženskej lyriky značne znižuje.

Po výskume z posledných rokov a vplyvom nového materiálu autor mení doteraz uznávané vývinové medzníky, predovšetkým medzník medzi stredovekom a humanizmom a potom medzi humanizmom a barokom. Táto nová periodizácia je rozhodným krokom vpred, lebo v tomto osvetlení sa literárny proces javí výraznejšie a vývinové členenie presvedčivejšie.

Kniha bude vítaná literárnymi historikmi a jazykovedcami pre vzácnosť textových materiálov a kritických poznámok na konci každej kapitoly. Poslúži aj školským pracovníkom pri výučbe našich literárnych dejín a približuje ich širšej čitateľskej verejnosti moderným prepisom a vecnými vysvetlivkami.

VSAV 1964, str. 852, obr. 64, viaz. Kčs 50,—.

SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA

IV. zväzok — písmená S — U

Päťzväzkový Slovník slovenského jazyka, ktorý zostavil kolektív Ústavu slovenského jazyka SAV spolu s poprednými jazykovedcami a inými odborníkmi, zachycuje čo najúplnejšie slovnú zásobu dnešnej spisovnej slovenčiny. Moderný spôsob spracovania slovníka podľa zásad súčasnej lexikografie dáva názorný obraz o správnom používaní každého jednotlivého slova, jeho správnom písaní a vyslovovaní a spájaní s inými slovami.

Slovník ako základné dielo našej národnej kultúry patrí do každej slovenskej rodiny. Ako vedecká a pracovná pomôcka poslúži spisovateľom, novinárom, prednášateľom, redaktorom, typografom, učiteľom, študentom, osvetovým, politickým a i vedeckým pracovníkom.

VSAV 1964, str. 720, viaz. Kčs 45,—.

Jozef Koščo

DEJINY PSYCHOLÓGIE

Psychológia je jednou z najmladších náuk, vznikla ako experimentálna disciplína v minulom storočí a dnes sa utvára v ucelený systém. Pravda, náhľady na psychiku